

ڪنڌڙيءَ وارن جو ڪلام

روحل فقير ۽ مراد فقير

مرتب:

لطف الله بدوي

سنڌي ادبي بورڊ

ڪنڊڙيءَ وارن جو ڪلام

روحل فقير ۽ مراد فقير

مرتب:

لطف الله بدوي

سنڌي ادبي بورڊ

ڄام شورو سنڌ

2006ع

[هن ڪتاب جا سڀ حق ۽ واسطا سنڌي ادبي بورڊ وٽ محفوظ آهن]

چاپو پهريون	سال 1964ع	تعداد هڪ هزار
چاپو ٻيو	سال 1983ع	تعداد ٻه هزار
چاپو ٽيون	سال 2006ع	تعداد هڪ هزار

قيمت: سٺ رپيا

[Price Rs. 60 -00]

خريداريءَ لاءِ رابطو:

سنڌي ادبي بورڊ ڪتاب گهر

تلڪ ڇاڙهي، حيدرآباد سنڌ

(Ph: 022-2633679, Fax: 022-2771602)

Email Address: sindhiab@yahoo.com

Website: www.sindhiab.com

هيءُ ڪتاب سنڌي ادبي بورڊ پرنٽنگ پريس ڄام شورو ۾ مئنيجر سيد سڪندر علي شاھ ڇپيو ۽ اعجاز احمد منگي سيڪريٽري سنڌي ادبي بورڊ، ان کي پترو ڪيو.

چيائيندڙ پاران

هيءُ ڪتاب سنڌي ٻوليءَ جي ٻن ڪلاسيڪل صوفي شاعرن: مراد فقير ۽ روحل فقير جي ڪلام تي مشتمل آهي. هنن ٻنهي صوفي شاعرن جو ڪلام تڙيل پڪڙيل هو، جيڪو ڪيترن ڪشالن ڪاٺ کان پوءِ پروفيسر لطف الله بدوي هٿ ڪري ترتيب ڏنو، جنهن جو پهريون ڇاپو سنه 1964ع ۾ بورڊ ڇپائي پڌرو ڪيو. اهو ڇاپو ڪافي عرصو مارڪيٽ ۾ دستياب رهيو. سن 1983ع ۾ هن جو ٻيو ڇاپو پڌرو ڪيو ويو. اهو به خيرن سان مارڪيٽ مان ختم ٿي ويو ۽ پڙهندڙ حضرات خاص طور تي تعليمي ادارن جي اصرار کي نظر ۾ رکندي هن ڪتاب جو ٽيون ڇاپو نئين اهتمام سان ڇپي پڌرو ڪيو ويو آهي. اميد ٿي ڪجي، ته هيءُ ڇاپو گذريل ڇاپن وانگر پنهنجي مقبوليت ماڻيندو ۽ خاص طور تي سنڌي ادب جا شاگرد هن ڪتاب مان خاص استفادو حاصل ڪندا.

اعجاز احمد منگي

سيڪريٽري

سنڌي ادبي بورڊ

ڄام شورو، سنڌ

سومر ۲۶- ذي القعد ۱۴۲۷ھ

بمطابق 18- ڊسمبر 2006ع

فهرست

109	سُر سَهڻي	7	- 1 عرض مرتب
112	سُر سسڻي	9	- 2 مقدمو
117	سُر مومل راڻو		- روحل فقير
118	سُر عمر مارئي	31	- مراد فقير
119	سُر نوري		رباعيات
120	سُر ليلا - چنيسر	59	- 3 كلام روحل فقير
121	سُر گهاٽو	61	● سنڌي كلام
122	سُر سامونڊي	63	توحيد جا بيت
123	سُر پرياتي	70	متفرقه
125	سُر پورب	71	سُر سَهڻي
128	بيت متفرقه	73	● سرائڪي:
133	سي حرفي		دوهڙا
139	عشقيه	80	سي حرفي (1)
147	● سرائڪي:	85	سي حرفي (2)
	دوهڙا	91	ڪافيون
162	هيرانجهو	101	- 4 كلام مراد فقير
164	سي حرفي (جهولڻو)	103	● سنڌي كلام
169	ڪافيون	103	معرفت

مَرَمَرڪي ملاحن ۾، نوري نوراني،

جنهن جهوليءَ ۾ ڇنڊ جهلي پيو، سمو سلطاني.

- مراد

مرتب پاران

سنڌي ادبي بورڊ طرفان مون کي ڪنڊڙي (تعلقي رهڙي) جي درويشن جي ڪلام جمع ڪرڻ لاءِ دعوت ڏني ويئي هئي. ڪيتري عرصي کان تمنا هئي ته انهن جي ڪلام کي جلد مرتب ڪري پيش ڪيو وڃي، پر حالات جي ناساز گاريءَ سبب ترتيب ۾ دير پوندي رهي. ان جو وڏو سبب اهو هو ته مٿين بزرگن جو ڪلام هر جاءِ تي منتشر حالات ۾ دستياب ٿيندو رهيو، ان جي ترتيب ڪا آسان ڳالهه نه هئي. ”بياض خادمي“ فقير روحل ۽ فقير مراد جو سنڌي ۽ سرائيڪي ڪلام ڪنهن حد تائين ملي ويو. اهو ساڳيو ڪلام سکر جي هڪ ڪتب فروش، هريسنڱهه به ڇپايو هو (فقير مراد جي سنڌي ڪلام کان سواءِ). ”تذڪره“ جي ترتيب وقت، فقير غلام علي ”مسرور“ وٽ فقير روحل ۽ فقير مراد جو گهڻيءَ حد تائين ڪلام موجود ڏٺو هوم. منهنجي دوست سانوئل، رٿائڊ سپروائيزنگ ٽيپيڊار ڏهرڪي وٽ فقير صاحب جي مڪمل ڪلام جي موجودگيءَ جو اطلاع ٿي پدم. مگر ان صاحب وٽان به ڪجهه جزوي ڪلام ئي ميسر ٿي سگهيو.

مئي 1956ع ۾، هڪ ڏينهن صبح جي وقت جيئن آءٌ فقير صاحب جي ڪلام جي ترتيب جي مشغول هوس، تيئن اوچتو هڪ غريب شخص، جنهن جي ڪپڙن ۾ ڪيئي پيوند هئا، مون وٽ آيو. سندس وار خاڪ آلود هئا ۽ منهن ۾ ڪيئي جهريون پيل هيس، جن مان سندس عمر جو اندازو آسانيءَ سان لڳي ٿي سگهيو. هن مون کان سوال ڪيو ته ”اوهين ڪنڊڙيءَ جي درويشن جو ڪلام گڏ ڪري رهيا آهيو؟“ منهنجي اثباتي جواب تي هن وعدو ڪيو، ته هو منهنجي خاطر خواه مدد ڪندو. پوءِ هو هليو ويو.

سندس انتظار ڪندي مهينو گذري ويو، پر هو نه موٽيو. مون سندس وعدي کي هڪ اتفاقي حقيقت سمجهيو. هو وسري چڪو هو، جو وري جون جي آخري هفتي ۾ اچي نڪتو. سندس هٿ ۾ هڪ ڪتاب هو، جو مون کي ڏيئي ويو. مان پيٽڻ کي لڳي ويس ۽ ڪافي ڪلام هٿ آيو. پوئين دفعي جڏهن

ڪنڊڙيءَ وارن جو ڪلام

ڪتاب کي واپس وٺڻ آيو. تڏهن پنهنجو اصلي نالو لکائي، فقط ”بيراڳي“ ٻڌايائين. مان ان اجنبيءَ جو، جو ڏسڻ ۾ ته واقعي ”بيراڳي“ هو، بيحد ٿورائتو آهيان، جنهن کان روح فقير جي هڪ ناياب سي حرفي ۽ ڪجهه ڪافيون، ۽ مراد فقير جو عشقيه ڪلام ۽ جهولڻو حاصل ٿيا. جيڪڏهن حياتي مستعار رهي ۽ هيءَ ترتيب شايع ٿي ويئي ۽ هو موقعي تي آيو، ته پنهنجو پورهيو ان جي سامهون ضرور پيش ڪندس.

مون کي هن حقيقت جو بيحد افسوس آهي، ته جي به مسودا مليا آهن، انهن ۾ ڪجهه نه ڪجهه غلطيون ضرور موجود هيون. مراد فقير ۽ روح فقير جي سنڌي ڪلام جو ڪجهه حصو مسٽر بولچند ”سنڌو“ رسالي ۾ به ڏنو هو، جنهن جي گڏ ڪرڻ ۾ سندس مدد ڪئي هيم. آخر ۾ مان پنهنجي ڪرم فرما، سيد عبدالحسين شاهه موسويءَ جو بيحد ٿورائتو آهيان، جنهن پڻ هن ڏس ۾ ڪافي مدد ڪئي اٿم.

بهرحال، سنڌ جي هنن ٻن عارفن جي ڪلام کي يڪجا ڪيو اٿم. شايد سندن ڪلام جو ڪو حصو اڃا به مون تائين نه پهتو هجي، جيڪڏهن اهو حاصل ٿي ويو، جنهن جي گهٽ اميد آهي، ته پوءِ ٻئي ايڊيشن ۾ ان کي شامل ڪيو ويندو. سنڌي ۽ سرائڪي ڪلام جي طباعت کان پوءِ، هندي ڪلام کي ترتيب ڏني ويندي. اميد آهي ته منهنجي هيءَ ڪاوش سنڌي زبان جي گهٽگهرن وٽ مقبوليت حاصل ڪندي.

لطف الله بدوي

شڪارپور 14 - آگسٽ 1961ع

مقدمو

سنڌ جي شاعرن مان جن تي حيات جاويد جو نوراني تاج جڳ مڳ
ڪري رهيو آهي، ڪنڊڙيءَ (تعلقي روهڙي) جي درويش شاعرن جا نالا
خصوصيت سان وٺڻ جي لائق آهن. هنن عظيم شاعرن جي گروه جو سرچشمو
۽ مقتدا، صوفي فقير ”روحل“ آهي، جنهن جي پُر ڪيف ميخاني جو فيض
نسلاً بعد نسل جاري رهندو آيو— پيءُ پٽ جو، پيءُ ڀاءُ جو، ڇاڇو پيائڻي جو،
سلسليوار خضر بڻيو رهيو. اهڙيءَ ريت هي خاندان قريب قريب ٻن صدين کان
سنڌي شاعريءَ جي شمع کي روشن رکندو آيو. سنڌ وارن تي هي سندن فراموش
نه ٿيڻ جهڙو احسان هميشه ڳائبو، ۽ ساراهبو رهندو.

روحل فقير ذات جو زنگيجو هو. جيئن پنهنجي ڪلام ۾ هڪ هنڌ ان
جو ذڪر ٿو ڪري:

لوڪ اڪي هي ”روحل“ ٻوليندا،
ڪوئي اڪي هه ذات زنگيجا،
نهيئن روحل، نهين ذات زنگيجا،
اي ڪو سسر الاهي هه.

فقير صاحب جي والد جو اسم گرامي شاهو فقير هو، جيئن پنهنجيءَ
تصنيف ”آگر وارتا“ ۾ ان جو ذڪر ڪري ٿو:

سيل سنگي، ست ساڻي، پر گهٽ آڻهه،
پورنماس چڪورا آيا، گهر شاهوڪه پاهه.

(حيا ۽ سچ جو ساڻي ظهور ۾ آيو، چوڏهينءَ جي چانڊوڪيءَ ۾ چڪور
آيو، ۽ شاهو جي گهر ۾ پيدا ٿيو.)

ٻئي هنڌ ساڳيءَ تصنيف ۾ چوي ٿو:

باپ ميرا شاهو ناهين، اس گهر نهين مات،
جنني هر جايا نهين، ڪال ورن هر نهين جات.

(منهنجو پيءُ شاھو نہ آھي، نہ وري ان گھر ۾ منهنجي ڪا ماءُ ئي آھي: مان ڪنهن مان بہ نہ ڄاڻو آھيان، ۽ نہ وري موت جي ھٿن ۾ وڃڻ وارو آھيان.)
بھرحال، جيئن فقير صاحب لکي ٿو، سندس والد بزرگوار جو نالو فقير شاھو ھو.

فقير صاحب جو اصل وطن ٿر ھو. ھو عمرڪوٽ جي ڀرسان ڪنھن ڀٽ جو رھندڙ ھو. ريگستان جي زمين تي ڄائو، گولاڙن ۽ گگرين ۾ ڀلجي وڌو ٿيو. افسوس جو مون کي سندس ولادت جي پڪي تاريخ دستياب ٿي نہ سگھي آھي، مگر تاريخي واقعات جي ملائڻ سان تخمينو لڳائي سگھجي ٿو. فقير صاحب پنهنجي تصنيف ”اگر وارتا“ جوڌپور جي والي، راجا بجيه سنگ، لاءِ تصنيف ڪئي ھئي. ھيءُ تصنيف سوال ۽ جواب جي صورت ۾ آھي. راجا جي درباري پنڊت، ايسر سنگ، راجا جي سامھون فقير صاحب کان سوال ڪيا ٿي، جن جا جواب فقير صاحب ڏيندو ٿي رھيو.

ھن تصنيف جو جامع لکي ٿو: ”سنمپاد روحل صاحب اور شري راجا بجيه سنگ جي.“ (روحل صاحب ۽ راجا بجيه سنگ جي سامھون.) ڏسڻ ۾ اچي ٿو، تہ فقير صاحب بجيه سنگ جو ھمعصر ھو. راجا بجيه سنگ، ميان نور محمد ڪلھوڙي⁽¹⁾، ميان غلام شاھ، ميان سرفراز ۽ ميان عبدالنبيءَ جو ھمعصر ھو. سنڌ جي ھن تاجدارن مان، ميان غلام شاھ ئي سنڌ تي طويل عرصو حڪومت ڪئي. ميان سرفراز ۽ ميان عبدالنبيءَ جي حڪومت جو دور ڪھنبي جو چٽڪو ھو. راجا بجيه سنگ جي ابتدائي دور ۾ ميان نور محمد فوت ٿي ويو. سنڌ جي تاريخ مان جيئن معلوم ٿئي ٿو، ھن ئي راجا، مير بجار جي شھادت لاءِ پنھنجا ماڻھو سنبرائي موڪليا ھئا. ھالاڻيءَ جي جنگ (1783ع) وقت، جا مير فتح علي ۽ ميان عبدالنبيءَ جي وچ ۾ لڳي ھئي، بجيه سنگ جوڌپور جو حاڪم ھو. کيس ئي سنڌ جي ناڪام حاڪم ميان عبدالنبيءَ، عمرڪوٽ جو قلعو ۽ ان جي ڀر وارو ملڪ ڏيئي ڇڏيو ھو. ھن سڄي تفصيل ڏيڻ منجھان مراد آھي تہ معلوم ٿئي تہ فقير روحل ڪھڙي وقت، راجا بجيه سنگ سان ملاقات ڪئي ھئي. جيئن ھيٺ ھلي تفصيل مان معلوم ٿيندو تہ

⁽¹⁾ جيمس ٽاڊ: ”اٽالس ائنڊ آئنيڪٽر آف راجسٿان“، ص 253

فقير صاحب ميان سرفراز جي حڪومت جي دور ۾ ترڪ دنيا ڪري، سير ۽ سفر تي نڪري پيو هو. ان وقت ۾ هو ڪافي عمر جو ٿي چڪو هو. قياسيٰ جيڪڏهن ان وقت سندس عمر 40 ورهيه شمار ڪئي وڃي، ته سندس ولادت جو سال 1733ع يا 1734ع⁽¹⁾ ٿي سگهي ٿو، هن بحث ۾ قياس کان ئي ڪم ورتو ويو آهي. ممڪن آهي ته هن اندازي ۾ ٿورو تفاوت هجي، پر ان کي ڪا ايڏي اهميت نه آهي. واللہ اعلم بالصواب.

شاهو فقير کي ٽي پٽ هئا. وڏي جو نالو سلطان، ۽ ننڍي پٽ جو نالو ميوو هو، روحل فقير وچون هو. روحل فقير جو ننڍپڻ ڪيئن گذريو ۽ هن ڪهڙي تعليم حاصل ڪئي، سي حالات تاريخي ۽ ۾ آهن. پر ان ۾ ڪوشڪ نه آهي، ته سندس تعليم سٺي نموني ۾ ٿي. سندس ڪلام جي پختگي ۽ ۾ روانيءَ کي ڏسي، يقين سان چئي سگهجي ٿو، ته کيس سنڌيءَ سان گڏ، فارسيءَ ۽ عربيءَ جي به چڱي لياقت هئي. جيئن ته ٿر جي حصي جو رخ جوڌپور ۽ جيسلمير رياستن ڏي آهي، جتي هنديءَ جو زياده رواج هو، فقير صاحب هنديءَ کي به حاصل ڪري ورتو هو. هنديءَ تي کيس ڪافي عبور حاصل هو، جيئن اسان کي سندس هندي تصنيفات مان نظر اچي ٿو.

تعليم حاصل ڪرڻ کان پوءِ، جڏهن فقير صاحب جوانيءَ جي سن کي پهتو، تڏهن اُن وقت ڪلهوڙن جي دربار ۾ سندس رسائي ٿي. جيئن سندس خانداني روايتن مان معلوم ٿئي ٿو، هو راڄو ليکيءَ جو ماسات هو، جو نورمحمد ڪلهوڙي جي دور ۾، سرڪاري ملازمت ۾ گهڙيو هو ۽ ميان غلام شاه جي حڪومت جي دور ۾، ترقي ڪري، وزير جي عهدي تي وڃي پهتو هو. غلام شاه جي حڪومت جي دور ۾ ٻن شخصيتن وڏي حيثيت حاصل ڪئي هئي — هڪ مير بهرام، ۽ ٻيو راڄو ليکي. ليکي وڏو دورانديش شخص هو. حڪومت ۾ پنهنجي اقتدار کي قائم رکڻ لاءِ، هن پنهنجي عزيزن ۽ قريبن مان گهڻن کي سرڪاري ملازمت ۾ آندو. جيئن زباني روايتون آهن، راڄو ليکيءَ جي مدد سان، روحل فقير به سرڪاري ملازمت ۾ داخل ٿيو.

ميان غلام شاه، فقير صاحب جي خصلتن کان پوريءَ ريت واقف هو — سانتيڪو مزاج، نهڻي طبيعت، هوس ۽ حرص کان دور. ميان صاحب سندس

(1) ميان سرفراز خان سن 1773ع ۾ تخت تي ويٺو.

سر پرست بڻجي پيو. هوريان هوريان، ترقي ڪري، روجل فقير توشاخاني جو ناظر مقرر ٿيو. هيءُ عهدو ڪا ٿوري شيءِ نه هئي، مگر هو ان رتبتي تي پهچڻ کان پوءِ به اڳي وانگر نهڻو ۽ سادگيءَ جي صورت بڻيو رهيو. ان زماني ۾ به هو ”دست به ڪار ۽ دل به يار“ جو نمونو ٿي رهيو.

فيضان الاهي جڏهن ڪنهن دل کي پنهنجي لاءِ انتخاب ڪندو آهي، ته ان ۾ انساني شرف جون سڀئي سعادتون اڳ ۾ ئي موجود ٿي وينديون آهن روجل فقير جي به پاڪيزه دل اهڙيءَ ريت انوارِ الاهيءَ جي جلوي لاءِ پئي تيار ٿي. اوچتو ئي اوچتو سن 1722ع ڌاري، سنڌ جو ڪريم النفس حاڪم ميان غلام شاهه گذاري ويو ۽ سندس فرزند ميان سرفراز حڪومت جون واڳون ورتيون. جواني ۽ الهڙپڻ، سياست کان ناواقفيءَ—اهي اهڙيون شيون هيون، جي نوجوان تاجدار کي بي احتياطيءَ جي طرف وٺي ويون. هو راڄو ليکيءَ جي هٿن ۾ ڪيڏي رهيو هو، جنهن جو نتيجو اهو نڪتو جو هو پنهنجي قديم خانداني محسن، مير بهرام کان ڪشيده ٿي ويو. فقير صاحب اگرچ راڄو ليکيءَ جو طرفدار هو ۽ سندس ئي ماڻهو ٿي سمجهيو ويو، مگر حق ۽ صداقت کيس متاثر ڪيو. مير بهرام جي خلاف منصوبن کي ڏسي هو لرزي اٿيو. سندس دل ته هن ست رنگيءَ دنيا کان اڳ ئي بيزار هئي. خالي نالي ۽ نمود کان هو گهڻو پري هو، پر هاڻي سندس علمي مطالعو به وسيع ٿي ويو. هن ڄاتو ٿي ته هنن منصوبن جو نتيجو ڇا نڪرندو. هن دنيا جي شان شوڪت، مال ۽ دولت جي بي جٽاءُ ڪڪر جي ڇانو کي قريب ٿي ڏٺو. هٿ ۾ استعيفا جو ڪاغذ کڻي، ميان سرفراز جي دربار ۾ پهتو. ميان جي طبيعت ۾ ته هو تبديلي ۽ اصلاح آڻي نٿي سگهيو، ان ڪري سندس ترڪ ملازمت جو پختو عزم هو، هو هڪ قديمي ملازم هو، جو پنهنجي تجربيڪاريءَ ۽ ديانتداريءَ کان مشهور هو. تنهنڪري ميان سرفراز سندس استعيفا کي منظور ڪرڻ ۾ تامل کان ڪم ورتو ۽ پاڻ وٽ رهڻ لاءِ مٿس زور ڪيائين. مگر فقير صاحب جو فيصلو اٽل هو. ميان صاحب آخر رنج ۽ مجبور ٿي، کيس پاڻ کان ڌار ڪيو.

ڪيڏي نه خوش نصيب زندگي آهي انهن آزاد انسانن جي، جي دنيا جي باطل هوس کان بچي، ان جي ڦٽن ۽ ڦيرن مان نڪري، انسانيت جي صحيح

شاهراه تي قدم رکن ٿا، ۽ پوءِ ”لاخوف عليهم ولا يحزنون“ جي مرتبي تي
 پهچن ٿا. فقير صاحب دنيا کان بيزاريءَ جو منظر هيئن ٿو ڏيکاري:

دنيا ڏوندي تي طالب ڪٿي پيٺا مل عمر ٽاڻي،
 هڏي آتون هوڏ تنهان دي وڙهندے عمر و هاڻي،
 انڌيان عشق الله دا چوڙيا، پئسے ول وڙن پاڻي،
 ”روحل“ راه ربانيءَ باجهون بي سڀ ڪوڙ ڪهاڻي.

خواجہ حافظ پنهنجي غير فاني ڪلام ۾ مٿينءَ حقيقت جو نقش هيئن
 ٿو ڪڍي:

غلام همت آنر ڪ زير چرخ ڪبود،
 ز هرچه رنگ تعلق پز برد آزاد است.

(مان اُن شخص جي مردانه صحت جو بندو آهيان، جو هن آسمان
 جي هيٺان رهي، هر هڪ اهڙيءَ ڳالهه کان، جنهن کان ڪنهن لڳ
 لاڳاپي جو رنگ دل تي چڙهي ٿو، آزاد آهي.)

هيءُ ڪو آسان ڪم نه آهي. ڪنهن جي دل چاهيندي ته هو دنيا جي
 شان ۽ شوڪت کان علحده ٿي، دولت جي راحت ۽ دنياڻي عيش جي اسباب کي
 پٺ ڏئي! اهڙي سبب آهي، جو انساني حيات جي مفڪرن، نفس جي جهاد کي
 جهاد اڪبر سڏيو آهي.

فقير صاحب هن جهاد اڪبر ۾ سوڀ لهي، سڀ کي ترڪ ڏيئي
 صراط المستقيم جي طرف قدم وڌايو. هو پنهنجي وطن مالوف ٿر ۾ پهتو ۽
 عمرڪوٽ جي ڀرسان پدمات جي پٽ تي وڃي گوشتي نشين ٿيو.

زياني روايتن مان هڪ روايت سندس ترڪ ملازمت جي لاءِ هيءَ به ٻڌي
 وڃي ٿي، ته هڪ پيري جو ذڪر آهي ته کي عربستان جا سوداگر ميان غلام
 شاه جي درٻار ۾ آيا. هنن ڪيتروئي اسباب ميان کي ڏيکاريو، ميان انهن
 مان ڪيتروئي پسند ڪري، خريد ڪيو. جڏهن خريد جو معاملو گذري چڪو،
 تڏهن سوداگرن ميان کي هڪ ڪپڙي جي جوڙي سوکڙيءَ طور ڏني، جنهن تي
 سارو قرآن شريف، وڏيءَ ڪاريگريءَ سان اُڻيو ويو هو. ميان اها جوڙي ادب
 سان وٺي، روحل فقير کي هيئن چئي سنڀاري لاءِ ڏني، ته ”هن کي توشاخاني ۾
 حفاظت سان رکڻ، جڏهن مان مران ته مون کي انهيءَ چادر ۾ رکيو وڃي.“

”جڏهن ميان غلام شاھ وفات ڪئي ۽ سندس وڏو پٽ سرفراز خان سنڌ جو والي ٿيو. تڏهن روحل فقير مٿين جوڙي ميان سرفراز خان کي آڻي ڏني ۽ کيس سندس والد جي وصيت ٻڌايائين. ميان سرفراز هيءَ ڳالهه ٻڌي- اٿبڌي ڪري ڇڏي، ۽ اها جوڙي روحل فقير کي موتائي ڏنائين ته ”وڃي توشاخاني ۾ رک، ڇاڪاڻ ته مان ان جوڙيءَ مان پنهنجو ڪفن ڪندس.“ هن واقعي روحل جي دل کي وڏي چوٽ رسائي، ۽ هن توشاخاني جون ڪنجيون ميان سرفراز کي سنڀاري ڏنيون.“

جيتريقدر هن حقيقت جو تعلق آهي، مون کي هن جي قبول ڪرڻ ۾ تامل آهي. هن روايت جي اندر ڪابه صداقت نظر نٿي اچي. ميان سرفراز جي سياسي ناعاقبت انديشي پنهنجيءَ جاءِ تي آهي، پر هي سندس اخلاق ۽ وضع تي وڏو حملو آهي، جنهن کي بهتان چئجي، ته به بجا آهي. اڄ ڏينهن تائين ڪنهن به مورخ سندس اخلاق تي ڪو رقيق يا ناپسند حملو نه ڪيو آهي. هو هڪ صالح نوجوان هو، اُن وقت جي بزرگن مان مخدوم محمد هاشم نٿوري ۽ حضرت فقير الله صاحب علويءَ سان سندس بيحد تعلقات هئا. حضرت فقير الله جي مڪتوبات ۾ ميان سرفراز جا لکيل خط موجود آهن، جن مان سندس غير معمولي خصوصيتن جو اظهار ٿئي ٿو. هو پاڻ به وڏو عالم ۽ شاعر هو. اهڙو ماڻهو اهڙي ناشائسته حرڪت ڪري، ڪڏهن به اعتبار ۾ اچي نٿو سگهي. هڪ بادشاهه وٽ اهڙيون جوڙيون ميسر ٿي پئي سگهيون. نادر الوجود شيءِ ئي ڇو نه هجي، پر جڏهن هڪ ڪاريگر ان کي تيار ڪري پئي سگهيو، ته ان ايجاد کي وري وجود ۾ آڻڻ لاءِ ڪابه ٻي شيءِ مانع ٿي نٿي سگهي. جا شيءِ دستياب ٿي سگهي ٿي، ان ۾ پٽ، پيءُ لاءِ بخل ڪري، پٽ به اهو جو صالح ۽ عالم، پيءُ اهو جو لائق بادشاهه ۽ عالم، ڪڏهن به اعتبار ۾ اچي نٿو سگهي.

جيئن مختلف روايتون موجود آهن، پدمات جي پٽ تي ٿوري وقت جي گوشي نشينيءَ کان پوءِ فقير صاحب جهوڪ ميرانپور روانو ٿي ويو ۽ اتي شاھ عنايت الله صوفي شهيد جي مزار تي معتڪف ٿي رهيو. اعتڪاف کان پوءِ اتان جي سجاده نشين شاھ عزت الله جي معتقدين ۾ شامل ٿي ويو. شاھ عزت الله شاھ شهيد جو فرزند ارجمند، ان وقت جي بزرگن ۾ بلند درجو رکندڙ هو، جيئن علي شير ”قانع“ لکي ٿو⁽¹⁾:

”جو ڪجهه سندس زبان مان نڪري ٿو، اهو تقدير سان موافقت رکي ٿو. سواليءَ جي سوال کان اڳ ۾ ئي، سندس ڪرامت

⁽¹⁾ ”تحفة الڪرام“، ج 3، ص 170

پريءَ زبان تي ڳالهيون اچي ٿيون وڃن. منهنجو ناقص قلم، هن خاندان جي بزرگيءَ جون ڪهڙيون ڳالهيون لکي.

جهوڪ ميرانپور مان پنهنجي تشنگي مٽائي، هو پنهنجي وطن موٽيو. ان زماني جي ڳالهه آهي ته ڪن منصوبي بازن، ميان سرفراز جا ڪن وڃي پريا ته روجل فقير توشاخاني جو سمورو سامان سنڀاري نه ڏيئي ويو آهي. هن بي بنياد تهمت کي سندس مخالفن اهڙي رنگ ۾ ميان صاحب کي ٻڌايو، جو هن حڪم ڏنو، ته سپاهين کي موڪليو وڃي ته هو فقير صاحب کي گرفتار ڪري اچن. شاهي حڪم موجب سپاهي پدمات جي پٽ تي وڃي پهتا، جتي روجل فقير جو هاڻي آستانو هو. فقير صاحب کي گرفتاريءَ جي حڪم کان آگاهه ڪيائون، جنهن تسليم لاءِ ڪنڌ جهڪائي جواب ڏنو ته ”بابا سياڻي هلنداسون.“ مگر اتفاق اهڙو ٿيو جو ٻئي ڏينهن صبح جو هيءَ خبر اڏرندي پهتي ته مير بهرام جي شهادت کان پوءِ ميان سرفراز تخت تان دست بردار ٿي چڪو آهي. سرڪاري ماڻهن کي جڏهن هيءَ خبر پيئي، ته هو فقير صاحب کي پنهنجي حال تي ڇڏي، پوئتي موٽيا.

فقير صاحب جي مرشد بابت هڪ روايت مطابق چيو وڃي ٿو، ته فقير صاحب پنهنجي مرشد جي نالي کي ئي مخفي رکي ڇڏيو هو، جنهنڪري سندس نالو اڄ تائين ڪنهن کي به معلوم ٿي نه سگهيو آهي. جيستائين مسلمان صوفين جي مشرب جو واسطو آهي، سڀئي تذڪرا هن حقيقت سان معمور آهن ته هر صوفي پنهنجي رهبر ۽ رهنما جي نسبت جو خصوصيت سان ذڪر ڪيو آهي، جنهن کي خير ۽ برڪت ڄاتو ٿي ويو. روجل فقير هڪ مسلمان صوفي هو، ان ڪري اهڙي لا علمي حقيقت تي اعتبار ئي نٿو ڪري سگهجي.

هن ئي سلسلي جي ٻي روايت آهي ته هو هڪ هندو فقير ڏونگرسي مهراج جو فيض يافته هو، جو ٿرپارڪر جي طرف چڱو ساڌ سنگت وارو ساڌو ٿي گذريو آهي. عين ممڪن آهي، ته فقير صاحب ساڻس صحبت ڪئي هجي. اڪثر مسلمان صوفين، هندو ساڌن سان صحبت ڪئي آهي ۽ هندو ساڌن مسلمان درويشن سان روح اٽڪايو آهي. ڏونگرسي هندي زبان جو ڪوي ٿي

گذريو آهي، ٿي سگهي ٿو ته فقير صاحب سندس ڪوتا مان استفاده ڪيو هجي. ڏونگرسي مهراج جو هڪ شبد مثال طور ڏيان ٿو:

پڇن ويچارو موري پائيو	من موهيلا
پنورا من پرمائيو	من موهيلا
پهلي ڪمائي جانري پرڪيو	پيچهي ڪيسا پيچتايو
مول گنوايو اُنهان مولان	جنم چوراسي منهن جائيو
	من موهيلا
	چرنين منهن لگائيو
من اپنا هات رک لو	جسر ڪُٻڌ نه لي جائيو
"ڏونگر" پوري ٻوليا	من موهيلا

روحل فقير پنهنجي حياتيءَ جو وڏو حصو سير ۽ سياحت ۾ گذاريو. جوڌپور ۽ بيڪانير جي حصن جو هن خوب سير ڪيو. جنهن جاءِ تي پهتو ٿي، اتي سندس روحاني فيض کان سوين ماڻهو پئي سيراب ٿيا. پنهنجي مريدن کي اڪثر جوڳ جي پاڪر ڏيندو هو. اُن ڪري جوڳي فقير سندس ارادتمندن ۾ داخل آهن. هن سير ۽ سفر جي سلسلي ۾، سندس ملاقات جوڌپور جي راجا بجيه سنگ سان به ٿي، جنهن جو مٿي ذڪر ڪيو اٿم. فقير صاحب ڪجهه وقت جوڌپور ۾ رهي، راجا کي صوفيانه مسلڪ کان واقف ڪرڻ لاءِ، پنهنجي تصنيف "آگر وارتا" رچي، جنهن جي پڙهڻ مان معلوم ٿئي ٿو ته هو هندو ڌرم ۽ ويدانت جي هر نڪتي کي پوريءَ ريت ڄاڻندو هو. سندس هن روحاني ڪمال کي ڏسي، راجا سندس معتقدن ۾ شامل ٿي ويو. هن مٿس زور ڀريو ته اتي ئي رهي پوي، مگر هن مستقل سڪونت اختيار ڪرڻ اڃا پسند نٿي ڪئي.

هاڻي سندس زندگيءَ جي شام اچي ٿي هئي. سنڌ ۾ ڪلهوڙن جي حڪومت جو خاتمو ٿي چڪو هو. مير فتح علي خان سن 1783ع ۾ هالاڻيءَ جي جنگ فتح ڪري، سنڌ جو حاڪم بڻيو. ٻئي سال ميرن ۾ ملڪ جو ورهاڱو ٿيو. خيرپور وارو حصو مير سهراب خان کي مليو. مير سهراب خان کي خبر هئي ته فقير صاحب ڪهڙيءَ ريت مير بهرام جو پاسو ڪئي، حق ۽ صداقت جي سر پرستيءَ ۾ پنهنجي ملازمت کي ترڪ ڪيو هو. ان کان سواءِ هو هاڻي سندس روحاني عظمت جو به قائل ٿي چڪو هو. هن کيس لکي موڪليو ته

سندس ملڪ ۾ جتي به هو پنهنجي رهائش لاءِ جاءِ انتخاب ڪري، اها کيس جاگير طور ڏني ويندي. مير سهراب خان جي هن محبت پريءَ دعوت جو فقير صاحب تي وڏو اثر پيو. جاگير جي وٺڻ کان ته فقير صاحب انڪار ڪيو، پر سندس ملڪ ۾ رهڻ قبول ڪيائين. سندس ساٿي، فقير مراد، ميرن جي لاءِ هيئن دعا ڪئي:

باري پروردگار، ڪيا وڻ ڪامل ڪڪاڙين جا،
تاريون تالپرن جون، ٿيڻيون باغ بهار،
سي مرڪن شال ”مراد“ چڻي، سنڌ صوبي سردار،
جن ڏنو ڏيهه ڏاتار، مرڪائن خان خوشيءَ سان.

مير صاحب جي هن دعوت کي قبول ڪندي، فقير صاحب خود به چاهيو ٿي ته هاڻي ڪٿي گوشتي نشين ٿي، باقي حياتي ياد الاهيءَ ۾ گذاري. چنانچه هو هنگامي دنيا کان ڪناره ڪش ٿي، پنهنجي سڄي اهل ۽ اطفال سميت ڪوٽ ڏيجيءَ جي ڀرسان ڪوٽلي جي ننڍيءَ بستي ۾ وڃي رهيو.

ڪوٽلي ۾ رهائش اختيار ڪرڻ کان پوءِ، سندس معتقدان بستيءَ ۾ ايندا ويندا ٿي رهيا. اتان جي زميندار کي هيءَ ڳالهه پسند نه آئي. دولت ۽ فقير جو تصادم ٿي پيو. فقير جو صلح ڪل ٿئي ٿو، سو هن وير ۽ وروڌ کي ڪٿي ٿو برداشت ڪري سگهي. روجل فقير نقل مڪاني ضروري سمجهي. مير سهراب سندس بيحد دلجوئي ڪئي، مگر فقير صاحب جو فيصلو اٽل هو. هو پنهنجي سڄي اهل ۽ عيال کي وٺي، خدا تي توڪل ڪري، بنا ڪنهن مقام ۽ منزل جي اڳتي وڌيو. چون ٿا ته جڏهن هو موجوده ڪنڊڙيءَ وٽ آيو، جو ان وقت جهنگ ۽ غير آباد پٽ هو، تڏهن سندس چادر جو پلو هڪ ننڍڙيءَ ڪنڊيءَ جي وٺ ۾ اٽڪي پيو. فقير صاحب هن معمولي روڪ کي، خدائي امر سمجهي، پنهنجي لڏي لاهڻ جو حڪم ڏنو. جلدئي جهنگ کي صاف ڪري، ساديون جهوپڙيون اڏي، هڪ ننڍڙيءَ بستيءَ کي آباد ڪيو ويو، جنهن جو نالو ”ڪنڊڙي“ رکيو ويو، جو نالو فقير صاحب جي رهائش جي واقعي کي ياد ڏياريندو رهي ٿو. درياءَ جي ڀر تي هي آجو گذران، فقير صاحب جي دلي راحت جو سبب بڻيو. روجل فقير هن ننڍڙيءَ بستيءَ جو وڏيءَ حب ۽ پيار سان ذڪر ڪيو آهي:

ڪنڊڙيءَ ۾ ڪلتار ڏٺوسي رانجهو رمزن وارو يار
 في آنفسڪم اَفَلَا تَبْصُرُون مخفسي هي اسرار
 رمز رندن جي ڪوڪو پرڪي برهه جو باري بار
 وحدت واري وات ونج تون وڻسي نه آڻج وار
 ”روحل“ رهجان رمز انهيءَ ۾ ٻي سڀ ڪوڙي ڪار.

ڪائن جون جهوپڙيون ۽ ڪڪن جون چنون، هاڻي حق جي طالبن جون
 زيارتگاه بڻجي پيون. ملڪ جي هر حصي کان ارادتمند فقير، پنهنجي روحاني
 تشنگيءَ کي مٽائڻ لاءِ اچي ٿي گڏ ٿيا. صبح ۽ شام وحدت جو وڻجار ٿي هليو
 ۽ معرفت جي هٿيءَ جو هوڪو ٿي ٻڌو. بنا ڪنهن مت ۽ پيد جي هندو ۽
 مسلمان هڪ هنڌ پئي جمع ٿيا. هڪ طالب ڌرمون مل ”انور“ پنهنجي سترگر جي
 ساراهه هيئن ٿو ڪري:

ڪنڊڙي ڪنڊڙي ناهه، تحقيق آهي ڪاسي
 روحل رام وسي آگاهين، جنهن لائي سماءُ ايناسي
 آهي وڃي ٿيا واسي، ”انور“ آمر ٻڌ نرپاڻ ۾.

مسلمان ارادتمند فقير در محمد پنهنجي مرشد جو ذڪر هيئن ٿو ڪري:

ڪنڊڙيءَ جا پير پرور سير وهي تنهنجي سڀ کان سر
 اچن سوالي وڃن نه خالي روحل تنهنجي در
 ڏجان ڏاڏ خوشيءَ مان وهسو وير تون ور
 ”در محمد“ مسڪين چئي نظر نماڻي تي ڌر.

جيئن ته دنيا فاني سراءِ آهي ۽ هن مسافرخاني ۾ جو آباد ٿيو، ان کي
 هتان هڪ ڏينهن ڪڇ ڪڙو آهي. فقير صاحب جي عمر جو ماڻ به پرچي آيو.
 معمولي بيماريءَ کان پوءِ، سنڌ جو هي آزاد صوفي، پنهنجي خالق جي حضور ۾
 وڃي حاضر ٿيو. راويت آهي ته هن سن 1804ع ڌاري، هن دنيا کان موڪلايو.

روحل فقير به شاديون ڪيون. سندس پوئين گهر واري مراد فقير جي
 نياڻي هئي. پهرئين گهر مان کيس ٻه پٽ ٿيا، هڪ شاهو فقير ۽ ٻيو غلام
 علي فقير. پوئين گهر مان کيس ٻه فرزند ٿيا، دريا خان فقير ۽ خدا بخش فقير.
 روحل فقير پنهنجي دؤر جو هڪ وڏو صوفي ٿي گذريو آهي. سندس
 تصنيفات ۾ چار هندي رسالا، من پر ٻوڏ، ادب گرنٽ، سرپ گيان ۽ آگر
 وارتا مشهور آهن. انهن کان سواءِ ٿورا ٻين پڻ چيا اٿس.

فقير صاحب جو ڪلام سنڌي ۽ سرائڪي ۾ به موجود آهي، جو ٿورو آهي، پر نهايت مدلل. زبان سادي پر فصيح آهي. هو ان دور ۾ ٿي رهيو، جنهن کي سنڌي ادب ۽ متقدمين جو دور ٿو چئجي. سنڌ جي عظيم شاعر شاه عبداللطيف جي دور سان سندس قريبي تعلق آهي.⁽¹⁾ ان دور جي ساهه بياني ۽ شگفتگي ضرب المثل آهي. اهوئي سبب آهي، جو فقير صاحب جي ڪلام ۾ به پنهنجي همعصر بزرگن واري سادگي موجود آهي. سندس ڪلام ۾ تصوف جي باريڪ نگاهي موجود آهي ۽ اهو ٻاهرئين رنگ ڪرنگ کان آزاد ۽ پاڪ آهي. هو رهبر اعظم جي مبارڪ قول ”الاهم اعوذ بك من علم لا ينفع“ (خدایا مان توکان ان علم کان پناه گهران ٿو، جنهن کان ڪو نفعو نه پهچي) جو پورو پورو تابع نظر ٿو اچي — جيئن پاڻ فرمائي ٿو:

ڪهڙي تان هرڪو ڪهي، پر رهڻي اوکي بات،
پڌري ٿيندي ذات، رهڻي مان ”روحل“ چوي.

جيئن مٿي لکيو اٿم، فقير صاحب جي ڪلام ۾، اڪثريت ان فڪر ۽ اجتهد جي آهي، جنهن ۾ هن صوفيءَ جي مسلڪ کي نمايان طور پيش ڪيو آهي. هن توحيد جي اهم مسئلي کي وڏي اهميت ڏني آهي، جو سندس ڪلام جو جوهر چئجي ته به روا آهي. توحيد جي معنيٰ آهي ”هڪڙائي“، يعني، خلقتهار جي هڪڙائيءَ جي قبوليت. صوفي جيئن ته پنهنجي ذات جو تعلق فقط، خداوند تعاليٰ سان ڳنڍيل رکي ٿو، ان ڪري هو توحيد جو دنيا ۾ وڏو علمبردار آهي. امام غزالي رحمته الله عليه، پنهنجي تصنيف ”المنقذ من الضلال“ ۾ ”القول في طريقة الصوفية“ جي عنوان هيٺ فرمائي ٿو:

”جڏهن مان علوم کان فارغ ٿي، صوفيه جي طريقي جي طرف متوجه ٿيس، تڏهن مون کي معلوم ٿيو، ته سندن طريقو علم ۽ عمل سان تڪميل تي پهچي ٿو. سندن علم جو نتيجو نفس جي متابعت کي قطع ڪرڻ، بُرن اخلاقن ۽ خبيث صفتن کان پاڪ ٿيڻ آهي، تان جو ان جي ذريعي، قلب کي غير الله کان صاف ڪيو وڃي ۽ ان کي ذڪر الاهيءَ کان معمور ڪيو وڃي.“

⁽¹⁾ شاه پٺاڻيءَ جي تتبع ۾ فرمايو اٿس:

”بيت نه پانڄو ماڻهئا، هي وحدت جو واپار.“

فارسي زبان جو مشهور صوفي شاعر، مولانا نورالدين جامي، پنهنجي تصنيف ”لوائح“ ۾ هن نڪتي کي سادگيءَ سان هيئن ٿو پيش ڪري:

اے دل طلب ڪمال در مدرسه چند تڪميل اصول و حڪمت و هندسه چند
هر فکر که جز ذکر خدا وسوسه هست شرمه ز خدا بدار این وسوسه چند
(اي دل مدرسي ۾ ويهي، ڪماليت جي ڳولا ڪرڻ ڪيستائين؟
اصول، فلسفي ۽ حسابن جي هيءَ تڪميل ڪيستائين؟ اهو فڪر جو
خدا جي ذڪر کان سواءِ هجي، سڄو وسوسو آهي. خدا کان ڊڄ هي
وسوسو ڪيستائين؟)

حضرت جنيد بغدادی، جنهن کي صوفي پنهنجو سردار ڪري مڃين ٿا، فرمائي ٿو ته: ”صوفي پاڻ کان فاني ٿي وڃي ٿو، ۽ خدا سان باقي رهي ٿو.“
رومي فرمائي ٿو:

زندگي مقصود بهر بندگي ست زندگي بے بندگي شرمندگي ست
جز خضوع و بندگي و اضطراب اندرين حضرت ندارد اعتبار
هر که اندر عشق یابد زندگی کفر باشد پیش او جز بندگی.
(زندگيءَ جو مقصد فقط خدا جي بندگي آهي. بندگيءَ کان سواءِ
زندگي شرمندگي آهي. نیاز، بندگي ۽ دلي بيتابيءَ کان سواءِ، ٻيءَ
ڪنهن به شيءِ کي، ان جي حضور ۾ دخل نه آهي. جو خدا جي
محبت جي اندر زندگي لهي ٿو، ان وٽ سندس بندگيءَ کان سواءِ ٻيو
سڀ ڪفر آهي.)

روحل فقير به ان قول صادق جي هيئن شهادت ٿو ڏئي:
چشما آب حياتي دا، دل اندر حوض حضوري،
سر دي سودي پيندي عاشق، پریت جنهان دي پوري،
سي جينديان موتوا تي ڪر بيني، پايا سک صبوري،
”روحل“ رنگ هڪ دي رتي، سي نور، ملي وچ نور.
فقير صاحب جنهن ٻيءَ حقيقت کي وضاحت سان بيان ڪيو آهي، اها
آهي ”پاڻ سڃاڻڻ“ جي قوت آگاهي. فرمائي ٿو:

جي تون صحيح سڃاڻي پاڻ، اٿئي قيمت سندو قطرو،
ڪوري ڪي قلوب مان، مدائيءَ جو ماڻ،
پري نهارڻ پر ڪي، سندو چئن چاڻ،

نت سائين توهي ساڻ، راتيان ڏينهان ”روحل“ چوي.
 هاڻي ڏسون ته پاڻ سڃاڻن ڇا آهي؟ رومي فرمائي ٿو:
 از خود آگه چون نيء اے بي شعور،
 پس نبايد برچنين علمت غرور.

(جيئن ته تون پاڻ کان واقف نه آهين، ان ڪري توکي پنهنجي ڄاڻ تي
 ايڏو هٿ ڪرڻ نه گهرجي.)

صوفين پاڻ سڃاڻن منجهان مطلب ٻانهي ۽ خالق جي توسل کي ورتو

آهي. رومي ٻئي هنڌ فرمائي ٿو:

چون بداني تو ڪماهي خویش را علم عالم حاصل آید مرتوا
 گرهي خواهي که باشي حق شناس خویش را بشناس نه از راه قیاس
 بل ز راه کشف و تحقیق و یقین عارف خود شو که حق داني ست این.

(جڏهن پنهنجي هستيءَ کي سڃاڻيندين، ته توکي سڄي جهان جو

علم حاصل ٿي ويندو. جيڪڏهن تون گهرين ٿو ته خدا کي

سڃاڻين، ته پاڻ کي سڃاڻ. ٻيو قياس نه وٺ. کشف، تحقيق ۽

يقين جي راهه کي وٺي، پاڻ سڃاڻن جو عارف بڻجي وڃ، ڇو ته

اهائي حق داني آهي.)

شيخ محي الدين ابن العربي هن حقيقت جي وضاحت هيئن ٿو فرمائي:

اَلْعَبْدُ عَبَدَ وَأَن تَرَقَّى وَالرَّبُّ رَبُّ وَأَن تَنَزَّلَ

(ٻانهون، ٻانهون آهي، پوءِ هو ڪيتري به ترقي ڪري، رب رب

آهي، اگرچ هو ڪيترو نزول ڇو نه ڪري.)

مٿئين حقيقت مان صاف ظاهر ٿيندو، ته انسان جڏهن پاڻ کي صحيح

صورت ۾ عبد تصور ڪري ٿو، تڏهن ئي سندس مقام ۽ منزل جي ترقي ٿئي

ٿي. علامه اقبال ”عبد“ جي تشريح هيئن ٿو ڪري:

عبد آ جانفزا ۽ جانستان عبد شيشو به سنگ گران عبد دنيا آ دنيا عبد

ترجمو:

رنگ سڀ آهيون ۽ هو بي رنگ وٺو عبد کي ابتدا بي انتها عبد کي صبح

شام آهي نه ڪا

ڪنڊڙيءَ وارن جو ڪلام

”عبدہ“ جي فھر ۽ ادارڪ جي اعليٰ مقام کي علامہ اقبال خوديءَ سان تعبير ٿو ڪري. سنڌ جو صوفي اڳيئي ان کان پوريءَ ريت واقف آهي. روجل فقير فرمائي ٿو:

وڻج وهائڻ ڪاڻ، ڇو وڃين پئي هٿ؟
توڪي پٽ پٽيهه پانهنجو، اٿي وڻج مڙوئي وٽ!
جنهن ۾ نشوونينهن جو، ساڪا ڪوئي پڪٽ!
علامہ اقبال انهيءَ قبيل ۾ فرمائي ٿو:

آدمي وٽ ئي نه پهتين، ڪئن خدا ڳولين پيو!
پاڻ کان پرڻي وڃي ۽ آشنا ڳولين پيو!
پوءِ وڃي ڪنهن شاخ گل ۾، آب نر سان ڪر گذر،
رنگ بگڙي لئي وري باد صبا ڳولين پيو!

(ترجمو)

صوفيءَ جو خوديءَ بابت ڪهڙو نظريو هئڻ گهرجي، ان لاءِ ”روجل“ فقير هيئن ٿو فرمائي:

ڄاڻ خودي تان خود ڪون پهچين، نال خودي خود پائين،
بنا كيف لطيف نه ليدا، سڻ تان سچ آڪائين،
”روجل“ رانجهن دل وڃ وسدا، ڏونڊ نه سڃيان جائين.

جيئن ته صوفين جي پَر ”صلح ڪُل“ ٿئي ٿي، ۽ هو دنيا کي محبت ۽ پيار جو پيغام ڏيندڙ آهن. روجل فقير جي ڪلام ۾ به اسان کي ان حقيقت جو اظهار ملي ٿو:

ڪفر ۽ اسلام ۾ ٿا پين ابتا پير،
هڪ هندو پيا مسلمان، ٽيون وڃ وڌائون وير،
آئڏن اوندهه نه لهي، تن کي سچ چونڊو ڪير!
پر ”روجل“ راه پرين جي، جان گهڙي ڏنوسي گهير،
ته رب مڙني ۾ هيڪڙو، جنهن ۾ قند نه ڦير:
سا ڪاڏي ڪندي پير، جا ستي ڪعبه الله ۾!

هڪ فارسي شعر هن قبيل ۾ روميءَ چيو آهي:

کفر است در طريقت ما کينه داشتن،

آئين ما است سينه چون آئينه داشتن.

سچ، روحل فقير هن اڪسير جو پندار آهي:

سڀ صورت صاحب دي ڄاڻن، دوئي دل نه لائن،

”روحل“ رنگ هڪي دي رتي، سي سڀ ڪنهن سيس نماون.

روحل فقير جي ڪلام ۾ صوفيءَ جي لاءِ هڪ مفصل پروگرام موجود

آهي. سندس ڪلام ۾ ڪوبه مبالغو يا اهڙي ڳالهه موجود ڪانه آهي، جنهن

کي صوفي شطحيات سڏين ٿا. شطحيات منجهان مقصد آهي، اهي ڳالهيون،

جي شرع سان تضاد ۾ اچن. جيڪڏهن ڪٿي ڪو اهڙو نڪتو بيان به ڪيو

اٿس، ته نهايت احتياط سان. فرمائي ٿو ته:

تبي ڏيئي پاڻ ۾، پسان جان پيهي،

نڪي ملڪ نڪي خلق، نڪي اسيئي،

اسين به ڳوليون جن کي، سي پڻ اسيئي،

هي وائي ويئي، ”روحل“ هو ننگ پرين جي هڪڙي.

هڪ سنجيده صوفي آهي، جو پنهنجي مواعظ حسنه سان، دلين کي

ڌٻاريندو رهي ٿو.

روحل فقير جو ڪلام، جيئن مٿي ٻڌايو اٿم، ڪو زياده نه آهي. مگر

هنديءَ ۾ سندس ڪوتاهه ڇڳي انداز ۾ آهي. سندس هندي تصنيفات جو مٿي

ذڪر ڪيو اٿم، انهن کان سواءِ ٻين به اٿس، جن جو رنگ هيٺينءَ ريت آهي:

(1)

اپنا روپ پڇان، سمجهه من درس پيهي.

1- جڻسي شنگهه اجاسنگ ڏولي، آپ نه چيني، پرمي پولي

جانت هوءِ آجان.

2- ڪستوري وسي مرگهه کي مانهين، بَنُ نَن ڏونلي سونگهي تانهين

هوءِ رهيا حيران.

3- جن تمڪورنشي ڪر جانيا، رمتارام سڪل گهٽ مانيا،

سو ساڌو پروان.

4- تين لوڪ مين تما و اسا، ڪاهي ڦرت هوءَ آداسا!

جان سڪي ڪو جان!

5- جت ميري پريت صاحب سنگ لاڳي ”روحل“ پيت پيرم ڪي پاڳي،
آتم مين غلطان.

(پنهنجيءَ صورت کي سڃاڻ اي دل، سمجهه جو اهوئي سچو ديدار آهي.
جهڙيءَ ريت شينهن ٻڪريءَ جي صحبت ۾ ڦاسي، پاڻ ڇري نٿو،
پر عجيب وهر ۾ مبتلا آهي. ڄاڻندي به اڃاڻ بڻجي ويو آهي:
مشڪ هرڻ جي اندر موجود آهي، مگر هو ان خوشبو کي رڻ پتن ۾
ڳوليندو ٿو رهي. اهڙي ريت حيران ۽ پريشان آهي.

(پر) جن توکي يقين سان ڄاتو ۽ سڃاتو ته اهو سڀ جاءِ تي وسندڙ
رام پنهنجي اندر آهي. اهوئي صادق صوفي آهي.

تن لوڪن⁽¹⁾ جي اندر تون وسندو رهين ٿو، پوءِ ڇا جي لاءِ آداس ٿو
گذارين! ڪو ڄاڻڻ وارو هن حقيقت کي ڄاڻي سگهي. جڏهن
منهنجي محبت ان مرشد سان لڳي، وهر ۽ سنسي جي پت مون
کان ڀڄي پئي. (تڏهن) مان روحاني دنيا ۾ گر ٿي ويس.)

هن شبد يا ڀڄن جي اندر، فقير صاحب، پاڻ سڃاڻڻ جي تلقين ڪئي
آهي، جنهن نظريي بابت مٿي بحث ڪيو ويو آهي ته اهوئي صوفيءَ جي زندگيءَ
جو وڏو مقصد آهي. ڪوي ڪبير فرمائي ٿو:

ڪاهي ڪو پيرم بانوري اوه تو تيري پاس هي،

وه وياپڪ تيري مانهين، پهونون مين جئسي پاس هي،

باهر ڪو دوڙي هاٿ نه آوي، مرگه ترشنا ڪهيل،

الڪ امورت، امر ابناسي، تو مانهين پرڪاش هي.

(اي بيوقوف تون ڇالاءِ وهر ۾ وڪوڙيل آهين، اهو ته تو وٽ آهي!

اهو هر شيءِ تي بسيط، تنهنجي اندر اهڙيءَ ريت آهي، جيئن گلن

جي اندر خوشبوءِ ٿئي ٿي. تون باهر ڏڪندو رهين ٿو، پر هو توکي

(1) هندو عقيددي موجب ٽي لوڪ شمار ڪيا ويندا آهن: 1- سرگ لوڪ (بهشت) پاتال لوڪ (دوزخ)،
ماتريون (زمين). ڪي پنڊت هنن جي تفسير هيٺينءَ ريت ڪن ٿا: پور لوڪ (زمين)، سرگ لوڪ
(بهشت) پورور لوڪ (خلا) صوفين جو عقيدو وري هيٺينءَ ريت آهي: ماتر لوڪ، پرٿوي لوڪ پرلوڪ.

هٽ نه ايندو. هيءُ ته مرگه ترشنا جو ڪيل (رج ۾ هرڻ جو ڊوڙڻ)
 آهي. اهو الڪ، جنهن کي ڪابه صورت نه آهي، هميشه جيئن
 وارو، ۽ فنا نه ٿيڻ وارو، تنهنجي اندر ئي جلوه گر آهي.)
 شيخ فريد الدين عطار فرمائي ٿو:

چشم بکشا ڪه جلوۀ دیدار تجلی است از در و دیوار،
 کلّ شيءٍ محیط می دامن چونکه می بینمش نقش و نگار،
 ثم وجه الله ایدت بنظر وهو معکم نمایند دیدار،
 این تماشا چه بنگری گوئی لیس فی الدار غیره بشمار.
 (اک کول، جو دوست جو جلوو هر در ۽ دیوار مان نظر اچي رهيو
 آهي. هو هر ڪنهن شيءِ جي مٿان محيط (وياپڪ) ڄاڻ، سڀ ان
 جوئي نقش و نگار ڏسون ٿا. سڀ ڪنهن طرف توکي الله نظر
 ايندو. اهو توسان گڏ آهي، ۽ ائين توکي دیدار (درس، ڏيکاريندو
 رهي ٿو. اهو تماشو ڇا جي لاءِ ٿو ڏسين؟ ڇو ته تنهنجي اندر انهيءَ
 کان سواءِ ٻيو ڪوبه نه آهي!)

بهرحال، هن ساڳيءَ حقيقت کي ٻئي شيد يا ڀڄن ۾ هيئن ٿو فرمائي:

(2)

ڪاهي ڦرو بنواس؟

1-	شبد ڪي ڪر سمرنا،	وچن ڪا ڪر پاس،
	ڀو ساگر پار ترن ڪو،	ڇپ ساسون ساس.
2-	ڪي ڦرن مڪي ڪي مانهين،	ڪن ڪون گنگا ڪي پياس،
	شنگه بوکا جي ڦرے،	ڦر مول نه ڪا وے گھاس.
3-	تيرا صاحب تجهه هي مانهين،	تمر تجو اور آس،
	سر دئي صاحب ملي،	اچرج، اچنبا هاس.
4-	گُر ته "روحل" هر ڪون مليا،	ڪاتي جر ڪي ڦاس،
	دن رين مجھڪو بيهي هي،	تيري چرنون ڪي پياس.

(اڃا جي لاءِ ويرانين ۾ ڦرندو رهين ٿو؟ رات ڏينهن خدا جو ذڪر ڪر ۽

اهو ٻول جو ڪري آيو آهين، ان جو خيال ڪر، هن دنيا جي وڏي سمنڊ

کي پار ڪرڻ لاءِ، هر دم سان ذڪر الاهي ڳنڍيو رهي. ڪي مڪي شريف ۾ ڦرندا رهن ٿا، ته ڪن کي گنگا جي تيرت جي سڪ آهي، شينهن توڙي بکيو ڇو نه هجي، پر هو ڪڏهن به گاهه نه کائيندو. تنهنجو مالڪ تنهنجي اندر آهي ۽ تون به اميد ڇڏي ڏي، سر ڏي ته توکي مالڪ ملي، هن تي عجب ۽ حيرت ڇو ٿو ڪرين. ”روحل“ اسان کي مرشد مليو آهي ۽ اسان موت جي بند کان آزاد ٿي چڪا آهيون، رات ڏينهن مون کي تنهنجي قدمن ۾ رهڻ جي آس آهي.)

مرشد جي آمد جو ذڪر، ڪيڏيءَ نه خوشيءَ سان ٿو ڪري، جنهن جي هر هڪ لفظ مان صداقت ۽ عقيدت جو اظهار ٿو ٿئي:

(3)

آڇ موري سنت پڌاريا، سنت پڌاريا، هري جن پيارا!

بل بل جائون بلهارا!

- 1- آڇ ميري انگنان مين پئي واڌائي، ورتيا منگل چارا،
 - 2- ياؤ ڀڳت ڪي ڪرون رسوئي، آند ڪرون آهرا،
 - 3- سيل سنتوڪ ڪي سيج بچائون، پائون موڪ دوارا،
 - 4- ڪهتا ”روحل“ سنت هي آيا، پائون درسن ديدارا.
- (اڇ مون وٽ مرشد آيو آهي، مرشد آيو آهي، جو خدا جو پيارو آهي، جنهن تان مان هر هر صدقي ٿيان! اڇ منهنجي اڱڻ ۾ خوشي آئي ۽ خوشي منائجي رهي آهي. سندس طعام سندس وعظ ۽ نصيحت بڻايان ۽ خوشي سندس چادر ٺاهيان. صبر ۽ شڪر جي سيج وڃايان ۽ ان جي رستي چوٽڪارو حاصل ڪريان. ”روحل“ چوي ٿو ته مرشد آيو آهي، شال سندس درسن ۽ ديدار حاصل ڪريان.)
- ڀڳت ڪبير جي عظمت جو فقير صاحب هيئن ٿو اعتراف ڪري:

(4)

مون مين سڪل سڪل سون نيارا

مين داس ڪبير ڪهايا.

هماري ديس نهنين ماتر پومي نهنين آڪاشا،

-1

نهنين هي ڌنڌڪارا،

- 2- هماري ديس نهين هي چندر نهين هي سورج،
نهين هي نولڪ تارا.
- 3- هماري ديس نهين هي برهما نهين وشنو،
نهين شو شڪتي سارا.
- 4- كهت "روحل" هر روحل بهي ناهين،
ڪبير روپ همارا.
(مان سيڪجهه آهيان، جنهن کي ڪابه شڪل نه آهي، مان ڪبير جو پاڻ کي ٻانهو چوايان ٿو. منهنجي ديس ۾ نه زمين آهي نه آسمان، نه وري اونداهي آهي، منهنجي ديس ۾ نه چنڊ آهي نه سج، نه وري اڻ ڳڻيا تارا ٿي آهن، منهنجي ديس ۾ نه برهما آهي نه وشنو، نه وري طاقت وارو شو آهي. "روحل" چوي ٿو مان به نه آهيان، اسان جي صورت ڪبير جي صورت آهي.)
روحل فقير جي هڪ مريد، ٿانورداس شڪارپوريءَ، پنهنجي بياض ۾ لکيو آهي، ته هڪ پيري، سندس فرزند شاهو فقير، کيس سوال ڪيو ته گوري پوري ڪو ڪر جانيان ڪُهت پُري پچان "شاهو" اب عرض ڪري ديئو سرب گيان گيان بنا گر ڪم پڙي، جب ستگر ڪه سمجها ڪه "شاهو" پر ديا ڪرو، ديئو تررت ڏڪاءِ.
(مرشد جي شهر (موقف) کي گهٽ ٿو ڄاڻان، ان جي سڃاڻپ ڪٿان ڪريان! "شاهو" عرض ڪري ٿو ته کيس سڄو ئي علم عطا ڪريو. انهيءَ علم (سمجھ) بنا خبر ڪانه ٿي پوي، جيڪو مرشد ئي ٻڌائي ۽ سمجھائي ٿو. شاهو تي رحم ڪريو ۽ اهو موقف اُن کي جلدي ڏيکاريو.)
روحل فقير سندس جواب مختصر مگر جامع ٿو ڏئي:
ستگر پُري پُرس هي سدا بيپرواهه
"روحل" اُو راجا پَڪي، راجن کي پتِشاه
اننگ اڪثر نه ملي نين نين پريپور
"روحل" وچن ٻولي، ڪوچگي هنسا سور

نر ڪامي، نر ڪروڙي، نر لويي، نر موھ
 ”روحل“ آشنا، ترشنا وانگي نھين دغا باز نھين دروھ.

(مرشد جي شهر (موقف) وارو مرد، سدا بي پرواھ آھي. ”روحل“
 اھو راجا آھي، راجائن جو بہ راجا آھي. ڪامديو جي اکر سان ھن
 جو واسطو نہ آھي، سندس اکيون سڄيءَ محبت سان ڀرپور آھن،
 ”روحل“ ڳالھ جو اھو موتي ٿو ڏئي، جنھن کي ڪو ھنس ئي چڱي
 سگھي ٿو. اتي نہ ڪاوڙ آھي نہ شھوت، نہ لوپ نہ موھ، نہ وري
 ڪا آس جي رڃ آھي ۽ نہ دغا نہ ڊوھ آھي.)

روحل جي ”ستگر پوري“ بہ اھا آھي، جا مخدوم عبدالرحيم گروھڙي
 جي ”لقاپور“ آھي. قلب جي صفائي، اخلاق جي عظمت ۽ محبت جي فراواني،
 صوفين جا بين الاقوامي اصول آھن.

فقير صاحب جي ھڪ شيد ڏيڻ کان پوءِ، مان سندس ھندي شاعريءَ جو
 ذڪر ختم ڪندس⁽¹⁾، جنھن جي ھر نڪتي مان سندس روحاني ڪمال جو اظھار
 ٿئي ٿو:

اگر پنٿ ڪي مھما باري ڪبھي نہ اُتري پيرم ڄماري
 1- گيان نھين ڌيان جوڳ نھين ساڌن

سمجھن ڪي مت چيئن ھاري
 ساڪي نہ شبد، اونگ نھين سوھنگ
 بيد ڪتب سڪل سون نياري

2- ھندو نہ ترڪ، جوڳي نہ سنڀاسي
 رھت آڏول نھين بيڪ ڌاري
 سورا سوئي، جوئي سنڪ جھولي

پيت گنوا ڪي گيرو ڌاري
 3- انمول پرش مليو گھٽ مانھين
 جانڪي پريت لاڳي اُت پياري

⁽¹⁾ سنڌي ادبي بورڊ جي ڪوشش سان ڪنڊڙيءَ وارن جي ھندي ڪلام کي جدا شايع ڪيو ويندو.

انٽر جامي انٽر ڪوليا

من ڪي ممتا سهج سون ماري

4- دنيا ايهه ڪڇ ناهين، ناهي ڪڇ پايا

ستگور صاحب تون پلهاري

”روحل“ رين ڳئي دن آيو

ارس پرس سنگ مليو مراري⁽¹⁾

(جتي عقل گر ٿيو وڃي ت، ان طريقي جي عظمت جي ڪهاڻي

گهڻي مٿي آهي، ڪڏهن به محبت جو خمار لهي نٿو سگهي.

الاهي علم نه ڌيان سان ملي ٿو نه جوڳي ٿيڻ سان ملي ٿو. هن

نصيحت ڪي ڪي سمجهه وارا سمجهن ٿا. ان جو شاهد” نه آواز

آهي نه نند نه جاڳ، ويد ۽ ڪتاب کان روحاني دنيا نياري آهي. نه

هندو نه مسلمان، نه جوڳي نه سنڀاسيءَ تي مدار آهي، محڪم رهن

لباس ۽ صورت تي نه آهي. بهادر اهو آهي، جو انهن سڀني جي

سامهون ميدان ماري، سڀ پيد وڃائي، گيڙو جي لباس ۾ ڍڪجي

وڃي. مون ڪي پنهنجي اندر اهو مليو، جنهن جي قيمت ڪٿي نٿي

سگهجي. ان جي محبت سڀ کان بيحد پياري بڻجي ويئي آهي.

منهنجي اندر رهڻ واري منهنجي اندر ڪي ڪوليرو، دل جي دوئي،

پنهنجي ذوق سان ماري ڇڏيائين. دنيا ڪابه شيءِ نه آهي، نه وري

ان مان ڪجهه هٿ آيو، مان مرشد تان صدقني وڃان! ”روحل“ رات

ويئي، ڏينهن آيو، ان وصال واري مرد جي ذريعي، دوئي ڪي مارڻ

واري جي سنگت حاصل ٿي.

روحل جي هندي ڪلام ۾ جو رس ۽ ڪمال آهي، ان ڪي ڏسي تعجب ٿو

ٿئي ته سنڌ جي اندر ڪهڙا نه صاحب ذوق ۽ صاحب دل عالم ٿي گذريا آهن.

روحل سائينءَ جو سرائڪي ڪلام به بيحد سنجيده ۽ متين آهي.

روحل جي ڪلام ۾ جو سوز و گداز، رس ۽ ڪمال آهي، ان ڪي ڏسي

⁽¹⁾ هندن جي اوتار سري ڪرشن لاءِ چيو ويندو آهي ته هن مرنالي هڪ ديوتا ڪي ماريو هو. جو سندس

محبت جو رقيب هو. ان ڪري مٿس مراري لقب پيو.

تعجب ٿو ٿئي ته سنڌ جي اندر ڪهڙا ڪهڙا نه صاحبِ ذوق ۽ صاحبِ دل
رهنما ٿي گذريا آهن، ۽ اڄ:

”ويا او وينجهار، هيرو لعل ونڌين جي.“

مون مٿي روحل صوفيءَ جي اولاد جو ذڪر ڪيو آهي، سندس هڪ
ارادتمند پاڻي جيوڻ لعل، شڪارپوريءَ، سندس گادي سرن جو ذڪر نهايت شرڙا
سان ڪيو آهي، جنهن ۾ ان خاندان جي سڀني شاعرن جو ذڪر اچي ٿو:

روحل رام اوتار، ڪنڊڙي آهي پريم منڊلي،

1- شاهو سائين پيد بتايو، غلام علي گلغدار.

دُرس درياءَ خان دولهه آهي نظر علي نروار

2- روحل پيو رمزن وارو محمد حسن موچار.

غلام علي پينو بهڳڻ ٻالڪ صورتوند سردار.

3- سائين فيض علي فيض وارو جو آهي صاحب دستار.

خاص خليفو سائين سپاڳو، جنهن کي ذات ڏني ذاتار.

4- جهڙي ڪاشي تهڙي ڪنڊڙي، وٽ نه پانيان وار.

”جيوڻ“ آڪي آهيان بندو، ستگر تو آڌار.

مراد فقير

ڪلام جي عظمت کان، مراد فقير جو شمار، سنڌ جي مشهور شاعرن ۾ ٿئي ٿو. مراد فقير، روحل فقير جي قريبي صحبتين مان آهي. هن قريبي رشتي جي خبر اسان کي هن مان پوي ٿي، ته مراد فقير، روحل فقير سان سفر ۽ حضر ۾ گڏ ٿي رهيو. کيس خلافت جو منصب حاصل هجي، ته ڪهڙو شڪ آهي.

مراد فقير جي والد جو اسم گرامي، منهنجي محترم دوست پروفيسر عطا محمد حاميءَ، شامو فقير ورتو آهي، جو غلط آهي. جيئن اسان مٿي ڏيکاريو آهي، روحل فقير جي والد ج

و نالو شاهو فقير هو. ڪنڊڙيءَ جي ڪيترن فقيرن کان معلوم ڪيو اٿم، جن ٻڌايو آهي ته فقير مراد جي والد جو نالو محمد حيات هو، جو روحل فقير جي سوڻن مان هو. فقير صاحب به زنگيجو بلوچ هو. مراد فقير ۽ روحل فقير جي عمرين ۾ تقريباً ڏهن سالن کن جو تفاوت هو. جيڪڏهن زباني روايت تي اعتبار ڪجي، ته مراد فقير سن 1742ع يا 1743ع ۾ تولد ٿيو هو.

ننڍي هوندي فقير صاحب جي تعليم چڱيءَ ريت ٿي. هو هندي، فارسي، سرائڪي ۽ سنڌي زبانن جو پوريءَ ريت ڄاڻو هو. سندس جوانيءَ جو عرصو ڪيئن گذريو ۽ ڪهڙي شغل ۾ گذريو، انهن بابت ڪابه معلومات نٿي ملي. فقط هيٺي خبر ملي ٿي، ته فقير صاحب، ننڍي ئي هوندي روحل فقير جي صحبت ۾ وڃي پهتو. اُن وقت جڏهن هو پدمات جي پٽ تي وڃي گوشي نشين ٿيو هو، تڏهن مراد فقير به ساڻس گڏ هو. جيئن فرمائي ٿو:

وَر پسي پدمات جي، ٻن هڻي هالار،

جي هوون هيڪاندا يار، ته ڏکيا ڏينهن نه ساريان.

ان کان پوءِ هو فقير صاحب سان، سندس سير ۽ سفر ۾ شريڪ رهيو. مون کي هن روايت جي مڃڻ ۾ به تامل آهي، ته هو روحل فقير جو پير پائي هو. جيتريقدر زباني روايتن جي چنڊچاڻ ڪئي ويئي، انهن مان معلوم ٿو ٿئي

تہ هو روح فقير جي صحبت ۾ اچڻ کان پوءِ ڪانئس هڪ دم بہ ڌار نہ ٿيو آهي. جيڪڏهن سندس ارادتمندي ڪنهن ٻئي صاحب سان هجي ها تہ هو ڪڏهن بہ روح فقير جي صحبت کي پنهنجي لاءِ اڪسير نہ سمجهي ها. هن کي روحاني مقام، جو حاصل ٿيو، سو سڄو ئي روح فقير جي فيض جو اثر هو. هيڏيءَ کليل وضاحت کان پوءِ، هن ۾ شڪ ۽ گمان اٿڻ جو ڪو سبب ئي پيدا نٿو ٿئي.

ڪلهوڙن جي زوال پذير، پر آشوب زماني ۾، روح فقير وانگر مراد فقير بہ ٽالپرن جو طرفدار هو. ان زماني ۾ جڏهن عبدالنبي، افغانستان جي نامور حاڪم تيمور شاھ کان مدد طلب ڪئي هئي ۽ مدد خان سنڌ ۾ اچي هاڃا پئي هنيا، تڏهن ان کان مراد فقير متاثر ٿي چيو هو:

ماري ”مدد“ ڪو دور ڪرو، چوڙ وڃي يهودي يزد ميدان.

يهودي ۽ يزد جا لفظ، فقير صاحب، انتهائي نفرت سان مدد خان لاءِ لکيا آهن. انهيءَ ۾ ڪو شڪ نہ آهي، تہ هن خونريز انسان جا مظالم بہ حد کان وڌيل هئا. ميدان عبدالنبيءَ جي اخراج کان پوءِ، جڏهن ٽالپرن حڪومت جون واڳون پنهنجي هٿ ۾ ورتيون، تڏهن مراد فقير کين هيئن دعا ڪئي تہ:

ٽاريون ٽالپرن جون پرور پوکايون،

دائر نئين دعا جو اسين پاڻي ٿا پايون،

سي سدائين سايون، جن جي مدد ”محمد مراد“ چئي.

ڪلهوڙن جي پر آشوب دؤر گذرڻ کان پوءِ، جڏهن ملڪ ۾ سڪون اچي ويو، تڏهن پنهنجي رهنما سان گڏجي هو ڪوٽ ڏيجيءَ جي ڀرسان ڪوٽلي ۾ اچي رهيو. جتي هن روح فقير کي پنهنجي نياڻيءَ جو سڱ ڏنو، جنهن مان خدا بخش ۽ فقير دريا خان تولد ٿيا.

ان وقت ڌاري ڪوٽلي جي لڳ هڪ سيد شڪر شاھ نالي رهندو هو.

هنن خدا وارن فقيرن ڏانهن عام ماڻهن جي رجوع کي ڏسي، هو فقيرن جي رنجائڻ جي پويان اچي پيو. مگر فقيرن طرفان صبر ۽ شڪر کان سواءِ ٻيو ڪوبه جواب نہ هو. کيس ٻيو تہ ڪوبه وجه نہ ملي سگهيو. آخر هن فقير صاحب جي زمين تي قبضو ڪرڻ گهريو. روح فقير تہ هن معاملي ۾ خاموش رهيو، پر مراد فقير کي هيءَ ڳالهه نہ وڻي. هن چاهيو تہ شڪر شاھ کي ان جو

بدلو ڏئي. روحل فقير کي ان جي کڻڪ پئجي ويئي، جنهن مراد فقير کي پاڻ وٽ گهرائي، جوابي قدم کڻڻ کان روڪيو ۽ کيس هدايت ڪيائين ته ”فاني شين جي لاءِ وڙهڻ ڇا جو؟ مرد اهو آهي، جنهن پنهنجي نفس سان وڙهي، ان کي زير ڪيو.“ فقير صاحب جي هدايت جي مراد فقير پوري پوري تعميل ڪئي، پر ان واقعي جو ايڏو گهرو اثر مٿس پيو، جو هن واقعي کان ٿورا ڏينهن پوءِ بيمار ٿي پيو ۽ ان بيماريءَ ۾ وصال ڪري ويو. هي واقعو سن 1796ع ڌاري ٿيو. کيس ڪوٽلي ۾ دفن ڪيو ويو. فقير صاحب جي وفات کان پوءِ، روحل فقير به ڪوٽلي کي ڇڏي، وڃي ڪنڊڙيءَ ۾ رهيو.

فقير صاحب پنهنجي دور جو وڏو شاعر ٿي گذريو آهي. هن نه فقط سنڌيءَ ۾ شعر چيو آهي، پر فارسي، هندي ۽ سرائڪيءَ ۾ به سندس ڪلام موجود آهي. فارسيءَ ۾ سندس هڪ ننڍڙو ديوان آهي. هنديءَ ۾ سندس تصنيف جو نالو ”پرير گيان“ آهي.

سنڌي شعر ۾ هو پنهنجي پيشرو شاعرن: شاه عبداللطيف ڀٽائيءَ ۽ سيد عنايت شاه رضويءَ جي نقش قدم جو تابع نظر اچي ٿو. سندس ڪلام جو گهڻو حصو سنڌ جي قديم قصن ۽ ڪهاڻين تي ٻڌل ٿو نظر اچي. سندس سنڌي ڪلام جو ذخيرو ڪو ايڏو وڏو نه آهي، مگر روحل فقير جي ڀيٽ ۾ ڪي قدر زياده نظر اچي ٿو. سندس ڪلام ۾ پختگي ۽ رواني آهي. سندس عشقيه شاعري آتاهه درد سان ڀريل آهي. پتنگن جي پر جو ذڪر ڪندي، شاه عبداللطيف ڀٽائي، سر يمن ڪلياڻ ۾، فرمايو آهي:

پچ پتنگن ڪي، سنديون ڪامڻ خبرون،
آڻيو وجهن آگ ۾، جيءُ پنهنجو جي،
جير جني جي، لڳا نيزا نيهن جا.

مراد فقير فرمائي ٿو:

سا مَن سِڪ ”مراد“ چئي، جا پَر پتنگن،
اچن اجل سامهان، سِر جو سانگ نه ڪن،
جن کي موت مشاهدو، سي رتي ڪين رهن،
ساعت سين نه سهن، پاڻ برابر پِر جي.

صوفين شمع ۽ پتنگ جي، حالت کي حيرت جو مقام سڏيو آهي، جتي حق جي طالب کي پنهنجي هستيءَ جي ڪا به بوجھ نٿي پوي. فريدالدين عطار پرواني ۽ شمع جو بيان هيئن ٿو ڪري:

يڪ شبِي پروانگان جمع آمدند

در مضيئي طلبِ شمع آمدند

جملگي گفتند مِي بايد يڪي

ڪو خبر آرد ز مطلوب اندڪي

شد يڪي پروانه تا قصري ز دور

در فضاءِ قصر يافت از شمع نور

باز گشت و دفتر خود باز ڪرد

وصف او بر قدر فھر آغاز ڪرد

ناقلي ڪو داشت در مجمع مھي

گفت او را نيست از شمع آگهي

(هڪ رات پروانا اچي گڏ ٿيا، ۽ مجلس ۾ شمع جا ڳولائو ٿيا.

سڀني چيو ته اسان مان هڪ کي وڃي، مطلوب جي خبر آڻڻ

کڻي. انهن مان هڪڙي، محلات ۾ پري کان شمع جي روشنيءَ

کي ڏٺو. هو موٽي ويو ۽ پنهنجي سمجهه موجب ان حقيقت کي

بيان ڪيائين. انهن ۾ هڪ نڪتچين به هو، جو سندن سردار به

هو. هن چيو ته هن کي شمع جي ڪهڙي خبر!)

شد يڪي ديگر گذشت از نور در

خويش را بر شمع زد از دور در

دست درڪش ڪرد با آتش بهر

خويش را گر ڪرد با او خوش بهر

چون گرفت آتش ز سرتا پايءِ او

سرخ شد آتشي اعضائي او

ناقد ايشان چو ديد او را ز دور

شمع با خود ڪرده همرنگش ز نور

گفت اين پروانه درڪار است بس

ڪس نه داند او خبردار ست بس

(اُنهن مان هڪ ٻيو اُن روشنيءَ جي در کان گذريو ۽ در کان اندر ويندي ئي پاڻ کي شمع تي ڦٽو ڪيائين. هو باهه ۾ وڪوڙجي ويو ۽ پاڻ کي وڏيءَ خوشيءَ سان ان ۾ گر ڪري ڇڏيائين. جڏهن باهه ان کي ورتو، تڏهن سندس عضوا باهه ۾ پڇي ڳاڙها ٿي ويا. نڪتچين ان کي پري کان ڏسي چيو ته ”شمع پنهنجي نور سان هن کي هم رنگ ڪري ڇڏيو،“ چيائين ته اهڙي پتنگي جي گهرج آهي، جنهن جي لاءِ هي معلوم ٿي نه سگهي ته هو با خبر آهي.)

آنڪه شد هر بيخبر هر بي اثر از ميانِ جملہ دا رد او خبر
تانگريدي بيخبر از جسر و جان کي خبر يا بي ز جانان يک زمان
(اُهو، جو بيخبر ۽ بي اثر بڻيو، ۽ سڀني ۾ اهو ئي خبردار آهي. جيستائين پنهنجي جسر ۽ جان کان بيخبر نه ٿيو آهين، تيستائين توکي دوست جي خبر ئي ملڻ محال آهي.)

پٽائي هن حقيقت جو اظهار هيئن ٿو فرمائي:

پتنگن پھ ڪيو، مَرُئا مٿي مَڇ،
پسي لَھس نہ لَچُئا، سَڙيا مٿي سَڇ،
سندا ڳچين ڳچ، ويچارن وڃاڻيا.

مراد فقير، ان نظاري جو ذڪر هيئن ٿو ڪري:

جي ٻارين تان ٻار، اندر باهه برهه جي،
مٿي مڇ ”مراد“ چئي، ڪئي پتنگن پچار“
ته جيئري جانب نه مڙي، توڙي هिला ڪرين هزار“
دوساڻي درٻار، ٿا مُئا ڪن مشاهدو.

مراد فقير جو بيت، فريدالدين عطار جي ڊگهي نظر جو گوريا اختصار آهي، جنهن ۾ هن حقيقت جي راز کي پُر تاثير لفظن ۾ آڻي جمع ڪيو آهي. هن حقيقت کي ٻيءَ تشبيهه سان هيئن ٿو پيش ڪري:

محبت جي ميدان ۾، ڏيڻ سر ثواب،
جو آڏو عجيبن ڪي، آهي هي حجاب“

مَرُتہ ٿين، ”مراد“ چئي، محبوبن جو باب،

جيئن سو گُل گلاب، ٿي پيش چڪايو پاتشاه.

هن مان مطلب آهي ته جهڙيءَ ريت گلاب جي گلن کي چڪائڻ کان پوءِ
عطر کي قرب سلطاني حاصل ٿئي ٿو، اهڙيءَ ريت هڪ ارادتمند کي پنهنجي
سر ڪان به گذرڻو پوي ٿو ۽ پوءِ ئي حقيقي وصال سان مالا مال ٿئي ٿو. حق ۽
صداقت جي حاصل ڪرڻ لاءِ ڪيڏيون نه قربانيون ڏيڻيون پون ٿيون. جيڪڏهن
اسان صوفي حضرات جي تصنيف شيخ فريڊالدين عطار جي تصنيف ”تذڪرة
الاوليا“ ۽ مولانا جاميءَ جي تصنيف ”نفحات الاتس“ کي پڙهي ڏسنداسون، ته
اسان کي خبر پوندي ته صوفين جي زندگيءَ جو شغل ۽ ماحصل ڇا هو؟ اهڙيءَ
ریت مراد فقير جي ڪلام ۾ اسان کي راست رويءَ جو اهو سچو پروگرام
حاصل ٿئي ٿو، جو صوفين جي لاءِ طرہ امتياز آهي. وحدت الوجود جو سادو
مثال هيئن ٿو ڏئي:

تون آهين تنن پرينءَ سان، جئن پاڻي ۾ ماڪ،

ڦوڙائو فراق، توتي ڪونهي مَور ”مراد“ چئي.

فارسي شاعرن، محمود شبستري، مغربي يا بيدل دهلويءَ وانگر،
پرشڪوه لفظن جو انبار نظر نٿو اچي، مگر سادي تشبيهه آهي، جنهن کي
ٿوريءَ سمجهه وارو ماڻهو به پوريءَ ريت سمجهي سگهي ٿو. جيڪڏهن فصاحت
مضمون جي باريڪيءَ کي آسانيءَ سان بيان ڪرڻ آهي، ته مراد فقير جي ڪلام
جي فصاحت جو اسان کي ڦاٽل ٿيڻو پوي ٿو. هم اوست جي خيال کي به ان ئي
سادگيءَ سان ادا ڪري ٿو:

تن پرين، من پرين، چت پرين، دل يار،

اندر ٻاهر سڀرين، وٽ نه آهي وار،

اڪين منجهه ”مراد“ چوي، پيو ڪونه قربن ڌار،

جاڏي ڪريان نهاري، تاڏي سچڻ پسان سامهان.

گريا شاه عبداللطيف ڀٽائيءَ جو رنگ نظر اچي رهيو آهي:

ڪاڏي ڪاهيان ڪرهو، جوڏس چٽاڻو،

منجهي ڪاڪ ڪڪوري، منجهي لڊاڻو

راڻو ئي راڻو، ريءَ راڻي ناهه ڪو.

اهڙيءَ ريت، اسان کي مراد فقير جي ڪلام ۾ سنڌي شاعريءَ جي ضرب المثل سادگي نظر اچي ٿي. ان سادگيءَ جي نقش جي وضاحت هيٺين بيت مان ظاهر ظهور نظر اچي ٿي:

چاڪي چٽ ”مراد“ ڪري، گهاٽو من گهماءِ،
 ساري سُرَت نِرت جا، ڏينھڪ ڏاند وهاءِ
 تھ تاري ڪڍ من مون، سرنھ صاف پيڙاءِ
 تھان پوءِ تون لاءِ، لڳين تيل لقاءِ جو.

عبادت الاهيءَ جي لاءِ، من جي گهاٽي کي رات ڏينھن گهمائڻو آهي. جهڙيءَ ريت چاڪيءَ جي گهاٽي لاءِ ٻن ڏانڊن جي ضرورت آهي، اهڙيءَ ريت، هڪ مرید کي رياضت ۽ مجاهدي لاءِ سُرَت ۽ نرت جي ضرورت آهي، جن سان دوئي ۽ شرڪ دور ٿي وڃي ٿو، ۽ دوئيءَ ۽ شرڪ جي وچ سان خالص محبت الاهي ٿي وڃي بچي ٿي. هڪ سادي ملڪي تشبيهه ڪڍي نه معنيٰ خيز بڻجي پئي آهي. سندس آرزوءَ پري دعا به ايڏي ئي سادي آهي:

هادي هدايت جو، ڪو پيالو مون پيار،
 مستي جا محبت جي، سا مون ذات ڏيار،
 وسرُ ڪير، ”مراد“ چئي، مَر ڪي مون وسار،
 سا ڪا نظر نهار، جنهن سان تنهنجي رنگ رجي رهان.

سندس ڪلام جي اوصاف جو جيڪڏهن تفصيل سان بيان ڪبو، ته اهو سندس هر بيت جي تشريح ٿي پوندو. ان ڪري، هن تفصيل کي ڇڏي، مان سندس ”سي حرفيءَ“ جو ٿورو بيان ڪندس، جا پنهنجي حسنِ بيان ۽ زبان جي شستگيءَ سببان سنڌي زبان جو هڪ شاهڪار آهي. سي حرفيءَ جي ابتدا حمد سان ڪري ٿو. حمد به سادگيءَ ۽ پريل، جنهن ۾ حقيقت جو اظهار آهي:

الف- الله العَلَمِين، سارهيان سُبْحان،
 جنهن قادر ”ڪُنْ فَيَكُونُ“ سان، جوڙين سڀ جهان،
 خلافت خلق جي، ڪيائين آدم تي احسان،
 تنهن روح وڌو رحمان، من روجي ”مراد“ چئي.

هن بيت ۾ انسان جي عظمت جو اقرار آهي، ”ڪُنْ“ سان دنيا جي آفرينش ٿيڻ کان پوءِ، ابن آدم کي زمين تي خلافت جو اعزاز عطا ٿيو. ان جي

ڪنڊڙيءَ وارن جو ڪلام

اندر جو روح رکيو ويو، سو ”روح ڪل“ جو هڪ جزو هو. ان ڪري انسان اشرف المخلوقات جو دعويٰ دار بڻجي پيو. هن شرف جي حاصل ٿيڻ کان پوءِ، فقير مراد ”انسان ڪامل“ جو نقش اسان جي سامهون هيئن ٿو پيش ڪري:

ت- توبهه ڪر تَن ڪون، ڏينس ترڪ تمام،

پردو ڪڍ پرين ڪون، ننگ ناموس ۽ نام،

”مَن عَرَفَ نَفْسَهُ“، پيو ڪڇج ڪونه ڪلام،

جو آهي هي اسلام، محمدي ”مراد“ چئي.

تن آرائيءَ کان دور ٿي، اهو حجاب دور ڪڙو آهي، جو ننگ ناموس ۽ نام جي پيچ ۽ خمر ۾ اٽڪيل آهي. پاڻ کي اهڙيءَ ريت سڃاڻڻ کان پوءِ، خلقيت جي سڃاڻپ پيدا ٿي پوي ٿي. هيءَ حقيقت اسلام آهي ۽ هيءَ ئي حقيقت محمدي جو مقام آهي، جنهن بابت صوفين جو پختو عقيدو آهي، ته هن عالم جي ايجاد جو سبب حضور جي ذات مبارڪ آهي. ڇاڪاڻ ته ان خلافت جو شرف، جو آدم کي عطا ٿيو هو، ان جي تڪميل حضور جي ذات بابرڪات ۾ ئي ٿي آهي. حضرت خواجہ محمد زمان سلطان الاوليا فرمائي ٿو:

عجب جھڙي آ، حقيقت حبيب جي

نڪي چڻبو سو ڏٺي، نڪي مخلوقا

شفق جي ساڃاءَ، جامع ليل نهار کي.

جهڙيءَ ريت، شفق ڏينهن جو نور ۽ رات جي ظلمات جي وچ ۾ آهي، اهڙيءَ ريت حضور ﷺ ڪفر ۽ اسلام جي وچ ۾ ثالث جو مرتبو رکي ٿو. جيڪڏهن جهان جي تخليق جو باعث انسان جي شرف جو اظهار آهي، ته توحيد جو اقرار انسانيت جو معراج آهي ۽ انڪار تخت الثري. ان حالت ۾، مراد فقير جيڪڏهن ”حقيقت محمدي“ کي سلامت رهڻ جو سڃاڻو سمجهي ٿو ته ان ۾ حق بجانب آهي. هن محبت جي ڪيف جي جنهن چس چڪي آهي، ان جي بابت فقير صاحب جو ارشاد آهي:

خ- خمر مون عشق جي، جنين چڪي چَسُ،

ويا سڀيئي وسري، روح تنين جي رَسُ،

منايا ”مراد“ چئي، محمودي مجلس،

عام لنگهيائون لَسَ، وڃي مَحُو ٿيا محبوب ۾.

حقيقت صاف آهي، جنهن جي تشريح جي ڪابه ضرورت نه آهي. اهڙي ريت هيءَ سڄي سي حرفي محبت الاهيءَ جو هڪ غير فاني موقعو آهي، جنهن جي توحيد جو نقش هميشه اڃاگر رهندو.

مون پنهنجيءَ تصنيف ”تذڪري“ ۾، حمل فقير جي ڪلام مان انهن بيتن جو ذڪر ڪيو آهي، جنهن ۾ سسئيءَ ۽ سندس ساهيڙين جي گفتگو ڏني اٿر. مراد فقير، پنهنجي ڪلام ۾ ”سوال - جواب سسئيءَ“ جو جدا عنوان رکيو آهي، جنهن ۾ هڪ وڻندڙ حقيقت موجود آهي.

حمل فرمائي ٿو:

آتڻ ڇڏي اُڄ، ائٽ اولائي نڪرو
موڪلائي مون ڪنان، روئي ڪريو رڄُ
هي هِي هوت وني ويا، ڪانڌ مئيءَ جو ڪڇُ
هاڻي هت ”حمل“ چئي، ڌار ٽڪڻ ٿيو لڄُ
تنهن منهن چائي ڇڄُ، جا وريءَ ويس ڪري گهمي.

ساهيڙيون جواب ڏينس ٿيون:

تڏهن ساهيڙين سڌڪي چيس، ڳوڙها ڳل ڳاڙي
هي هِي وڃُ مَ هيڪلي، سسئي تون ساڙي
هاڻي تڪ، ”حمل“ چوي، پَهَرُ ڪو پاڙي
تہ سسئي سڀاڙي، توسان هلون هوت ڏي.

سسئي جواب ٿي ڏي:

چئي صبح تائين سرتيون، ڪهڙي جوش جهلي
سسئيءَ ڪي ساڻ ويو، سورن ساڻ سلي
جا هلڻي آه هلي، مون سان هينئر ئي هوت ڏي.

”حمل“ هن سوال ۽ جواب جي سلسلي ۾ سسئيءَ جي بيقراريءَ جو نقش جنهن ريت ويهي ڪڍيو آهي، ان مان سندس درد ۽ دل آسائي واضع طور نظر ٿي اچي. مگر مراد فقير جي سوال ۽ جواب جو رنگ ئي ٻيو آهي. ناصح ۽ سسئيءَ جو سوال ۽ جواب آهي. فرمائي ٿو:

تَر تَر تَڪ مَ تور، ڪيچ ڪڇاڙي ڪي وڃين
نڪي هاڙهي هوت ويو، نڪي حب، هنگور

موٽي وڃ ”مراد“ چئي، پوري منجهه ڀنڀور
 ناحق ڏيهه مَ ڏور، اٿي دل ۾ ديرو دوست جو.
 سسئي جواب ٿي ڏئي:

عاشقن ائين، ڪين سري ريءَ سڄڻين
 موٽڻ جا ”مراد“ تون، ڪيئن ٿو ڏس ڏئين
 پيالو پريت جو، جي هٿئون هوت پئين
 تان جان ڪو ڏينهن جيئن، تان ڪوڪون
 ڪرين قاف ۾.

فقير ”مراد“ جو مذاق ئي پنهنجو آهي. سندس سخن جو رخ هڪ پيغام
 جي حيثيت رکي ٿو. هن سوال ۽ جواب ۾ به هن حقيقت تان پردي ڪڍڻ جي
 ڪوشش ڪئي آهي، جا سندس ڪامياب فڪر جو نشان آهي.
 سندس سرائڪي ڪلام به، سنڌي ڪلام وانگر رَس پريو ۽ فيض جو
 پندار آهي، اهوئي قلبي واردات جو جوش ۽ جذبو آهي. محبت جي سودي جي
 قيمت، سندس نظر ۾، عاشق جي جان جي قرباني آهي. جنهن جو اظهار هن
 جابجا ڪيو آهي. فرمائي ٿو:

سر ڏيوڻ تان ڪهڙا سانگا، صوفي سوپ نه ٿيو،
 وڃ ميدان محبت دي، نت ”موتوا“ موت مريو،
 سر سرواه سجن تون صدقي، تن من گهول گهتيو،
 يار ”مراد“ ماڻيسي سو، جو جنديان مر ڪر جيوي.
 ٻئي هنڌ فرمائي ٿو ته:

جي تو طلب ملڻ دي سڄڻان، تان سرڪون نال نه چائين،
 اول علقئون ڪرين جدائي، پير پيچي تون پائين،
 چوڙي خيال خام خودي دي، مين ڪون مار منائين،
 جو جينديان سنڌي جاءِ نهين، بن مويان ”مراد“ اٿائين.

صوفين جي نفِيءَ ۽ اِثباب جي گت کان علحده، هن ڳالهه جو اعتراف
 ڪرڻو پوي ٿو، ته محبت بجاءِ خود هڪ عجيب حقيقت آهي. پتنگ شمع تي
 جلڻ لاءِ جيڪر ڪڏهن به تيار نه ٿئي، مگر ان جي اندر شمع جي آڱ کان زياده
 روشنيءَ جي لاءِ جلڻ موجود آهي، جنهن جي مقابلي ۾ آڱ ۾ ٽپي پوڻ وڌيڪ

آسان بڻجي پوي ٿو. هيءُ هڪ اهڙو جذبو آهي، جنهن جي قدر ۽ قيمت جي خبر ان کي آهي، جو پنهنجي زندگيءَ کان ان جذبي کي زياده اهميت ڏئي ٿو. شاه پٺاڻيءَ ۽ نوحوان جت جو واقعو ان جذبي جو هڪ مثال آهي. عرب جي حسن ۽ عشق جي داستانن ۾ اهڙا واقعا اسان کي ڪيترائي ملي سگهن ٿا. ”اصمعي“ جو خليفن هارون رشيد جي درباري عالمن ۽ شاعرن مان هڪ هو. هڪ اهڙيءَ اکين ڏنيءَ ڪهاڻيءَ جو ذڪر ٿو ڪري. هو لکي ٿو ته:

”هڪ ڏينهن مان سير لاءِ گهر کان ٻاهر نڪتس، هڪ پٿر تي لکيل

ڏنر:

آيَا مَعْشَرَ الْعِشَاقِ بِاللَّهِ خَمَّسُوا

إِذَا حُلَّ عِشْقٌ بِالْفَتَى كَيْفَ يَصْنَعُ

(اي عشاقن جا گروهه، خدا جي واسطي مون کي ٻڌايو ته جيڪڏهن ڪو

ڪنهن تي عاشق ٿي پوي، ته ڪهڙي تدبير ڪري؟)

”اصمعي“ چوي ٿو ته مون ان جي جواب ۾ لکيو:

يُؤَدِّي هِرَاهُ ثَرَّ يَكْتُمُ سِرَّهُ

وَيَخْشَعُ فِي كُلِّ الْأُمُورِ وَيَخْضَعُ

(پنهنجي خواهش ۾ نرمي آڻجي، پوءِ گجهه کي لڪائجي، سڀ ڪنهن

ڳالهه ۾ نياز ۽ ادب کي ڪم آڻجي.)

”اصمعي“ چوي ٿو ته جڏهن مان ٻئي ڏينهن ويس، تڏهن ڏنر ته ان شعر

جي هيٺان ٻيو شعر لکيل هو:

فَكَيْفَ يُؤَدِّي وَالْهَوَى قَاتِلُ الْفَتَى

وَفِي كُلِّ يَوْمٍ قَلْبُهُ يَتَقَطَّعُ

(ڪهڙيءَ ريت هو پاڻ کي چيائڻ، ڇو ته عشق جوانن کي قتل ڪرڻ

وارو آهي، هر روز ان جي دل ٽڪرا ٽڪرا ٿي رهي آهي.)

”اصمعي“ چوي ٿو ته مون ان جي جواب ۾ لکيو:

إِذَا لَمْ يَجِدْ صَبْرًا لِكُتْمَانِ سِرِّهِ

فَلَيْسَ لَهُ شَيْءٌ سِوَى الْمَوْتِ يَنْفَعُ

(پوءِ جيڪڏهن هن گجهه کي چيائيندي صابر ٿي نه سگهي، ته

موت کان سواءِ ٻي ڪا به شيءِ فائدي واري ٿي نٿي سگهي.)

ڪنڊڙيءَ وارن جو ڪلام

”اصمعي“ لکي ٿو ته ٻئي ڏينهن مون وڃي ڏٺو، ته هڪ جوان مٿو پيو
هوا! مون کي ڏسي بيحد افسوس ٿيو. منهنجي جواب ۾ هيٺان ٻه شعر اتي
لکيل نظر آيا:

”ٻڌم ۽ مون ان جي تابعداري ڪئي، ۽ مري ويس.... منهنجا سلام
ان شخص کي ڏجو، جنهن مون کي وصال کان محروم رکيو آهي! نعمتن وارن
کي نعمتون مبارڪ ٿين، ۽ ويچاري محبت واري کي زهر جو ڍڪ (صبر)!“
هي ته مجازي محبت جي حالت آهي، پر حقيقي محبت جي جوش ۽
خروش جو ڪو اندازوئي نٿو لڳائي سگهجي:

خدا رحمت ڪند اين عاشقانِ پاڪ طنيت را.

محبت الاهي جي جوش کي ”مراد“ مجازي محبت سان پيڻيندي، سڌرين
کي هيئن ٿو خطاب ڪري:

لاف مريندي لڄ نهيان آوندي، عاشق نانءُ سڏيندا،

همت هندو دي زن جتلي، تون ڪاهر نهيان ڪريندا:

او مَر پوندي مردي اُتي، تون دل دلبر نهيان ڏيندا،

پر يار ”مراد“ مريسي سوئي، جو جيندي مر ڪر جيندا.

فارسي شاعريءَ جو شهباز، امير خسرو پڻ اسان کي ساڳيو مثال ڏئي ٿو:

خسروا، در عشقبازي ڪم ز هندو زن مباح

او برايِ مرده سو زد، زنده جانِه خويش را.

(خسرو، محبت جي راند ۾ هندو زال کان گهٽ نه پئس: هوءَ ته

مردي جي لاءِ پاڻ کي جيئري جلائي ٿي!)

سٽي لڪڙيءَ جو رواج اگرچ انسانيت سوز ۽ مذموم طريقو آهي،

مگر هندو عورت جي مستعديءَ کي وساري نٿو سگهجي. هوءَ ته هڪ لاش جي

مٿان پاڻ کي آڱ ۾ اڇلائيندي ٿي رهي، جنهن جو مقصد اڏنا آهي. مگر عشق

الاهي، جو هڪ بامقصد فريزو آهي، ان کان پنهنجي اکين کي ٻوٽڻ ڪڏهن به

محبت جي راهه ۾ معاف ٿي نٿو سگهي. ان لاءِ ته اعليٰ عزم جي ضرورت

آهي. ”مراد“ ان جي تلقين هيئن ٿو فرمائي:

اول فرض نماز جنازه، عاشق ادا ڪريندي،

ڏيندي ترڪ تعلق سڀ ڪون، مر تڪبير مريندي،

چشمي عشق حقيقي ڏي وڃ، سر ڏي وضو سريندي،

سي مشتاق ”مراد“ پيڇي وٽ، ڪيھي قرض ڀريندي.

”مراد“ اسان جي سامھون الاهي محبت جي تصوير ”منصور“ ۽ ”سرمذ“ جي رنگ ۾ پيش ڪري رهيو آھي، جو هڪ ايڏو عظيم نقش آھي، جنھن جي متابعت ۽ تقليد تہ پري رھي، رڳو ڏسندي بہ بدن تي لرزو طاري ٿي وڃي ٿو. جيڪڏھن ”مراد“ انھيءَ منزل جو آشنا ھو، تہ يقيناً ھو پنھنجي دور جي ڪاملن ۾ شمار ٿي سگھي ٿو. ھو محبت الاهي جو سادو پروگرام ھيئن ٿو پيش ڪري:

جي ڪرين رياضت رب ڏي، تان تون صورت سمجھ صفاتي
اول مال زڪوات ڏيون، سر ڪرھٽ ”لا“ ڏي ڪاتي
روزا رکين غير ڪنون، تان عين ٿيون اثباتي
جو حج حضور شريف آتھين، دل وڃ پائين جھاتي
پڙھين نماز ”مراد“ مدامي، رھين ذڪر وڃ ذاتي،
تان ملڪ الموت ڪنون جنڊ چٽي، حاصل ٿيوي حياتي.

اسلام جي چئن رڪنن کي طريقت اندر ڪهڙيءَ نہ خوبيءَ سان ”مراد“ سمايو آھي. نماز، روزي، زڪوات ۽ حج کان سواءِ، ھو جھاد اڪبر کان بہ واقف آھي، جو آھي ”ذڪر ذاتي“. جيڪڏھن اھي شيون محبت الاهي جي طالب کي حاصل ٿي وڃن تہ ھو واقعي ابدي حيات جو وارث آھي. اھڙيءَ ريت سندس سرائڪي ڪلام سڄوئي سوز ۽ ساز آھي. محبت جي پيچيده راھن کان دور، ھو صراط المستقيم جي صاف سطح تي پنھنجي ڪلام سان وٺي وڃي رهيو آھي. ھو قرآن حڪيم جي ارشاد عالي، ”لِرَ تَقُولُون مَالَا تَفْعَلُون“ (اھو چو ٿا چئو، جيڪو نٿا ڪريو) کي پوريءَ ريت ڄاڻي ٿو. دنيا جيڪڏھن ابن العربيءَ ۽ امام غزاليءَ جي تصوف جي باريڪين جي مداح آھي، تہ ”روحل“ ۽ ”مراد“ بہ انھيءَ ئي راھ تي گامزن آھن. ليڪن مٿين بزرگن کي سمجھڻ وارا حاصل ٿي نہ سگھيا، پر ھنن جي ڪلام جي مٿان بيقدريءَ جو ايترو تہ لست چڙھي چڪو آھي، جنھن جي لاھڻ لاءِ ھڪ مضبوط صيقل جي ضرورت آھي. ڪاش، اھو صيقل ميسر ٿي سگھي!

مراد فقير جو هندي شاعريءَ ۾ وڏو درجو آهي. هن ان زبان ۾ ٿورا شيد، ۽ ”پرير گيان“ نالي گرنت لکيو آهي، جنهن ۾ عشق الاهي جي ذڪر کي نهايت عمدي پيرايي ۾ ڏنو آهي. ”پرير گيان“ متعلق دلپت صوفي⁽¹⁾ جي راءِ آهي ته:

”پرير گيان، ساڪيات هيرن جي ڪاڻ آهي. منجهس هن پرير جي مهمما اهڙي ته ڪئي آهي، جنهن جي ساراهه ٿي نٿي سگهي. هو بهو سڪمنيءَ صاحب⁽²⁾ جي سڪ پيئي لهي.“

هيءَ هڪ ان درويش صوفيءَ جي راءِ آهي، جو سنڌي زبان جو قادر الڪلام شاعر ٿي گذريو آهي. هن حقيقت کان به انڪار ڪري نٿو سگهجي، ته ”پرير گيان“ تصوف جو هڪ بهترين رسالو آهي، جنهن ۾ پرير جي جوت کي شروع ۾ ستر جي نگاه سان جاڳايو ويو آهي. فرمائي ٿو:

گرو ڪرپا تي اُڀجي گيان،

تـانـتي پـائـي پـد نـر پـان.

گـرو ڪـرپـا تـي ڪـال نـ ڪـا،

جـنـم، مـرن ڪـا سـنـسـا جـا.

(گروءَ جي مهربانيءَ سان سمجهه حاصل ٿئي ٿي، ان کان پوءِ ئي

نجات جو درجو حاصل ٿئي ٿو. جيڪڏهن گرو جي ڪرپا حاصل

ٿئي ته موت ڇاجو؟ ڄمڻ ۽ مرڻ جو خيال ئي هليو وڃي.)

ڄڻ ڪبير⁽³⁾ جو ارشاد ٿي رهيو آهي.

برهه جلنتي ديك ڪر، سائين ڪرپا ڪر آئي،

پرير بوند سي چڙڪ ڪر، جلتي لئي بجهائي.

(محبت جي آڱ کي جلندو ڏسي، سترگر مهرباني ڪري آيو؛

محبت جي قطرن کي چڙڪي، ٻرندڙ آڱ کي وسائي ڇڏيائين.)

مراد، محبت جي وصف هيئن ٿو ڏئي:

پرير بنا جڳ ميت نه ڪوئي، پرير بنا من پيا نه هوئي.

پرير بنا آڳياني انتها، پرير بنا سڀ جونا ڌنڌا.

پرير پرڪاش ”مراد“ جو هو، سڪ اُڀجي دڪ رهي نه ڪو.

(1) صوفي دلپترام، حيدرآباد جو مشهور سنت ٿي گذريو آهي. هو به ميرن جي آخري دور ۾ ٿي رهيو.

(2) گرو نانڪ جي هڪ گرنت جو نالو ”سڪمني“ آهي.

(3) ڪبير افغانن - لوڌين جي حڪومت جي دور ۾ بنارس ۾ ٿي رهيو. هندي زبان جو وڏو شاعر شمار ٿئي ٿو.

(محبت بنا جڳ ۾ ڪو به عزيز ٿي نٿو سگهي "محبت کان سواءِ دل جي ورونهن ٿي نٿي سگهي. محبت بنا جاهل انڌو آهي، محبت کان سوا ٻيو ڪار ۽ ڪم ڪوڙ آهي. محبت جو جلوه جيڪڏهن "مراد" تي پوي، ته سڪ ملي ۽ ڊڪ جو نالو ئي نه رهي.)

پريم جي حاصل ٿيڻ کان پوءِ مراد جي نظر ۾ طالب جي هيءَ حالت بڻجي پوي ٿي:

سائنس چٽ، پريم آندو سڙو، سڀ گهٽ ديکي اپنا روپ.
 (دل کي سڪون ۽ محبت خوشيءَ جي صورت بڻجي پوي ٿي، ۽ پوءِ هر جاءِ تي کيس پنهنجي ئي صورت نظر اچي ٿي.)
 هيءَ آهي "پريم گيان" جي اختصار ڀريل وياڪيائ. هنديءَ ۾ سندس چيل شبد به ميناج ۽ رس جو مثال پاڻ آهن. انهن مان ڪي هيٺ ڏجن ٿا:

(1)

سنتوبي کي آڪٽ ڪهاڻي،
 ڪنهن هڪ ڄاڻڻ هاري ڄاڻي.

- 1- نير بنا هڪ نجهر جهرت بن مک پيوڻا پاڻي،
 پيوٽ آڀيا، پريم سڪ پايا بن رسنا رس ماڻي.
 - 2- ڪر بن ڪرڻي آسن بن ڌرڻي بن پڳ پد نرباڻي،
 بن سروڙ ڏن سمجهيئي سنيئي اکر آڳوهر واڻي.
 - 3- امورت مين هڪ مورت پر گهٽي بن نيوڻا درساڻي،
 سيس بنا نت تانڪو نويئي شيوا سا پرماڻي.
 - 4- ڪهڻيا سننيا ڪوئي پار نه پايا اچرج هي حيراني،
 ڪهت "مراد" مٽي جب ممتا جوت ۾ جوت سماڻي.
- (اي درويشو، دوست جي ڪهاڻي ڪٿي نٿي سگهجي. اهوئي ان کي ڄاڻي سگهي ٿو، جو ان جو واقف آهي.)
- پاڻي بنا هڪ نهر آهي، جا وهي رهي آهي، ۽ وات کان سواءِ پاڻي پيئڻو آهي. جنهن ان کي پيئو، ان کي محبت جو سڪ حاصل ٿي ويو، بن زبان جي هن اُن ميناج کي ورتو.

جتي هٿن کان سواءِ ڪم ڪرڻو آهي، نه نشست آهي، نه زمين، بنا پيرن جي نجات جو درجو حاصل ڪرڻو آهي، بنا ڪن جي اُن خوشيءَ جي آواز کي ٻڌڻو آهي، جا ناممڪن ۽ اڻڌنل حقيقت آهي.

جنهن جي ڪابه صورت نه آهي، ان مان هڪ صورت ظاهر ٿي، جنهن جو ڪوبه مڪمل روپ نظر نٿو اچي. پنهنجو سر وڃائي ڪو اتي جهڪي، اهائي خدمت اتي درڪار آهي.

جنهن ٻڌايو ۽ ٻڌو، ان کي ان جو ڪوبه سُراغ ملي نه سگهيو. ڪيڏي نه هيءَ عجب جهڙي حقيقت آهي ”مراد“، جڏهن دوئيءَ جو هيءُ انديشو گذري ٿو وڃي، تڏهن روشني، روشنيءَ ۾ سماجي ٿي وڃي.

مراد فقير هن نظر يا گيت ۾ تصوف جي هڪ نڪتي کي دقيق فلسفيانه رنگ ۾ پيش ڪيو آهي دوست جي وصال جي ڪهاڻيءَ کي اهڙي رنگ ۾ پيش ڪيو اٿس، جنهن کي ”ايمان بالغيب“ جو مشاهدو چئي سگهجي ٿو. پاڻيءَ بنا نهر، وات کان سواءِ پاڻي پيئڻ ۽ زبان کان سواءِ ميناڄ حاصل ڪرڻ، هي سڀ ناممڪنات ۾ داخل آهن. اهڙيءَ ناممڪن شيءِ کي حاصل ڪرڻ ۾ ڪيڏي نه ڏکيائيءَ جو سامهون ڪرڻو پوندو. اهوئي سبب هو، جو انهيءَ کي حاصل ڪرڻ ۾ شوق وارن سر جي قرباني ڏني.

(2)

آپ مون درسن پايا ري ساڌو، آپ مون درسن پايا!

هيرو آمول هـي، تاسون لهر لڳايا.

- 1- چنچل چٽ نهچل پيو ميرو، لعل آمر پئي ڪاينا.
- 2- پئي ڪرپا تب ٻنڌن ٿوئي، ستگور الڪ لڪايا.
- 3- آشا ترشنا مٽ ڳئي من ڪي، ملي منگل مايا.
- 4- ڪهت ”مراد“ مٽي جب ممتا، سهجي سهج سمايا.

(اي درويش. مان ”پاڻ“ مان ئي دوست کي ڏنو آهي.)

هيءُ اهو قيمتي هيرو آهي، جنهن سان ”مان“ محبت لڳائي آهي. منهنجو بي آرام روح وڃي سڪون جي اندر پيو آهي، ۽ هي خوش خوش جسر غيرفاني بڻجي ويو آهي.

جڏهن ان جي مهرباني ٿي، تڏهن هي بندشون (دنيا واريون) ٽٽي پيون. سڄي مرشد الڪ ڏيکاري ڇڏيو.

اميد جي پياس دل کان مٽجي ويئي، ۽ خوشيءَ جي دولت حاصل ٿي ويئي. ”مراد“ چوي ٿو ته جڏهن هيءُ ڏوئيءَ جو خيال مٽيو، تڏهن خوشيءَ ۾ خوشي سمائيندي رهي.

هن کان اڳ واري گيت يا شيد ۾ فراق جي تصوير کي چٽيو اٿس، ۽ هن گيت ۾ وري وصال جي خوشيءَ کي بيان ڪيو اٿس. مشهور صوفي شاعر، مغربي عليه الرحمة سچ فرمايو آهي:

گویند کـ کنه ذات او نتوان یافت،
ما یافتہ ايمر، کنهش مائير.

(چون ٿا ته ذات جو گنجھ معلوم ٿي نٿو سگهي، اسان ان کي لڌو آهي، ۽ اسين ئي ان جو راز آهيون.)

صوفي حضرات وڏيءَ جستجو کان پوءِ ان منزل تي پهچن ٿا، جو انهن جو وصال آهي، ۽ اهائي ڪائنات جي خالق جي ڪامل صفت آهي. حقيقت ۾ هيءُ وحدت الوجود جو آخري درجو آهي، پر ”مراد“ جي قول موجب، اهوئي هن منزل تي پهچي ٿو، جيڪو ڏوئيءَ جي فڪر کي مٽائي ٿو. جيڪڏهن هو ائين نه ڪري سگهيو آهي، ته پوءِ محمود شبستري، ”گلشن راز“ جي مصنف، جي راءِ آهي:

ترا گر نیست احوال و مواحيد مشو کافر بناداني ز تقلید
(تو کي جيڪڏهن اها حالت ۽ هيڪڙائي ميسر ٿي نه سگهي، ته ڪنهن جي اجائي تقليد ڪرڻ سان پاڻ کي بيوقوف بڻجي ڪافر نه بڻاءِ.)

سچ، محبت جي راهه ڪا آسان شيءِ نه آهي. ڪنهن جي مجال آهي، جو بنا ڪنهن حقيقت جي، سراپا جلال سان وصال جي دعوا رکي سگهي؟

(3)

ایسا سستگور گيان بتایا،
ممتا پیاگی، ڊوب تراپا.

- 1- ڪام، ڪروٽ، اهنڪار مٽايا سيل سنتوک گهر آيا،
- ”مين“ ڪا جب مول گنوايا رام نام رنگ لايا.
- 2- پوساگر پار اُتاريا گور پوري پڪڙ چڙهايا.

نريو هويا پوءِ نهين ويابي انحد ناد بجايا.
 3- ستگر شيد گگن ڏن لاڳي سوين ڌار درسايا،
 حد بي حد نا رهي ڪائي اَو گَت الڪ لڪايا.
 4- رنگ نه روپ نه صورت مورت بن نينا ورسايا،
 ڪهت ”مراد“ سُنو پائي ساڌو گهت مين هي او گهت پايا.
 (سچي مرشد مون کي اهڙي سمجه عطا ڪئي، جو دوئي پڳي ۽ ٻڌندڙ

کي تاري ڇڏيائين.

شهوت، ڪاوڙ ۽ وڏائي متجي ويئي، صبر ۽ قرار گهر ۾ آيو. جڏهن هٿن جي هستي پڇي پئي، تڏهن ذڪر الاهيءَ پنهنجو رنگ لائو آهي.
 سچي مرشد وڏي سمند کان پار ڪري، هٿ وٺي، محبت جي شهر ۾ پهچائي ڇڏيو. ڪوبه خوف نه رهيو، نه وري ڪو خوف پيدا ٿيندو. هن وحدت جي ناد کي وڃايو آهي.

سچي مرشد جو اُچار آسماني آواز بڻجي ويو آهي، ۽ ڏهين دروازي (ترڪوتي) ۾ ان جو نظارو آهي. حد ۽ لحد متجي ويئي، ۽ هر حال ۾ الڪ ئي الڪ ٿو نظر اچي.

نه رنگ آهي نه بوءِ، نه صورت آهي، نه مورت، اکين کان سواءِ هن اها نعمت بخشي. ”مراد“ چوي ٿو ته اي درويشو، ٻڌو، مون پنهنجي اندر ۾ ئي ان حقيقت کي پاتو آهي.)

مٿئين نظر ۾، مراد فقير مرشد جي ضرورت تي پنهنجي خصوصي رنگ ۾ بيان ڪيو آهي. عارف رومي فرمائي ٿو:

قال را بگذار مرد حال شو پيش مردی کامله پامال شو،
 صد کتاب و صد ورق در نارکن خفته دل را یک دمی بیدارکن.
 (ڳالهين ڪرڻ کي ڇڏ ۽ عمل جو مرد بڻجي وڃ. ڪنهن ڪامل مرد جي وڃي خدمت ڪر. سو ڪتاب ۽ سو ورق جلائي ڇڏ، ننڊ ۾ پيل دل کي هڪڙيءَ گهڙيءَ لاءِ سجاڳ ڪر.)

طريقت جي مرحلي ۾ شيخ طريقت جو رتبو، قطب تاري وانگر آهي، جو رات جو اونڌاهيءَ ۾ پتڪيل مسافر کي راه جي طرف رهنمائي ڪري ٿو. هيءَ حقيقت خود پنهنجو اعتراف پاڻ ٿي ڪري. جيڪڏهن شريعت جي علوم جي

تربيت لاءِ هڪ ڪامل استاد جي ضرورت آهي، ته طريقت جي راهه لاءِ به هڪ اهڙي ڪامل جي ضرورت آهي، جو ان راهه جو پوريءَ ريت واقف هجي. معرفت ۽ حقيقت جي منزلن تي پاڻ تي اعتبار ڪرڻ، مقصد کي گم ڪرڻو آهي. حافظ فرمائي ٿو:

قطع اين مرحله بي همروي خضر مڪن،
ظلمات است و بتسرس از خطر گمراهي.

(ڪنهن خضر جي همراهيءَ کان سواءِ هن منزل تان نه گذر، ڇو ته ظلمات (بيخبري) جو پنڌ آهي ۽ واٽ کان ڪوٽ وڃڻ جي خوف کان ڊڄندو ره.)
شيخ طريقت، سلف صالحين جي نگاهه ۾ ”اولي الامر آهي، ۽ ”اولي الامر“ ڪڏهن به بي راهه رويءَ جي طرف وٺي نه ويندو.

(4)

موري پيا ڪو سنيهو چا ڪهيو،
ڪيون نهين آوت، ڪاهي ڪو بيٺ رهيو.

ڪاري نه ڪرڻا ميري،	1- مين تو تمري چيري
سڌ ڪيون نه لهيو.	بالر بديس جاڪي ڦيري
موهن ملادو موهي،	2- وينتي ڪرت تو هي
آڪي مڪ دڪيو.	بل بل جائون تو پي
من ڪي مراد پائون،	3- هس هس گرھ لگائون
سندر ڪنئيو.	جب ملي دڪ پنجن

بهرحال، مٿي مراد فقير جي هندي ڪلام جو انتخاب ڏنو ويو آهي، تنهن مان خبر پوي ٿي ته هو هندي زبان جو قادرالڪلام شاعر هو. هو فارسي زبان جو به وڏو ڄاڻو هو، ۽ مرحوم حاجي امام بخش ”خادم“ جي پياض ۾ سندس فارسي شعر جو انتخاب موجود آهي، جنهن جو ڪجهه حصو مون ”تذڪري“ ۾ ڏنو آهي. هت ان مان وڌيڪ ڇيڙون ڏيان ٿو، ته جيئن ان انتخاب جي بدولت اسين سندس فارسي ڪلام جي نوعيت کان چڱيءَ ريت واقف ٿي سگهون.

غزل

ساقيا ده شراب ناب مرا	ڪه بر آرد همه حجاب مرا
گرچه ام الخباثت مي خواند	نيست از اين صواب مرا

بطيب عشق درد خود گفتار مي خور گفت در جواب مرا
 در ره عشق به سبک ساري بار سر کرده اضطراب مرا
 گر رود سر "مراد" رفتن ده
 نيست پروا چنين حساب مرا.

ترجمو:

- 1- ساقی، مون کي شراب ڏي، جيئن اهو سڀني پردن کي کڻي وٺي.
- 2- جيتوڻيڪ اُن کي "خراپين جي ماءُ" چيو وڃي ٿو، پر اُن سان منهنجو ڪوبه واسطو نه آهي.
- 3- عشق جي طبیب کي مون پنهنجو درد ٻڌايو، هن جواب ڏنو ته خوب شراب پيءُ.
- 4- عشق جي وات ۾، باوجود تيزيءَ جي، اسان جي مٿان اُن بار پریشاني پيدا ڪري ڇڏي آهي.
- 5- "مراد"، جيڪڏهن سر وڃي ٿو ته وڃڻ ڏينس، مون کي ڪنهن به ريت اُن جي پرواهه نه آهي.

غزل

دل درياست ۾ پايان ندارد هيچ ساحلها،
 منم غواص گوهر جان ز صد دُرْدانه افضلها.
 نه اين دريائي از آب است، نه آن دُرْها صف دارد،
 ولي دل مخزن آن گنجے بدست آرند اڪملها.
 ندارد همسري خورشيد تابان باتجلی او،
 که در هر مه بدر آيد نمي بينند احوْلها.
 اگر باور نمي داري "وَقِي أَنْفُسَ" بيا بنگر،
 که آن سالار دين فرمود در قرآن محفلها.
 توثي خودبين اے نادان ز بعدش ماندۀ محروم،
 وگر نه در هم حال آن، بتو ياورو شاملها.
 چگوير وصف مظهر او برون از جد اوصاف ست،
 چه شد گر تو نمي بيني "مَرَّاةً" ان اذيد در دلها.

ترجمو:

- 1- منهنجي دل اُن اونهي درياءَ وانگر آهي، جنهن کي کي به ڪنارا نه آهن. مان روح جي موتيءَ جو ٽوپو آهيان، جو سَوَن قيمتي موتين کان به مهانگو آهي.
- 2- هيءُ درياءُ پاڻيءَ وارو نه آهي، نه وري انهن موتين کي سڀون آهن، بلڪ دل اُن خزاني جي ڪاڻ آهي، جنهن کي کي ڪامل ئي هٿ آئي سگهن ٿا.
- 3- انهن جي تجليءَ سان، چمڪندڙ سج به مقابلو نٿو ڪري سگهي. هر مهيني چنڊ ته اچي ٿو، پر ان کي ٿيڏا ڏسي نٿا سگهن.
- 4- جيڪڏهن توکي مون تي اعتبار نٿو اچي، ته پنهنجي اندر ۾ ان کي نهار (وَفِي اَنفُسُكَرُ اَفَلَا تُبْصِرُونَ)، جو دين جي سردار قرآن شريف جي مجلسن ۾ ائين ٻڌايو آهي.
- 5- تون خود پسند آهين، ان ڪري ڪائٽس پري رهجي ويو آهين، نه ته هو هر حال ۾ توسان مددگار ۽ شامل آهي.
- 6- مان سندس اظهار جي ڪهڙي ساراه ڪريان. سندس وصفن جي حد ۽ شمار نه آهي. "مراد"، جيڪڏهن تون ان کي دل جي اندر نٿو ڏسين ته ڇا ٿي پيو.

غزل

بدل اگر عاشق شوي، مردانه شو، مردانه شو،
 شب روز در جولانگي، مردانه شو، مردانه شو.
 از جاه جر همت طلب، مفتون مشو آب عنب،
 تاچند باشي تشنه لب، مردانه شو، مردانه شو.
 دنيا عروسي پُر غدر، زين زن بود خوف و خطر،
 اي ده طلاقش زود تر، مردانه شو، مردانه شو.
 پيراهن تن را بدر، دروي نشان يوسف نگر،
 جان، ديده دل کن بهره ور، مردانه شو، مردانه شو.
 طوفان عشق انگيختن، کشتي بدر يا مي زدن،
 بانوح همزانو شدن، مردانه شو، مردانه شو.
 از عالمي بيگانه شو، بايار خود همخانه شو،
 از خود "مراد" افسانه شو، مردانه شو، مردانه شو.

ترجمو:

- 1- اي دل، جيڪڏهن تون عاشق ٿيڻ گهرين ته همت ڌار. رات ڏينهن ڊڪ ڊوڙ ۾ آهين، ڪجهه همت ڌار.
- 2- جمشيد جي پيالي کان همت وٺ، انگور جي پاڻيءَ (شراب) جو شوقين نه ٿي. ڪيستائين پياسو رهندين، ڪُجهه همت ڌار.
- 3- دنيا فريب ڀريل ڪنوار آهي، انهيءَ عورت مان خطرو ٿي آهي. جيترو جلد ٿي سگهي، کيس طلاق ڏي، ڪجهه همت ڌار.
- 4- جسم جي ڪپڙي کي ڦاڙي ڇڏ، اُن ۾ يوسف (دوست) جي نشان کي ڏس. روح، اک ۽ دل کي اُن سان ڀرپور ڪر، ڪجهه همت ڌار.
- 5- عشق جي طوفان کي اُٿارڻ جو مقصد آهي، پيڙيءَ کي درياءَ ۾ ڦٽو ڪرڻ. حضرت نوح سان گڏ ٿي، ڪُجهه همت ڌار.
- 6- جهان کان بيگانو ٿي، دوست سان گڏ ره. ”مراد“! پنهنجو پاڻ افسانو ٿي، ڪجهه همت ڌار.

غزل

به نيروئي قدرت ۾ صنعت گري	ڪه ڪس را نباشد بتو همسري
قلم قدرت نقش بسته بر آب	تو ٻي مثل صورت جهان آفري
ز پشت اوري نطفه در شڪر	تو آن نطفه را در شڪر پروري
ڪه پيش از تولد شدن آن پسر	ز خونه به پستان تو شير آوري
چو پرورده شد بچه با عزو و ناز	نهی در دلش نور دانشوري
يلطف تو چون در بلاغت رسيد	بروي زمينش دهی سروري

چو از خود دهد رزق رازق ”مراد“

تو از بهر روزي چرا غم خوري.

ترجمو:

- 1- قدرت جي طاقت جي ڪيڏي نه ڪاريگري آهي، جو ڪنهن کي به طاقت نه آهي، جو تنهنجو مقابلو ڪري سگهي.
- 2- تنهنجي قدرت جي قلم، پاڻيءَ تي نقش کي ڇڻيو آهي. تنهنجي صورت بيمثال آهي، ۽ جهان کي پيدا ڪندڙ آهي.

- 3- پُٺُ کان نطفي کي پيٽ ۾ آئين ٿو، ۽ اُن نطفي کي وري پيٽ ۾ پالين ٿو.
- 4- اُن ٻار جي پيدا ٿيڻ کان اڳ ۾، ٿڌن ۾ رت مان کير پيدا ڪرين ٿو.
- 5- جڏهن ٻار تمام عزت ۽ ناز سان پلجي وڏو ٿئي ٿو، تڏهن اُن جي دل ۾ عقل جي نور کي روشن ڪرين ٿو.
- 6- جڏهن هو تنهنجيءَ مهربانيءَ سان بلاغت کي پهچي ٿو، تڏهن زمين جي مٿان اُن کي سرداري بخشين ٿو.
- 7- ”مراد“، جڏهن ته رازق پاڻ ئي رزق پهچائي ٿو. تڏهن تون پنهنجي روزيءَ لاءِ چو پيو غم کائين!

غزل

قدر خود را چرا نمي داني،
 ذات قدسي، کمال انساني.
 خود پرستي مکن که خود بيني،
 کار کفر است در مسلماني.
 اهر من نفس را مقید کن،
 که توئی آصفِ سلیماني.
 عیب خود را اگر شناس شوري،
 خود بخود در زني ”زمن راني.“
 در يقينت چو شد خودا ثابت،
 ”لِمن المُلک“ خود همي خواني.
 از خضر آب زندگي مَطلب،
 که تو سرچشم آب حيواني.
 کُنْج عزلت گزين که خواهی يافت،
 در گدائي ”مراد“ سلطاني.

ترجمو:

- 1- پنهنجو قدر چو نٿو ڄاڻين؟ تون پاڪ ذات آهين ۽ انسانيت جو ڪمال آهين.
- 2- پاڻ تي غرور نه ڪر. جو اها وڏائي اسلام جي اندر ڪفر شمار ٿئي ٿي.

- 3- نفس جي ديو کي قيد ڪر، جو تون حضرت سليمان (نبي) جو آصف (وزير) آهين.
- 4- پنهنجي گهٽتائيءَ کان جيڪڏهن واقف ٿئين، ته خودبخود ”مان ڏنو“ جو نعرو هڻين.
- 5- تنهنجي يقين ۾ جڏهن خدا ثابت ٿي ويو، تڏهن ”ڪير آهي بادشاهه“ خودبخود پڙهين.
- 6- حضرت خضر کان پاڻي نه گهر، جو تون پاڻ آب حيات جو چشمو آهين.
- 7- ”مراد“، گوشي نشينيءَ کي اختيار ڪر، ته فقيريءَ ۾ توکي بادشاهي ملي ويندي.
-

رباعيات

(1)

آب و آتش، باد و خاک از ڪه زاد
در طبع آن اختلاف چون افتاد
جوهر اندر جسر آمد از ڪه سود
باز گشتن او ڪه بد حاصل "مراد".
(باه، پاڻي، مٽي، ڪنهن مان پيدا ٿيا آهن؟ انهن جي طبيعت ۾ ڪو
اختلاف آهي؟ جسر جي اندر جيڪڏهن جوهر (روح) آيو ته ڪهڙو
فائدو، وري ان جي موٽي وڃڻ جو ڪهڙو مطلب؟)

(2)

از ڪعبه عشق بازان رخسار يار به
محراب پاڪبازان آبرو نگار به
احرام عارفان هم بستند گرد دل
گشتن "مراد" گر دل از حج هزار به.
(عشق وارن لاءِ ڪعبي کان دوست جو ڳل وڌيڪ آهي. پاڪبازن جي
محراب کان، حسين انسان جو ڀروڻ وڌيڪ آهي. عارفن دل جي چوڌاري
احرام ٻڌو آهي، ۽ "مراد" دل جو طواف هزار حجن کان بهتر آهي.)

(3)

ڏلا! پيرهن تن ڇاڪ ڇاڪ بايد ڪرد
بر سر ايامر خاڪ خاڪ بايد ڪرد
آندم آمد ڪه همي خواستر از روز وصل
"مراد" ديده جانان پاڪ پاڪ بايد ڪرد.
(اي دل، بدن جي قميص کي ڦاڙڻ گهرجي. هن زماني جي مٿان ڌوڙ
وجھڻ گهرجي. مان هميشه دوست جو وصال گهرندو رهندو آهيان، مون
کي دوست جي وصال لاءِ اڪيون پاڪ ڪرڻ کپن.)

(4)

عشق در دل چو چشم آب حیات
 میخورد خضر وقت در ظلمات
 عشق عیسیٰ دم است روح الامین
 بل "مراد" عشق قاضي الحاجات
 (دل جي اندر عشق ائين آهي، جيئن آب حیات جو چشمو، جنهن مان
 خضر ظلمات ۾ ڪجهه پیتو هو. عشق عیسیٰ جو اثر رکندڙ ۽ جبرئیل
 آهي، بلڪ "مراد" آهي قاضي الحاجات آهي.)

(5)

کجا شد سکندر، سلیمان و جمر
 و آئینم، انگشتری، جام جمر
 ازان جمله خشمتم نشانمے نماند
 "مراد" گلے چین، مخور خار غمر
 (سکندر، سلیمان ۽ جمشید کٽي آهن؟ انهن جي آرسی، مُنڊي ۽
 پیالو کٽي آهن؟ سندن دٻڊي جو ڪوبه نشان نه رهيو. "مراد" گل
 چونڊ، ڪنڊن جو غمر ڇو ٿو کائين.)

مٿيون انتخاب آهي، جو سندس فارسي ڪلام مان ڏٺو اٿم. سندس
 ڪلام جي هن حصي ۾ به اهوئي بيخوديءَ جو جوش ۽ خروش، ۽ اهوئي حقانيت
 جو ساز ۽ سوز آهي. انسان جي پیدائش، فطرت جي صنعت جو وڏو ڪمال آهي.
 گوشت ۽ هڏن جو بيجوڙ مجموعو، پلجي، عقل ۽ حڪمت جي نور سان مالا مال
 ٿئي ٿو، ۽ زمين تي سروري حاصل ڪري ٿو. هڪ باڪمال صنعتگر جو هن کان
 وڌيڪ واضع مثال ٻيو ٿي نٿو سگهي. "مراد" سچ ٻڌائي ٿو:

چو پرونده شد بجز باعز و ناز
 نهی در دلش نور دانشووری
 بلطف تو چون در بلاغت رسید
 بروئی زمینش دهی سروری
 "مراد" هت به اُن "سروري" جو ذڪر ٿو ڪري، جنهن لاءِ ٻئي هنڌ فرمائي ٿو:
 قدر خود را چرا نمی دئی، ذات قدسی ڪمال انساني.

ڪمال انسان ٿي سندس عظيم هئڻ جو دليل آهي، جنهن کان متاثر ٿي. سندس رتبو اڪثر مبصر هيئن ٿا ٻڌائين:

در يقينت چو شد خدا ثابت، "لمن الملك" خود همي خواني.

فقير "مراد" جي فارسي شاعريءَ جو تخیل سندس همعصر بزرگ سرمست سچل سان گهڻي قدر قريب آهي. سرمست هن جي باري ۾ فرمائي ٿو:

دلا! بيني جمال يار جاني، نمودار ست رخ در هر مكاني.

بيامد يا رما در صد مظاهر، ز دريا موجها شد بيكراني.

گهي در عشق گفتا "رب آربي"، گهي خود باز گفتا "لن تراني".

(اي دل! دوست جي جمال کي نهار، جو سندس چهرو هر جاءِ تي موجود آهي.

اسان جو دوست سون نظارن ۾ موجود آهي، درياءَ مان چڻ ته آگاهه مروجون اُٿي رهيو آهن.

ڪڏهن ته عشق ۾ چوي ٿو ته "رب پاڻ ڏيکار"، ڪڏهن ته چوي ته "مان توکي ڪيئن ڏسي سگهان ٿو".

"ديوان مراد" ۽ "ديوان آشڪار" مان اسان کي خبر پوي ٿي ته ارڙهين صدي عيسويءَ ۾ سنڌ ۾ جا صوفيانا لهر اُٿي، ان جي رهنمائي ۾ ڪيڏي نه يڪسانيت موجود هئي. هيءُ منهنجي موضوع کان گهڻو پري آهي، جو مان ان تي پنهنجي تحقيق هنن ورقن ۾ پيش ڪريان. پر هن حقيقت کان انڪار ٿي نٿو سگهي ته هڪ شمع مان، ٻي شمع روشن ٿيندي رهي آهي، جنهن جي روشنيءَ سنڌ ۾ هميشه اخلاق ۽ ڪردار جي بلنديءَ کي نمايان پئي ڪيو آهي. "حافظ" سچ فرمايو آهي:

ز انقلاب زمانه عجب مدار، ڪه چرخ،

ازين فسانه هزاران هزار دارد ياد.

(زمانو جي انقلاب کان عجب نه ڪاءِ، جو هيءُ آسمان اهڙن افسانن مان هزارين افسانا پاڻ وٽ ياد ٿو رکي.)

ليڪن اڄ اهي حق جون صداون، ۽ تربيتون ۽ محفلون ڪٿي؟ "تِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ" — اهو وقت آهي، جو ماڻهن ۾ ڦيرائيندا رهون ٿا. زماني جي هيءَ نا يڪسانيت، هر دم حيات حاڪم جي لا زوال حڪومت جو غير فاني دليل آهي.

ڪلام جي ترتيب لاءِ هيٺيان نسخا ڪم آندا ويا آهن

الف دستخط:

- 1- مخدومي حاجي، امام بخش "خادم" (خ)
 - 2- ماستر تانور داس سرڳواسي (ت)
 - 3- بيراجي فقير (ب)
 - 4- غلام علي "مسرور" (غ)
- (سندس نامڪمل بياض تان نقل ڪيل)
- (ب) ڇپيل:
- 1- مسٽر بولچند راجپال (سندو رسالو)
 - 2- هريسنگ، بڪ سيلر، سکر.

فقير روحل صوفي

سنتي ڪلام

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

توحيد جا بيت

(1)

جي تون صحيح سڃاڻين پاڻ، اٿي قيمت سندنو قطرو،
ڪوري ڪڍي ڪلوب مان، مدائيءَ جو ماڻ،
پري نهارڻ⁽¹⁾ پَرَ ڪي، سندنو چئن چاڻ،
نت سائين توهي ساڻ، راتيان ڏينهن⁽²⁾ ”روحل“ چوي.

(2)

صحيح سڃاڻج سڄ، مَرَج مَلامت ڪوڻ،
گهڙي پنهنجي گهٽ ۾، پرواني جيان پڄ،
ماري ڪڍج من مان، ڪوڙائيءَ جو ڪڇ،
رنگ پريان جي رَج، رات ڏينهان ”روحل“ چوي.

(3)

جي لڳو اٿي تان لاءِ، هيئنڙو جيبين سين،
پاڻي پيچ پريت جا، سپريان ڏي ساھ،
وحدت ۾ ٿي واھ، ”روحل“ رَتي روح جي.

(4)

جي لڳو آھين تان لڳ، پريان سندي پيچري،
من موئن محبوبن جو، صحيح سڃاڻج سڳ⁽³⁾،
چڏي جوڻو جڳ، وڃي ”روحل“ رَجج⁽⁴⁾ رنگ ۾.

(1) نهارند (ج).

(2) رات ڏينهان (ب).

(3) پڳ (ب).

(4) رتج (خ).

(5)

پڙهيا بيد ڪتيب⁽¹⁾ جا، ٿا ڏين ڏورانهان ڏس،
 سي سچ سچاڻن ڪينڪي، موها پنسي مَس،
 راتيان ڏينهان ”روحل“ چوي، رڙهي تنهن کي رس،
 پير پريان جو پَس، نائي ڪنڌ ڦلڻ ڀر.

(6)

پڙهڻ پڙهڻ پاڻ ڀر، وڏو فرق ڦير،
 ڪاڏي منهن محبوب جو، ڪاڏي اڪراير،
 ساڻ سَهائي سچ⁽²⁾ جي، ڇا موافق ٿيندو مير،
 جن صحي سچاڻو پير، ”روحل“ رات نه تن کي.

(7)

پڙهي پڙڌو جن، سي عاقل عقل جا ڌڻي،
 سي ”موتوا“ تي محبت ڀر، پلپل پرين پسن،
 تن تسليمون تمام ڪيون، محب جن جي من،
 ”روحل“ مٿان تن، لڻا حرف حساب جا.

(8)

ڪاتب ڪاني ڪانهن جي⁽³⁾ ڪاغذ تي مَ ڪاهه،
 اڪر جي اڌارڪ جا، تَهَن ڀر لکين لاهه،
 قلم جو ڦلڻ جو، مٿي وحدت واهه،
 سپرين ڏي ساهه، ”روحل“ رَتِي روح جي.

(9)

ڪفر ۽ اسلام ڀر، ٿا پَڪرن اُبتا پير،
 هڪ هندو ٻيا مسلمان، ٿيون وڃ وڌائون وير،
 انڌن اوندهه نه لهي⁽⁴⁾، تن کي سچ چوندو ڪير؟

(1) ڪتاب (خ).

(2) سچ (غ)، سجد (ب).

(3) جيان (ب).

(4) لڏي (خ) (ب).

پر ”روحل“ راه ڀرين جو، جان گهڙي ڏٺوسي⁽¹⁾ گهڻس،
تہ رب مڙني ۾ هيڪڙو، جنهن ۾ ڦٽند نہ ڦير،
سا کاڌي کندي پير، جا سَتي کعبه الله ۾!

(10)

نہ مون سَند نہ سار، اڇي عشق اُٿاريو اوچتو،
”روحل“ چوي روح ۾، تن ڀرين جي پڇار،
سي اکين⁽²⁾ آيا سپرين، ياد ڪريندي يار،
نريا نيٺن نار، پَسَسي منهن محبوب جو.

(11)

نہ مون جَن نہ ڪَن، اڇي عشق اُٿاريو اوچتو،
”روحل“ چوي روح ۾، محبت محبوبن،
سي ئي سڄڻ آيا، تات جنين جي تن،
جيءَ جَڙ لڳي جَن، سي سائينءَ ميڙيا سپرين.

(12)

جي نہ ڄاتم ڄاڻ، تہ وسين ويڙهي وڃ ۾،
عشق جي اُهاءَ کي⁽³⁾، اڇي پَر پَسايو پاڻ،
”روحل“ رنگ پَسِي ڪري، ڀڳو ممتا ماڻ،
سائين سدا ساڻ، مون آڄاڻي⁽⁴⁾ ٿي اُجهيو.

(13)

بُڌان جان بيهار، تان تون اکين کان پي اوڏو،
”روحل“ وسين روح ۾، وڻ نہ ڀانڻيان وار،
جئن جو سج صبح جو⁽⁵⁾ ٿو ڪري باغ بهار،
بيت نہ ڀانئجو ماڻهو! هي وحدت جو ويچار،
دل ۾ ڪيا ديدار، عشق جنين اکين سين.

(1) ڏٺوسون (ب) (خ).

(2) اڳڻ (غ) (ع).

(3) اهاڙ تي (ب).

(4) مون اڳيان آئي ٿي اُجهيو (خ).

(5) جئن سو سنجھ صبح جو (ب).

(14)

جن کي عشق اندر ۾، تن کي اُڃ نه بنڪ،
وحدت منجهه وصال جي، ٿا سدا ماڻن سک،
ڏور تئين کان⁽¹⁾ ڏک، جي ”روحل“ رتا روح ۾.

(15)

پنهنجون اڪيون پاڻ ۾، جوڙي رکيون جن،
سي سوءُ پيرا ساعت ۾، ٿا پلپل پرين پسن،
تن تحصيلون تمام ڪيون، محب جنين جي من،
”روحل“ مٿون تن، لٿا حرف حساب جا.

(16)

وڻج وهائڻ ڪاڻ، ڇو وڃين ٻئي هٿ،
توڪي پڪٽ پٽيهر پانهنجو، اٿي وڻج مڙيوئي وٽ،
جنهن ۾ نشو نينهڻ جو، سا ڪا ڪوئي پڪٽ،
”روحل“ محبت مور نه مٽ، توڪي سک مان ٿيندو سوجهرو.

پورب جو سر

(17)

جي ننگ ڇڏي نانگا ٿيا، تن نانگن ڪهڙا ننگ،
گنگا ۽ گرنار جا، تن سامين ڇڏيا سنگ،
نڪي واهن سڱيون، نڪي ڇورن چنگ،
”روحل“ لڳو زنگ، تن لاهوتين لقاءِ جو.

(18)

جي تن ۾ تيرت ڪن، سي گنگا وڃن نه گودڙيا،
تن سامين سنڌيءَ سک جا، ٿا دونهان دل⁽²⁾ دڪن.

(1) تون (غ).

(2) درد (خ).

پير سڃاتو پير جو، لوڄي لاهوتين،
لڳورنگ، ”روحل“ چوي، اندر آديسن،
کوڄي ڪاهوڙين، ويڄي اونهي ۾ آسڻ ڪيا.

(19)

اونهي ۾ آسڻ ڪري، وڄي ماڳ لڌائون مَور،
تن تي جا آئي پهر اُڪند ۾، ٿا ڪن تنوارون طَور،
اُت ”روحل“ رات نه ڏينهن ڪو، نڪو سس⁽¹⁾ نه سَور،
وڄي نوري گڏيا نَور، لنگهي پيا لاهوت ڪان.

(20)

نائي ڪنڌ ڪماه⁽²⁾ ڪان، جن نهاريو ناسوت،
راتيان ڏينهان، ”روحل“ چوي، اُهي ماڻن ٿا ملڪوت،
پير سڃاڻي پير جو، جَڪَ ۾ جبروت،
جوڳي جفائون ڪري، لنگهي پيا لاهوت،
سي آديسي اوڏوت، وڄي نانگا گڏيا ناٿ ڪي.

(21)

نانگا گڏجي ناٿ سان، وري پيو پَهَ پيون،
سا ڳڻيائون ڳالهڙي، جو گُرڏسُ ڏَنون،
”لا حجاب بيني و بينڪ“، وڄون سڀ ويون،
تهون پوءِ پيون، وڄي پيوند پيچ پرينءَ سان.

(22)

ڪو پَهَ پيو جوڳئين، تن ڪنيون ڪڙائون،
جاترا جوڳ جُهار جي، مور نه مڃيائون،
سا پُون سوجهيائون، جنهن ۾ جوڳ نه پوڳ ڪو.

(23)

ڪو پَهَ پيو جوڳئين، پُريا تنهين پار،
جت گنگا نه گومتِي، نڪو جوڳ جُهار.

(1) ستُ (خ).

(2) سامي ڪنڌ ڪمان ڪان (ٿ).

نه ڪو ڏڪر نه فڪر ڪي، نه ڪو سڏ تنوار،
نه ڪا رات نه ڏينهن ڪو، نه ڪا جيت نه هار،
لڳو رنگ ”روحل“ چوي، اُت آديسين اُپار،
جنهن جو آڙ نه پار، وڃي تبت ڪيائون تڪيو.

(24)

برهه ۽ بيرايگ جي، جن⁽¹⁾ جڙ لڳي منجهه جي،
سُوجهي سچ⁽²⁾ سرير مٺن، تن پريمڻ پاتو پئي،
مرڻ جيئڻ جو من مٺن، تن سامين لڳو سئي،
ناڪ نماڻا ٿي، وڃي ”روحل“ رتا رام سين.

(25)

جي رنگ رنجي رام جي، لاهوتي ٿيا لعل،
سر ڏنائون سڪت ۾، ڪايا، مايا، مال،
ويا تن کان وسري، ڪوٽا سڀ خيال،
راتيان ڏينهان، ”روحل“ چوي، واليءَ ساڙ وصال،
سي نانگا سدا نهال، جن درسڻ پاتو دوس⁽³⁾ جو.

(26)

ڪهڙي تان هرڪو ڪهي، پر رهڻي اوکي بات،
پتري ٿيندي ذات، رهڻيءَ مان ”روحل“ چوي.

(27)

نَو نشانين نور جون، عاشقن آهين؛
هڪڙي ويهن واٽن تي، ٻيو ڪاڻڻ نه ڪائين،
ٽيون سر سڀ ڪنهن اڳيان، ٿا نيمو نوائين،
چوٿون ٻڌي ڪنن سان، وري نه ورجائين،
پنجون ٻهر پرين سان، ٿا پڪو پچائين،
ڇهون ڪڇن ڪينڪي، ناتو نباهين.

(1) جن کي (غ).

(2) چوءِ سوجهيائون (غ).

(3) دوست (ب).

ستون سک سڄڻن جي، ٿا لٽو لٽو لڳائين،
 اٺون ڳالهه عجيب جي، ٿا واري ورجائين،
 نائون ننڊ نيٺن کي، ٿا جودوڻ جاڳائين،
 تڏهن سيٻائين، ”روحل“ دوساڻي درٻار ۾.

(28)

نڪا سک سمهڻ ۾، نڪو جاڳڻ ۾ جس،
 نڪي خير ڪيلڻ ۾، نڪي روئڻ ۾ رس،
 ذاتي ذڪر زباني، اهو به اوري ڏس،
 من جو مرشد پس، ته ”روحل“ ملين روح الله سان.

(29)

تُهي ڏيئي پاڻ ۾، پڪسان جان پيهي،
 نڪو ملڪ، نڪا خلق، نڪي اسيئي،
 اُسين ڳوليون جن کي، سي پڻ اسيئي،
 بي وائي ويئي، ”روحل“ هونگ پرين جي هڪڙي.

(30)

عاشق الاهي اُڀا، جي قضا ڪين ڪرين،
 نائي ڪنڌ ڦلڻ تان، نمازون نيتين،
 ڏين طوافون تن کي، مڪوئي منجهين،
 ”روحل“ روح سندين، هر دم هوندو حج ۾.

متفرق

(1)

ڪنبي ڪوڙهي ڪوڙي، اٿلي نيچ نماڻي،
سڱ سمي جي سون ڪئي، سڀ جڳ سيباڻي،
جنهن راءِ ريجهايو پانهنجو، ”روحل“ سا راڻي،
سا مَر مَرڪي مهاڻي، ڪانڌ جنهين جي ڪچ ۾.

(2)

ڪانڌ جنهين جي ڪچ ۾، سا ٿي سرون سر،
سمي جي سهاڳ سان، جنهن کي آيو نام نظر،
سا مٽيءَ منجهون ماڻهو ٿي، ”روحل“ چئي اُڀر،
سا چو گهمي گهر گهر، هوت جنهن جو حمايتي.

(3)

رب ٿيو راضي، تڏهن سالڪ جو سنگ ٿيو،
ڪامل جي ڪرم سان، ٿي اٽڪ کان آجي،
رهي نه رتيءَ جيتري، ”روحل“ محتاجي،
نوري نوازي، ڄام سمي ڄاڻي بجهي.

(4)

جي پانئين جوڳي ٿيان، ڇڏ جيئڻ هي جنجال،
ڪارڻ قوت قرار جي، هٿون ڏئين حال،
راتيان ڏينهان روح ۾، خام ڳڻي ٿو خيال،
اڄ سڀاڻي ڪنڌ تي، ڪڙڪي ايندءِ ڪال،
هي مڏيون هي مال، ڪم نه ايندءِ ڪڏهن.

(5)

سائين سباجهو سڀ جو، آهي راهه رفيق،
آڏو آهي عشق جو، بيحد بحر عميق،
توحيد طريقي، ”روحل“ نه سمجهي عام ٿو.

سُر سَهڻي

(1)

ڪَچِي جِي ڳَنن جِي، جنين چَري وَسَ،
 سي پڪي پير نه ڏينديون، تن کي چارو ڏي چَسَ،
 ”روحل“ چوي تن جِي، جيئري جايون ڪَسَ،
 سي ليتي پونديون لَسَ، تون مينهون پَسُ مَ مَتِيون.

(2)

ڪَچو جِي چارين، پيٽ چٽائي پانهنجي،
 لالچ لڳي لوپ جِي، وينديون نه وارين،
 ”روحل“ چوي ريج ۾، مينهون سڀ مارين،
 هنجون سي هارين، ٿوري گهڻي ڏينهي ٿري.

(3)

جن چلڻ سان چاؤ، سي مينهون پَسُ مَ مَتِيون،
 ڳانيون جِي ڳجيءَ جون، سي کٽين جيئري جاؤ⁽¹⁾،
 جڏهن ورندي واهندي واؤ، تڏهن جائون پوندن جان ۾.

(4)

مانجي جيرا جن جا، پڪي ڪيڙا پاڪ،
 چارو سوچَرنديون، جو موريو مينهن ماڪ،
 ”روحل“ چوي ريج کان، تن جِي سَرهِي سَجي ساڪ،
 سي ٿڪي ڏين نه ٿاڪ، اندر اُچا جن جا.

(5)

پَڪو جِي چَرَن، تن جون مينهون پَسُ مَ ميريون،
 اوسر اچي نه اُن کي، توڙي گاهه پُرن،

⁽¹⁾ ڪانون جِي ڪَچي جون، کٽين ڪيري جاو. (غ).

”روحل“ ريج نہ رنجيون، هُوَ جي ڦانڪين منجهه ڦرن،
 سي هڏين کين مڙن، ڏکائيءَ جي ڏک سان.

(6)

ڪاچو ٿا ڪڇين، طنابي تڪَ تاب مڙن،
 آڻي لامر منڍي ۾، ٿا سَوُ سَنيون سارين،
 ”روحل“ رائرتن جا، نالا پُڪارين،
 جا ڪڇي ٿا چاڙهين، سا پَڪي ٿيندي پٽري.

سرائڪي ڪلام

(1)

دنيا ڏوندي تے طالب ڪُتے، سينا مل ڪرتاڻي،
هڏي اُتے هوڏ تنهاندي، وڙهندے عمر وهائي،
انڌيان عشق آله دا چوڙيا، پئڙے ولوڙن پاڻي،
”روحل“ راه رباني باجهون، بي سڀ ڪوڙ ڪهاڻي.

(2)

حج حضور تنهين ڪون لکيا، سڄ سڪ جنهين دي،
دل درياه محبت دے وڃ، تانگهن تانگهه تنهين دي،
رهن بيپرواهه هميشه، ڪيا پرواهه ڪنهن دي،
”روحل“ رنگ رباني لاڳا، پئني آس منهن دي.

(3)

ڪا يا ميت پريت ڪر، پٿر، اُتون محبت ڪلس چڙهائين،
من محراب سدا رک ڦهلي، جي تون شاه ريجهاڻين،
پنج جماعتي پڙهن نمازان، هر دم سنجھه صباحين،
”روحل“ روح ڪيتا مل سجدا، حج حضور اٿاهين.

(4)

چُڪي دل دروني اندر، بڻي حوض ڪوثر دي،
پُر ڪر پيتي شوق شرابون، وڻي عشق آمر دي،
جنهن گهر ڪون مين ڏونديندي، گهڻي لڏي تنهن گهر دي،
”روحل“ رات ڳڻي، دن پايا، صورت دلبر دي.

(5)

عشق چراغ ٿيا جب روشن، پني رات انڌيري،
گيان انجن وڃ پاءِ اکين دے، اُلتِي ڪاڏي ڦيري،
جت ديڪان اُت آيا- درسي، سڀ گهٽ صورت ميري،
”روحل“ رات ڳڻي، دن پايا، نا ڪو وير نه ويري.

(6)

چشما آب حياتي دا، دل اندر حوض حضوري،
سِر دے سودے پيندے عاشق، پريت جنهان دي پُوري،
سے جينديان "موتوا" تي ڪر ٻيٽي، پايا سڪ صبوري،
"روحل" رنگ هڪ دے رتے، سے نور ملے وچ نوري.

(7)

ڄاڻ خودي تان خود ڪو پهچين، نال خودي خود پائين،
آه دوئي وچ ديدار سجن دا، چئن درين وچ چائين،
بنا كيف لطيف نه ليندا، سَڻ تان سچ آڪائين،
"روحل" رانجهن دل وچ وسدا، ڍونڍ نه سَڃيان جائين.

(8)

ايه سنسار ڏڳان ڏڳ بازي، اکين نال ڏٺو س،
ڏيک تماشا محب ملڻ دا، اهو فڪر پيو س،
چشما آب حياتي دا، دل اندر ڳول لڌو س،
دستون ساقي ٿيا، عنايت، پُر ڪر جام پيتو س،
"روحل" وچ رندان دي مجلس، نوشه ڳول لڌو س.

(9)

تون درياھ سَپر، مين مچلي، تون سنگ سدا سهيلي،
تيڏے عشق بنا جڳ جيوڻ، ڏکي عمر ڏهيلي،
جس ڪون نينهن لڳا نوشه دا، وقتے راج ڳهيلي،
"روحل" راز صنر دا، جنهن تے ساماڻي سيج⁽¹⁾ سهيلي.

(10)

ڪو جو ڪامڻ ڪيتو، دلبر باز برهه بچايو،
چپ چپاتي سَڻ ڪون، گهن دستون پڪڙ جڳايو،
دل اندر ديدار ڪيتو س، وچڙيا ڦيرے ملايو،
"روحل" ريجھه رهيا رنگ تيڏے، اکين عين وڪايو.

(11)

ڏٿا ساقِي شوق شرابون، پُر ڪر جام پيالا،
گردش دور فلڪ دا سارا، مٽ ڳيا ڏک ڪشالا،
عشق خمار چڙهيا من ميڏي، سدا مڳهن متوالا،
”روحل“ رنگ رانجهن دا چوڪا، چوڙ ڪيڙا منهن ڪالا.

(12)

ديدار دروني اندر، پاءِ ڏني جب جهاتي،
تُٿا تاڙا، ڪلف ڪفر دا، تيا ذڪر گهٽ ذاتي،
اکريان، اکين رنگ لڳو سي، ڪليا باغ جَناتي،
”روحل“ عشق پيالا پيتا، ڪنون وصال حياتي.

(13)

خانہ زاد ٻانهي جنهن در دے، تنهن ستي ڪياها ماڻان،
نال سائين دے ڪيهڙا ليڪا، جنهندا پيتا ناڻان،
عشق جنهن دا اندر آڪي، لوڻ لوڻ وچ سَمائان،
”روحل“ آپ تنهن ڪو ڏتا⁽¹⁾، جنهن هٿ جيءُ وڪاڻان.

(14)

آت سندر، ٻه رنگي مورت، من ميڏي وچ اٽڪي،
لڳا عشق، وسر گئي ڪايا، مٽ گئي ممتا مٽڪي،
جنهن دي سڪ سوئي شه پايا، لٽڪ تنهن دي لٽڪي،
”روحل“ پریت لڳي تنهن دي، چوٽي دل چل چٽڪي.

(15)

چپ چپاتي ويڙهي دے وچ، ميڏا نوشه آيا،
نه مين سرمو سيند ڳنڍائي، نه مين چندن لايا،
لوڻ لوڻ دے وچ جهوڪ جنهن دي، ٿي راضي رنگ لڳايا،
مين مت هيڻ نِماڻي دا، چا سائين پاڻ وسايا،
”روحل“ راهه فقيري دا، ڪنهن پاڳ پراپت پايا.

(16)

اهو رانجهن، اهو ماھي، اهو هير آڪاڻي،
جيون پاڻي وڃون⁽¹⁾ ٿيو ٻالا، نهين پالا اهو پاڻي،
سڀ گهٽ دے وڃ تو نهين وسندا، لالن لامڪاني،
بہ رنگي گهر نا مين کيلي، ديك دوئي شڪ نہ آڻي،
”روحل“ راھ الڪ دا اوڪا، گيان عينڪ گهٽ ڄاڻي.

(17)

نہ نيھي لا بہن جماعتان، نا اُستاد سڏاون،
دل درياھ محبت دے وڃ، رات ڏينھان تڙڙاڻون،
جنھن دا درد تنھن دے درے، نت اُے آپ ڪُھاون،
سڀ صورت صاحب دي ڄاڻن، دُوئي دل نہ لاون،
”روحل“ رنگ ھڪي دے رے، سے سڀ ڪنھن سيس نماون.

(18)

جي نيھي وڃ سڄڻ دے، رات ڏينھان رنگ رے،
ڪُنون شوق شراب حقيقي، پي پي پيالي منگھ معے،
دوزخ بهشت انھان توڻ نيارے، نهين سيتل نهين تتی،
”روحل“ رات ڳڻي، دن پايا، گھول اندارے گھتے.

(19)

جنھن ڪون نينھن لڳا گھراندر، سا ڪيون باھر وے،
جنھن ڪون تار برھ دي لڳي، چرخي تند نہ گھتے،
جا ڏيئي ڳل ٻانھن ستي شھ سيتے، سا ڪيون آڻڻ ڪتے،
”روحل“ رنگ تنھان دا ڳوڙھا، جي عشق رڱڻ رنگ رتي.

(20)

جڏان تو ايھ جيءُ پئي ڪر ماڻيا، تڏان تو راھ سڃاتي،
وڃ دروني جھوڪ رانجهن دي، ڪول فُقل⁽³⁾ پيا جھاتي.

(1) بچ (گ).

(2) چرخا (گ).

(3) ڪلف (گ).

دل اندر ديدار سڄڻ دا، چشما آبِ حياتِ سي،
”روحل“ پُر ڪر پيءُ پيال، ذات ملي وڃ ⁽¹⁾ ذاتِ سي.

(21)

جنهان رمزِ رباني لڳي، سي ئي صاحبِ اڪيل،
وحدت وڃ وصال تنهاندا، ڪرن نال سڄڻ هر ويل،
دوئي دا داغ لڻا تنهن دل توڙن، نت رات ڏينهان دے ميل،
”روحل“ رات هجر دي هئي، مليا يار سويل.

(22)

سهڻي صورت ويڪڻ ڪارڻ، عشق لڳا من ميرا،
سڪ سڄڻ دي آڪر لاي، دل دي اندر ديرا،
پنج مورتِي محڪر ڪيتي، گيان گهڻيءَ وڃ گهيرا،
”روحل“ رات گهڻي دن پايا، مٽ گيا سڀ انديرا.

(23)

ذات ملي وڃ ذات ماهي نال، تڏان سڀا بن آئي،
انگ لکيا ڪاتب روز ازل دے، ڪس ڪون خبر نه ڪائي،
نال رانجهن دے، حق آساڏا، تڏان تو محبت لائي،
”روحل“ رمزِ رباني لڳي، پاڳ پراپت پائي.

(24)

ڪايا ڪوٽ، دسين دروازے، دل دلبر دا ديرا،
لوڻ لوڻ دے وڃ ٿي خوشحالي، ڪيتا نوشه ڦيرا،
ڪوڙي سَٽ گهٽين دوزخ وڃ، ٿيسي سچ نبيرا،
”روحل“ رات گهڻي دن پايا، مٽ گيا سڀ انديرا.

(25)

بيخبري دي نيند وڃون، آ دستون پڪو ڪے دوست جڳايا،
وڃ اندارے ٿي روشنائي، دلبر آ ڪے درس و ڪايا،
ذڪر فڪر دے جهڳڙے لڻے، سڀج اُڻے چڙه نوشه آيا،
ڏي ڳل ٻانه پيارے سَٽے، سهج ڪنون چا انگ لڳايا،
هجر وصال ڪنون جند چڻي، ”روحل“ وڃون روح الله پايا.

سي حرفي

الف الله ڪرياد سدا، نت وحدت وچ گذارين،
 جيوڻ دے هن چار ڏهاڙے، خام خيال نہ گھارين،
 ايہ دنيا ڏوتي سپ جڳ موھيا، چيت چيلن مت هارين،
 ”روحل“ راھ فقيري دے وچ، غفلت مَنُون وسارين.

بي بديان تون ڪرين سدائين، فرصت ڪرين نہ ڪائي،
 مين وچ لَل نہ ليڪڻ ڪوئي، نڪا ڪران ڪمائي،
 تيدے راج ڳران البيلي، وتان ٻانھن لوڏائي،
 ”روحل“ راز خسر دا جنھن تي، جڳ سهاڳڻ سائي.

تي تن گھول گھتين دلبر تُون، سينا منول نہ تنگين،
 جام شراب رندان دے هئون، پريم پيالا منگين،
 چٽي جند جواب سوالون، تَتے جھيڙے جنگين،
 ”روحل“ راھ رباني دے وچ، ڏينديان سر نہ سنگين.

ٺي ثابت ڪر انتر يامي، جي تون عاشق ٿيون،
 شوق شراب رندان دي مجلس، پلپل دے وچ پيون،
 لهي هول حساب حشر دا، غير مُوا وک جيون،
 ”روحل“ رات پرم دي پَڄے، نيھي نانءُ سڏيون.

جير جهان دنيا دا طالب، چوڙ تنھين دي ياري،
 حرص، هوا، تڪبر ڪون، تڪ مارين ڪير ڪاري،
 جنھان عشق الله چايا، تنھان تيدِي تاري،
 ”روحل“ ٿي قربان تنھان تُون، جنھان ممتا ماري.

حي حضور هميشہ هر دم، پُلے پَرے ڏونديندے،
 ڪامل مرشد باجھون اُتدے، ناحق سڏ ڪريندے،
 وچ اُتدارے بنا روشنائي، ناحق هٿ مريندے،
 ”روحل“ خسر جنھاندا جھولي، سَڪي سَے ٿي جاليندے.

خي خالق دا خيال جنهان کون، مِٺي لڳے نہ مايا،
 سَے عاشق وحدت وچ وَرُوندے، وسري سندر کايا،
 جي وت نينهَن نمائے کيتے، رات گُئي دن پايا،
 ”روحل“ رتن امولک مليا، پاڳ پراپت پايا.
 دال دامان دل دے اندر، نر پئي⁽¹⁾ چوٽ چَلاوين،
 پنج مواسي کايا دے وچ، محڪم مار هٿاوين،
 هو کا ڦير حقاني والا، نَنگري سک وساوين،
 پيچے ”روحل“ در دوستان دے، درسَن بـِکيا پاوين.
 ذرا کُچ تو بن ناهين، جهر جنگ تيڏيان جهوکان،
 هڪنان دے گهر حلوے سيرے، هڪنان دے گهر سوکان،
 سڀ گهٽ دے وچ تونهين وسدا، سڀ مين تيڏيان نوکان،
 ”روحل“ کون تون آپ پـِلاوين، پريم پيالا موکان.
 ري رانجهن دي سک جنهان کون، هر دم رهے هميشان،
 سهڻي سيج نہ پاوے تنهان کون، کيتے پريم پريشان،
 سَے عاشق صادق نَريوُ نيهي، هٽکے رهن نہ خويشان،
 ”روحل“ در دلبر دي بـِکيا، پايا خير درويشان.
 زي زاري وچ رهيَن هميشه، توڙے ملے دلاسا،
 ايہه جڳ بازيگر دي بازي، رکين نا پرواسا،
 ڏاڍے نال شراڪت کيهي، کين تولا، کن ماسا،
 ”روحل“ ٿي رُضا تے راضي، پائين سُک سواسا.
 سين سڄڻ دا صحيح سڃاڻي، کـِپيري وچ پيـِرا،
 لوڻ لوڻ دے وچ جهوڪ جنهين دي، دل دے اندر ديرا،
 سر سَرواهه کرين چا صدقي، کيا لاڳے هٿ تيرا،
 ”روحل“ رات پرم دا پـِڄي، مِٽيا سڀ انڌيرا.

(1) نريوُ (گ).

شين شتاب عمر وهائي، پيپي ڪيا ڪريسين،
 جوپن دے وچ ڪنڌ نہ پايو، پُلي هٿ مليسين،
 نال سهيليان آتڻ دے وچ، ڪيها منهن گهن ويسين،
 ”روحل“ خصر جنهن دي جهولي، سک سائي جهليسين.
 صاد صبوري ڪر دل کوجين، جت سجن دا واسا،
 دے سر بار بره دا چائين، مَول نہ موڙين پاسا،
 چندن ورکا⁽¹⁾ ڪليا وچ ويڙهے، ڪنهن ڪوت ڦرين اُدا سا،
 ”روحل“ رتن امولڪ مليا، پايا نيهن نوا سا.
 ضاد ضرورت مليا لوڙين، ڪوڙي ڇاڻ نہ ڇول،
 ڪايا ڪوني ڪلف⁽²⁾ ڪفر دا، عشق ڪُنجي گهر ڪول،
 لوئن لوئن دے وچ جهوک جنهن دي، دے پتڪے گهر ڪول،
 ”روحل“ روح رتن هي تيڏا، گيان ڪُندي گهٽ تول،
 طبي طالب مطلوب ملڻ دا، ڪر گهن ساجهر سعي،
 دل تيسڏے وچ دلبر وسندا، مرشد راهه بتايا،
 جنهن دے درد ويوانے ڪيٽے، سوشه الله ملايا،
 ”روحل“ روز ازل دا لکيا، چندر جهولي وچ پايا.
 ظي ظاهر باطن سپ سائين، بيشڪ شرڪ نہ آئين،
 رک يقين ارادا سچا، جي ڇائين سُڪ ماڻين،
 ڪوڙے هرگز جاءِ نہ لهسين، سَچيان سائين سائين،
 ”روحل“ راهه الڪ دا اوکا، گيان عينڪ گهٽ ڇائين.
 عين عنايت ڪيٽي ساقي، ڏتس پريسر پيالا،
 پيوڻ نال شراب طهورا، اندر تيا اُجیالا،
 لوئن لوئن دے وچ ٿي خوشحالي، مٽيا ڏک ڪشالا،
 ”روحل“ رنگ رباني رتا، سدا مَگن متوالا.
 غين ڪڍين چا غير وڃون، تان اهو عين سڏيون،

⁽¹⁾ چندن ورڪ (گ).⁽²⁾ قفل (خ).

ڪا يا نقطي سڀ جڳ موهيا، ويڪ مطيع نه ٿيون،
 آمر پيالا مرشد والا، سر ڳهڙي رک پيوين،
 ”روحل“ وڃ رندان دي مجلس، عاشق نانءُ سڏيون.
 في فڪر چوڙيا جنهان، سڄي ئي فقير سڏيون،
 هر دم رنگ رباني رهي، دُڪي مَول نه ٿيون،
 نت نيهي ميخاني دے وڃ، آمر پيالا پيون،
 ”روحل“ رنگ تنهان دا ڳوڙها، ”موتوا“ ٿي ڦير جيون.
 قاف قيوما ڪرم ڪُننده، اسان تيدے تارے،
 عقل فڪر دي چوپڙ رچيا، توپاسا جڳ سارے،
 حڪم رضائين تيديان چَلن، رعيت ڪون ويچارے؟
 ”روحل“ بازي تنهان جيتي، ڄاڻ سمجھ جنهان هارے.
 گاف گيان جنهان دے اندر، اُپريا سورج سارا،
 پني رات پرم دي تنهان، مٿيا سڀ اندارا،
 چوڏهين طبقين ٿي روشنائي، ڪلينا گُل هزارا،
 ”روحل“ تے رب راضي ٿيا، پايا نينهن نظارا.
 لامر لکن دل اندر لڳي، ڏئي صورت ساري،
 پريم پيالا مرشد ڏتا، چڙهي عشق خماري،
 جنهن دي سک سوئي شه پايا، من دي ممتا ماري،
 مليا دوست مٿي دلگيري، ”روحل“ ملڪ تمهاري.
 مير محمد پيدا ڪيتو، ڪارڻ روپ ٺهه ورا،
 ذاتي روح تنهين وڃ گهتيو، وائي انحد تورا.
 گگن مندل وڃ پيني چوڪي، چڪي شراب ٺهه ورا،
 ”روحل“ پُر ڪر پيءُ پيالا، مرشد مليا پورا.
 نون نيا هو رنگ تنهان، جے عشق الله دے رتي،
 ڪنون شراب حقيقي، پي پيالي منگهه مٽے،
 مليا دوست لٿي دلگيري، ڪون وچوڙے گهٽے،
 ”روحل“ جنهن تے نوشه راضي، سا ڪيون چرخا ڪٽے.

واو وصال وڃوڙي دا هُئڻ، دوکا مول نه آئي،
 چوڏهين طبقتن هڪو سورج، سڀ گهٽ جوت سماڻي،
 جيون جَل ۾ ڦِري البيلي، جِت ديکي تَت پاڻي،
 ”روحل“ رمز رندا دي مشڪل، ڪنهن هڪ ورلي ڄاڻي.
 هي همراز هميشه دلبر، پريمر لڏا وڃ پيرا،
 عشق چراغ ڪيتي روشنائِي، مٽيا سڀ انڌيرا،
 لئئون لئئون دے وڃ ٿي خوشحالي، مليا محرم ميرا،
 ”روحل“ ريجھ رهيا رنگ تيڏے، ڪرے عبادت ڪيرا.
 لام لقاء ڏيڪڙ دے طالب، هر دم رهن حضوري،
 هڪ پل پاسي مول نه ٿيون، پريت جنها دي پوري،
 مٽيا درد لڏي دلگيري، پناي سانت صبوري،
 ”روحل“ ٿي قربان تنهان توڻ، جي نور مليا وڃ نوري.
 الف اول آخر سوئي، ذاتسي ذڪر فقيران،
 در دلبر دے آپ ڪُهاون، بنا کاتي تڪبيران،
 سر دے سودے عشق ڳڏوني، اهر پرچا پيران،
 ”روحل“ روءِ تنهادے ڏنيان، تَن طاقت من ڌيران.
 ي ياري ڪر عشق ڏتوئي، ڪيتا عين ڪرامت،
 ويڪون شاھ ڦرون متوالي، لڏي من ملامت،
 آندے ڪون ول اڪيان ٿيان، مليا ايمان سلامت،
 ”روحل“ ڪون هُئڻ منا لڳيا، تيرا نانءُ نعمت.

سی حرفی

الف اللہ دے نالے ہاجھون، کوڑی اور کمائی،
 دنیا دوتی سپ جگ موہیا، تیکون سمجھ نہ آئی،
 نال رزالی لائے یاری، ڈاریئے جاٹ نہ کائی،
 جنہن اہین رن کنون منہن موڑیا، ”روحل“ راہ حقیقی پائی،
 بی بازی واہ بٹائی صاحب، طالب طلسم والی،
 کوئی سمجھے پرش حقیقت، ساری اُتے چالی،
 حال حقیقت حاصل کر گھن، جھوٹی قیل مقالی،
 سر دے سودے ہاجھون ”روحل“، لگدی مشکل لالی،
 تی تات طلب رک ہر دم دل یر، طالب دلبر والی،
 باطن ہویا برحال جنہندا، چائے نہ اٹکل ظاہر والی،
 ہر رنگ دے وچ ویکے ظاہر، قدرت قادر والی،
 راز حقیقی ویکین ”روحل“، کولین کڑکی اندر والی،
 ٹی ثابت ہولی دلبر والی، باقی کوڑ کھائی،
 ہرجا وسدا حسن حقیقی، جاٹ اھوئی چائی،
 رمز حقیقت والی ظاہر، ہیکو قوتا پائی،
 حال اھو جے پاوین ”روحل“، منزل اعلیٰ ماٹی،
 جیر جدھانکر سرے چایر، بار محبت والا،
 حال عجائب سرمے آیا، ہر دم حیرت والا،
 ہرجا راگ ربوئی گاوے، مطرب وحدت والا،
 سپ دی ہمت ناہین ”روحل“، چائے ہمت والا،
 حی حقیقت حق دی ہرجا، کڈان جلال تے کڈان جمال ہویا،
 ہر رنگ دے وچ وسدا اُوہی، گرج بیچون بیمثال ہویا،

اُھندا درجا آڪان ڪھڙا، جو حال حقيقت نال ھويا،
 محنت واليان نون آسان، ”روحل“، جنهن ڪيتا اُونهال ھويا.
 ڪي ڪُمر حقيقت پسي ڪے طالب، خيال خودي دا ڪارين،
 بار برھ دا سر مٽے ڇاوين، غير نه اندر لاوين،
 ”الاسان سري وائاسرھ، گيت محبت ڳاوين،
 سر دا سودا ڪر ڪے ”روحل“، وچ ميدان معرفت جاوين.
 دال دمامے دردان والے، سر عشاقان وڇدے،
 سُولي اُتي مشڪن ڇڙھندے، ساجن ڏيک نه رڇدے،
 وير وروڌ نه ڄاڻن هرگز، صاحب صولت سڇدے،
 ”روحل“ ڏيک بديان تون ظاهر، قرب والي او ڪڇدے.
 ڏال ذکر فڪر دے نال رھين، ايھ دنيا ڌوتي ڄاڻين،
 جڳ نون جوئي رول گھتندے، وحدت ويسھ آڻين،
 هر گھٽ جلوا دلبر والا، جي تون جوت پڇاڻين،
 ”روحل“ راهه حقيقت پا ڪے، رتبہ اعليٰ ماڻين.
 ري رمز رُوبسي ڄاڻڻ والے، ذکر ڪماون ذاتي،
 دم دم ويڪن دلبر صيبتے، پاڪے اندر جهاتي،
 چُٽ ڳئي مام مجازي ساري، رھي نا صفت صفاتي،
 ”روحل“ ڏونھين رُتبے اُھندے، ڇا نفی ڇا اثباتي.
 زي زباني ڪلمان پڙھدے، مول نه معنيٰ ڄاڻن،
 جنھان ڪلمان دل دا پڙھيا، سيچ سُڪان دي ماڻن،
 ”لا يَحْتَاج“ گذارن هر دم، وائي اور نه واڻن،
 وحدت دے وڻجارے بڻڪے، ”روحل“ سر سڃاڻن.
 سين سڃاڻن سر سڃڻ دا، اوڪا بار اُٺاوڻ،
 وحدت والي وادي اندر، مشڪل پيرا پاوڻ،
 سردا سودا ڪر گھن اول، پيچي راهه پُڇاوڻ،
 ”روحل“ سب دي حاجت ناھين، ڪيميا قلب ڪماوڻ.

ش شهر رڳ ڪنن پي ڪولون وسندا، دوئي گهٽيندے دُوري،
 سيس نوا ڪے اندر ويڪين، ظاهر پريمي پُوري،
 هر گهٽ دے وچ رنگ اُنھيندا، ناري هے يا نوري،
 ”روحل“ جيون ساڪي باجهون، حق دي ڳال اُڏوري.
 ص صاحب دي ياد ڪرين، ايھ ساھ اُتے ويساھ نھين،
 محبت والي راھ ڪنن ٻي، روشن ڪوئي راھ نھين،
 بار ملامت سرے چاوين، لوڪ رُے پرواھ نھين،
 ”روحل“ دامن عشق دا پڪڙين، اُس جیھا شهنشاھ نھين.
 ض ضرورت تيڪون ڪهڙي، ٻٽا ڪُوڙ ڪماوين،
 نال بُران دے صحبت تيڏي، انگ پپوت لڳاوين،
 امل حياتي قدر نہ ڄاڻين، ناحق ويل وچاوين،
 ”روحل“ نانءُ الله دے باجهون، ڪوئي خير نہ پاوين.
 طي طالب ترک ڪرين جي، طمعي ٿال تماامي،
 هفت ولايت تيڏے خادمر، بڻجن صاف سلامي،
 تون صاحب دا، صاحب تيڏا، رمز نہ ڄاڻي عامي،
 ”روحل“ موت نہ مارے تيڪون، جي هوئين عرش مقامي.
 ظي ظهورا ظاهر هر جا، قدسي ذات دا سارا،
 موجا موج تلاطم اندر، پريم گنگا دي ڌارا،
 ڪرگهن حاصل حال حقيقت، ول عمر نہ آسي يارا،
 ”روحل“ اڪيان ڪول ٿے ويڪين، ڪڙے سکندر، دارا.
 عين عجائب رمبز رباني، حال حقيقت والا،
 جنهن ڄاتا ڄاڻ محبت دا، مَگن ڦِڙن متوالا،
 عشق خمار دے وچ گهاري، ڪيا گرمي ٿے ڪيا پالا،
 ”روحل“ گُر اگر مين هوبا، وسر ڳڻے ڪشت ڪشالا.
 غين غنا دے صاحب صوفي، نظر تنهان دي عين عنایت،
 ڪيفي ڪيميا قلب ڪماون، هر دم چاهن عشق سلامت،

پي طهورا آبِ حياتي، مائٺن نيھي نينھن نہايت،
 ھر حالت دے وچ رھندے راضي، شامت آے يا راحت،
 في فُقر ڪنن سڀ حاصل ھووے، بے معنيٰ ايھہ دلگيري،
 دنيا آے دين گنوائين، ڪوڙي شيخي پيري،
 ساڌ سڌاڪے مايا ميڙين، ڪشف ڪرامت ميري،
 ”روحل“ راھہ حقيقت ھٿ ڪر، باقي ڄاڻ زھيري،
 ڪاف ڪتابين پڙھہ ڪے خود ڪون، سمجھين عالم دانا،
 ڪنز قدوري ڪافيہ آسان، مشڪل محبت معنيٰ،
 علم عقل ڪنن جو وڌ گڻي طالب، او فرد فرید فرزانا،
 ”روحل“ رمز محبت والي، سچ ڪو ڄاڻے مرد يگانا،
 قاف قدر فُقر دا ڄاڻے اوڻي، جو رمز رندي دا حاصل،
 موھہ ڪنن جو پاسي ھويا، پُرس اُھوئي ڪامل،
 ڪامي ڪُٻڙي اوديا اندر، رھندا ھر در شامل،
 ”روحل“ ساڌ سنگت دے ٻاجھون، مُڪتي من دي مشڪل،
 لامر لنون لنون دے وچ جھوڪ جنھان دي، آون ياد سدائي،
 ظاھر باطن ذڪر تنھان دا، اور نہ وڻدي وائي،
 ”فَاذڪُروني اذڪُرو ڪُرو“ دي، مرشد بات بتائي،
 ”روحل“ مليا يار يگانا، انگ انگ راحت پائي،
 مير موج محمدي اندر پاتر، سارا سرِ الاهي،
 رحمت عالم بڻ ڪے آيا، ڏيندا جڳ گواھي،
 عرشون منزل بالاتھن دي، جيت اور نہ پھت راھي،
 ”روحل“ اشرف عالم اندر، بيشڪ ميڏا ماھي،
 نون نوبت وڃدي عشقان والي، پير اُٿانھين ڪو پاوے،
 بار برھہ دا اوکا ڏاڍا، سر ڏے ڪے سورھيہ ڇاوے،
 موھہ اُھڪنار ڪنن ڪر پاسا، ڪام ڪروڌ ڪون ڍاوے،
 ”روحل“ مرڻا اڳے جوئي مَر دے، ول موت نہ انھان نون آوے.

واور ويڪين جنسار حقيقت والا، ماهي هر جا حاضر،
 گگن منڊل دي گردش اندر، نقش اُنهيندا ظاهر،
 گُل ڦل جوت جمال دے شيدا، ذکر ذاتي وچ ڏاڪر،
 ”روحل“ شڪ نه آئين ڪوئي، اهو اندر ٻاهر.
 هي هدايت حق دي ٻاجهون، جوڙ نه ڪوئي جوڙين،
 چوراسي لک پڇري دا، سنسا سارا توڙين،
 نرم نوري طوطي دا، حال حقيقت ووڙين،
 ”روحل“ رمز رباني ٻاجهون، اور طريقا چوڙين.
 لامر لنون لنون دے وچ لات لطيفي، اور نه ڪوئي ٻولي،
 پريم ساگر دي چڙهي لهدي، رهندي هر دم چولي،
 رتن املوڪ مل ڳيا مينون، پَر ڳئي خالي جهولي،
 ”روحل“ آند هويا حاصل، پريم دي لڳ ڳئي هولي.
 يي يقين دي منزل ڄاڻين، عشق حقيقت، عشق طريقت،
 عشق بنا اِيه عمر آڄائي، عشق هي عالم، عشق هي دولت،
 ڄاڻ اهي ڪنن منهن نا موڙين، عشق هي مذهب، عشق هي ملت،
 ”روحل“ قول اهو نا فاسد، عشق عبادت، عشق هي طاقت.

کافیون

(1)

- سڄڻ مٺون پاڻ ڀر ڪيو، رهيو اندر روح،
سڄڻ مٺون پاڻ ڀر ڪيو، رهيو اندر روح،
1- اُچو ڪنڊيس اُن جا، تاري مٿان توهه.....
2- منهنجو من مٺي پيو، ڇڏي ڪارا ڪوهه.....
3- وڻ ٿڻ وائي هيڪڙي، پريان جي پاپوهه.....
4- سينگارينديس سنگ جان، ڏيئي روغن روح.....
5- ”روحل“ رتو رنگ ڀر، ويٺو ڪري ورونهه

(2)

- پوءِ پروڙيم پنڌ، جيجان جو گيڙن جو.
1- نڪي ڏاهي هليا،
نڪي جوڙيائون هنڌ، وو...
2- نڪي وڄائون مڙليون،
نڪي چوريائون چنگ، وو...
3- نڪي ڏوتائون ڏوتيون،
نڪي ڏوتائون لنگ، وو...
4- نانگا نڪتا ننگ مڙن،
تن نانگن ڪهڙو ننگ، وو...
5- لڳو لاهوتين جو،
”روحل“ توکي رنگ، وو...

(3)

سانول تنهنجي سڪ، ڏاڍي شهر پنيور ڀر!

- 1- ڳجهيون ڳالهيون شهر پنيور جون،
لوڪون ڪر لڪ لڪ...
2- راتين رات ڏينهن اُن روح ڀر،
چولي ڪيو چڪ چڪ...

- 3- سر ڏئي سرڪي سي پين،
وڻيءَ ۾ پڪ پڪ...
4- ”روحـل“ روح الله سـان،
وڃي ٿيو هڪ هڪ...

(4)

- ڏونگر ڇا ڪندو، جبل ڇا ڪندو،
جڏهن پئي آهيان حبيب هنج ۾.
1- بيحاليءَ جي مڪان ۾، راس ڪونه رهندو—
سچو امر الله جو، وات وٺي هلبو.
2- جاني هن جهان ۾، وت رت روئندو—
جيلا ڪيم هزار، وريو ڪونه ورنڊو.
3- ”روحـل“ روئ نه ايڏو، هل پيرين پنڌ ڪندو—
پلصراط جي وات، لحظي ۾ لنگهندو.

(5)

- ڪنڊڙيءَ ۾ ڪلتار ڏنوسي، رانجهو رمزن وارو يار.
1- ”وڻي انفسڪم افلاتبصرون“، مخفي هي اسرار...
2- رمز رندن جي ڪوڪو پرڪي، بره جو باري بار...
3- وحدت واري وات وٺج تون، وڻي نه آڻج وار...
4- ”روحـل“ رهجان رمز انهيءَ ۾، بي سڀ ڪوڙي ڪار...

(6)

- ماهي ميڏا مير ٿي آيا، سَنڌ سَنڌ وڃ مل جيءُ جڳايا.
1- ڏيو مبارڪ مل مل سنيان، گود حبيب دي آن ڪے پٺيان،
وه ميڏا، مين اهندي ٿيئان، ديڪيا درس، بهت سڪ پايا.
2- انگن آيا پريتـم پيارا، باجي نوبت نينهن نقارا،
لُون لُون وسدا مليا چٽڪارا، سُن سُن ڏن پريت گيت گايا.
3- مين آياڻي نينهن ڪيا ڄاڻان، نال نماڻي دے ڪر نا ماڻان،
”روحـل“ دے تون ساه سيباڻان، مين ٻانهڙي ڪون ڇاڳل لايا.

(7)

- نینھن لڳا من پيارے دا،
 پيارے دا، کلنگي وارے دا.
 1- پنھان لوکان نون مت مَریندا،
 عاشق قتل نظارے دا...
 2- چند کڑیا سارا عالم ويکي،
 سين ويکان رخ پيارے دا...
 3- هر دم جبن چ کس رهيا هے،
 هڪوئي گل هزارے دا...
 4- ”روحل“ رس هجر دي گيئي،
 ڊونڊ لڏا گهر سارے دا...

(8)

- لڳڙا ٻاڻ ماهي دا من وچ، هو حيراني کڙيان،
 1- خوني دو چشمان يار ميڏے ديان،
 زور دوناليان لڙيان...
 2- درد مندان دے مارڻ کيٽے،
 فوجان حسن ديان چڙهيان...
 3- ”مين“ دا ڪوٽ ڪڍيٽے اٿڪن،
 ٻهَن جگر وچ وڙيان...
 4- ”روحل“ روپ رانجهن ديان رمضان،
 پا ڪر پيچ اُٿائين آڙيان...

(9)

- يار طبيبا، وے ميان، دوست طبيبا وے ميان،
 تيڏي ڳالهيان مول نه پياوين.
 1- سُول هي ميڪون يار سجن دا،
 نبضان نون هٿ نا لاوين، يار طبيبا...
 2- اڱڻ عجيبان دے ويندے،
 هيڙا حال سڏاوين، يار طبيبا...

- 3- ٻُڪيان ٿُڪيان ٻے ڪون ڏيون،
 مين ڪون محب ملاوين، يار طبيبا...
 4- ٿُڪيان تيڏيان فرق ناڪرينديان
 ناحق هرج نه لاوين يا طبيبا...
 5- آڪے ”روحل“، رب حسين دے،
 درسن پاڪ وڪاوين، يار طبيبا...

(10)

ايهه دل ڍولڻ سائين، جند وڇوڙا سهندا ناهين،
 اڪيان سڪندي ويڪڻ ڪيٽے، ڪول گھونگھٽ ڇا سائين.

1- تو بن دل هے درماندي،

سيج سَٽے نيڻان نند نهين آوندي،
 ڪڙ رستي آے پڇان پانڌي،
 بولے بولے ڪانگ اڏائين.

2- ڪنهن سپاڳي سڏ سڻايا،

جان جاڳان تان جاني آيا،
 اڪيان ويڪ ماهي ڳل لايا،

شادي مين ڪي هڻ ڍول وڄائين.
 3- عشق سوداگر اه ڪر ڪيتا،
 سر دا سودا رانجهن نيتا،

”روحل“ آءُ مليا مَن مِيتا،

ڏے ڳل ٻانهن سدا سک پائين.

(11)

سُهيلڙي عاشق ٿيوان، ميڏے دانا وے،

عشق الله دا مشڪل پوندا.

1- عشق الله دا اوکا آڻانگا،

نهين رکدا سر دا سانگا،

خون جگر دا پيوان—

عشق الله دا مشڪل پوندا.

2- جوڳ جڳت وچ آھن جاڳا،
سُرت دي سئي، ڌيان دا ڌاڳا،
گيان گودڙي سيوان—
عشق الله دا مشڪل پوندا.

3- ”روحل“ آڪي مست موالي،
درد وندان دي هے، اهاڻي چالي،
جيئندے مَر ڪر جيان—
عشق الله دا مشڪل پوندا.

(12)

سئيان ڙي مين ايءُ نه ڄاتا ڄاڻ، وسندا دل وچ.
1- مين متوالي ٻاهر ڏونديندي،

جهنگل روھ پئي ووڙيندي،
شهر رانجهن دے ڪاڻ— وسندا دل وچ.
2- لوڻ لوڻ وچ هے جھوڪ جنھيندي،

ڳالھ نهين هے چوڻ آڪيندي،
او ميڏاڻے، مين اُهندي هاڻ— وسندا دل وچ.
3- پانچ سَڪي مل منگل ڳايا،

”روحل“ رات ڳئي دن پايا،
چوڙيا ممتا ماڻ — وسندا دل وچ.

(13)

اڪئين پريم پيالا، ڪا جا سَڪيان چالي.

- 1- جيت ويڪيان اُتے موھني مورت، ماهي ميڏے والي...
- 2- لوڻ لوڻ وچ هے جھوڪ جنھيندي، جاءِ نهين ڪا خالي...
- 3- جنھن دل اندر ديدار نه ڪيتا، ڪاڏا نانگڻ ڪالي...
- 4- ”روحل“ رنگ رباني رتڙا، درجا پاتا عالي...

(14)

- لوڪ آڳي هے ”روحل“ ٻوليندا،
 ڪوئي آڳي هے ذات زنگيجا:
 نهين ”روحل“ نهين ذات زنگيجا،
 اي ڪو سر الاهي هے.
 1- ڪفر اسلام ڏونهان توڙن نيارا،
 جيون جل دے اندر ڏيڪن تارا،
 دل دريا وچ ڪيڏ اسادا،
 جيون پاڻي وچ ماهي هے.
 2- ڪيئي ڪوڙا ڪيئي سچا سڏيندے،
 رمز رندي دي نهين سمجهيندے،
 او ڪيا چائن حال اسادا،
 جنهن دل داغ سياهي هے.
 3- ڪامل مرشد راه بتايا،
 ”روحل“ وچون روح الله پايا،
 آخر ذات ملي وچ ذاتين،
 ڏيندا عشق اوگاهي هے.

(15)

- م——ماهي وسندا دل دي ني——ڙي،
 گھول گھتان تنهن تون ڪي——ڙي.
 1- ساڏي پيت سهاون جائين،
 جت وسندا رانجهن نيڙے،
 نت ويڪان سنجھ صباحين،
 طعنه ڏيندے ڏکي پيڙے.
 2- ميڏي دل وچ تيڏيان جهوڪان،
 ڏر دي، لڪ نه سگهان مين لوڪان،
 لڳڙيان عشق تيڏيان دي نوڪان،
 تن بن مول نه پاون ويڙھے.

- 3- سيڇ اتي چڙھ نوشھ آيا،
 سھج ڪنن ڇا انگ لڳايا،
 جنھن دي آھر سو شھ پايا،
 لڳي محبت ڪون بگيڙي.
- 4- دلبر دل دي ڪڙڪي ڪولي،
 لُڪ چوراسي دي سمجھي ٻولي،
 ”روحل“ چنڊ پيا وڃ جھولي،
 تڏي سياليان دے جوئے جھيڙي.

(16)

- سئيٺيان مين نون ايويٺن پاوے،
 چڙھ عرش ڪرسي تے درسن دڪاوے.
- 1- تن من دا مين ڪران، وڇاڻان
 سيڇ پيٽا چڙھ آوے...
- 2- پانچ سڪي مل منگل ڳاوے،
 هير ماهي در پاوے...
- 3- ”روحل“ روح دا مليا ماهي،
 ڪيڙان دي ڪوڙي دعاوے...

فقير مراد صوفي

سندي ڪلام

معرفت

(1)

سا مَن⁽¹⁾ سَڪَ⁽²⁾ ”مراد چوي، جا پر پتنگن،
اچن اَجَلِ سامهان، سِرَ جو سانگ نہ ڪن،
جن کي موت مشاهدو، سي رَتي ڪين رهن،
ساعت سين نہ سهن، پاڻ برابر پِرَ جي.

(2)

جي اچين تان اچ، اَتِي اچ ”مراد“ مشاهدو،
پَئي پروانن جان، رنگ پريان جي رَچ،
پَسي موت مَ مَچ، اَتِي سِرَ جي ساڻي سَپرين.

(3)

جي ٻارين تان ٻار، اندر باهه برهه جي،
مَٿي مَچ، ”مراد“ چئي، ڪئي پتنگن پِچار،
تہ جيئري جانب نہ مِڙي، توڻي حِلا ڪرين هزار،
دوساڻيءَ درٻار، تَا مَوا ڪن مشاهدو.

(4)

جي اچين تان آءُ، اَتِي اچ ”مراد“ مشاهدو،
پُءُ تون پروانن جان، مَٿي عشق اُهاڙ،
ترس مَ پَسي تاءُ، اَتِي سِرَ جي ساڻي سَپرين.

(5)

محبت جي ميدان ۾، ڏيڻ سرِ ثواب،
جو آڏو عجيبن کي، آهي هئڻ جو حجاب.

⁽¹⁾ سامين (غ).⁽²⁾ سڪ (غ).

مَر تہ ٿئين، ”مراد“ چوي، محبوبن جو باب،
جئن سو گل گلاب، ٿي⁽¹⁾ پيش چڪايو پاتشاه.

(6)

جي تون عاشق آهين، وڃي سور وهاءِ،
سدا سڪ پرين جي، اندر روح رهءِ،
اڪين منجهه ”مراد“ چئي، ڪر جانب جي جاءِ،
پل پل ۾ پيو پاءِ، سرمون سپرين جو.

(7)

جي تون سڄي ساه، آهي سڪ پرين جي،
تہ مَرُج مَ ملامت ڪون، هيءَ رهبر اٿي راه،
بُڌي پوڙو ٿي تون، ڪنين وجهه ڪپاه،
ڪُڇ ڪنهن سان ڪينڪي، جا وڻي سا واہ،
صبر ريءَ صلاح، ٻي ڪانهي مَور، ”مراد“ چئي.

(8)

جي تون سڪ پرين جي، تہ ناحق ڏور مَ ڏور،
”هُوَ الاول، هو الآخر“، جيئن سو نيئين نور،
”هُوَ الظاهر، هو الباطن“، هر دم آه حضور،
پيا سڀ فنڊ فُتُور، ماري ڪڍ، ”مراد“ چئي.

(9)

مُئن جي مت، ”مراد“ چئي، هنئين اڻ مَ هَڏ،
پانڊو پَڇ پَرم جو، هي نڪرُ نوڪي ڇڏ،
تہ ڪُنير ڪَڇئين گڏ، توکي ٻيهر باري ڪينڪي.

(10)

مُئن جي مت، ”مراد“، چئي، تون هنئين هَڏ مَ اڻ،
سو نڪرُ نوڪي ڇڏ تون، جنهن پانڊي پيڙو پاڻ،
تہ ڪُنير ڪَڇئين ساڻ، توکي ٻيهر باري ڪينڪي.

(1) تنن (غ).

(11)

هڪ وار نه ڏنئي يار، تو وايون ڪرين وصال جون،
 ڪيئي نه قطري جيترو، دل اندر ديدار،
 لاقون اڳيون لوڪ جي، تو هئين لک هزار،
 ”لَعْنَتُ اللّٰهَ عَلَيَ الْكَافِرِينَ“، هيءَ ڪوڙن سين ڪار،
 جي پڄئي ته پار⁽¹⁾، نه ته مٺي ماڻ، ”مراد“ چئي.

(12)

جئن سو سس سمنڊ ۾، لهرين⁽²⁾ لک هزار،
 تن وحدت جي درياه مان، ٿيو پيدا سڀ سنسار،
 ڄمڻ مرڻ ”مراد“ چئي، پَس پاڻيءَ جو پار،
 ٻيو ڪونهي ڌڻي ڌار، آهي سڀ گهٽ نور نسهرو.

(13)

ڪهڙي ڪهي سڀڪو، پر رهڻي ڪين رهن،
 ذات نه پُرجهن پانهنجي، ٿا ٻڌيو بات بڪن،
 سي مَن ميرا ”مراد“ چوي، لکيا ڪين لڪن،
 توڙي ڪوڙين مڪر ڪن، ته به پارين آهن پڌرا.

(14)

جن کي عشق جا ڳاڻيو⁽³⁾، سي نيئين ننڊو ڪئن ڪن،
 پي پياللا پُر ٿيا، هڻئون حبيبَن،
 صورت سڀرين جي، اڻ ٿي پهر پسن،
 ”مراد“ مرادون تن، پَرَ گڏجي پوريون ٿيون.

(15)

جن کي منجهه معراج، آهي حج ”مراد“ حضور جو،
 سي مڪي جا محتاج، ڪامل ٿين ڪينڪي.

⁽¹⁾ جي ٻولين ته پاڙ (ب).⁽²⁾ لهريون (غ).⁽³⁾ جڳاڻيو (ب).

(16)

وحدت جن وجود، آهي ڪعبو تن جو ڪوڏيو.
سي ڪنهن کي ڪن سجود، جي پاڻ ”مراد“ مڪو ٿيا.

(17)

دنيا ڪارڻ دين ڪي، ٿو ورسيا وسارين،
ڪٽي بازي بانورا، هٿين ٿو هارين،
ماري مَن ”مراد“ چئي، جي وحدت ڏي وارين،
ته هوند جاڏي نهارين، تاڏي سَڄڻ پَسين سامهان.

(18)

تَن پرين، مَن پرين، چِت پرين، دل يار،
اندر ٻاهر سَـپـرين، وٽ نه آهي وار،
اڪين منجهه ”مراد“ چوي، ٻيو ڪونه قريبن ڌار،
جاڏي ڪريان نهار، تاڏي سَڄڻ پَسان سامهون.

(19)

تون آهين تئن پرينءَ سان، جئن پاڻي ۾ ماڪ،
ڦوڙاڻو، فراق، توتي ڪونهي مَور، ”مراد“ چئي.

(20)

تون آهين تئن پرينءَ سان، جئن پاڻي ۾ پارو،
هيءَ پَس مَ پَسارو، جو آهي مڙو⁽¹⁾ محب، ”مراد“ چئي.

(21)

آئن پهرن مان پهر، ۽ پاءَ پَهر کان پي ڪم،
گهڙي تان گهڙو ٿئي، جي دُرس ڪڍي هڪ دم،
ته هوند لَهَنين گوندر غم، محشر جا ”مراد“ چئي.

(22)

اڪر پڙهي سِڪو، نَقَطو پڙهي نه ڪو،
ورق جو وصال جو، ساري سِڪي نه ڪو.

⁽¹⁾ مڙي (غ).

معني ڪارڻ ”مراد“ چئي، هٿ هڻندو پوءِ⁽¹⁾،
واڻي تنهن کي وو، جنهن دوست نه ڏٺو دل ۾.

(23)

ڪنڙ، قدوري، قافي، توڙي پڙهين نحو صرف،
توهه ملن کان ”مراد“ چئي، ايندءِ ڪين الف،
جنهن کي هاديءَ ڏنو حرف، تنهن کي علم سڀ عيان ٿيو.

(24)

حاجي مڪي هليا، ۽ ٿا عاشق عرش وڃن،
هُو سِر⁽²⁾ پسي سرها ٿيا، هُو ٿا حج حضور پڙهن،
هن تن مَن منجهه طواف ڪيو، هُو ٿا پورا پٽ پسن،
سي انڌا ساڻ سڄن، ڪئن موافق ٿين ”مراد“ چئي.

(25)

هڪ عابد باغ بهشت لڌ، ٿا ياد عبادت ڪن،
بيا طالب طريقن ۾، مُوڙها پَس منجهن،
ڪي قلبي، روهي، خفي، اخفا، سري نا سمجهن،
مهندان محب ”مراد“ چئي، ٿا حيف حجاب وجهن،
پر آءُ قرباني تن، جن هي پرڌا ڦاڙي ڇڏيا.

(26)

”لا“ ڪي لائو جن، ۽ ثابت ڪيو اثبات ڪي،
سي عاشق اولاءِ ۾ آيا، ٿا نيت نماز پڙهن،
سي ذاتي ذات ڪي ويجهه ٿيا⁽³⁾، ٿا سنمڪ سجدو ڪن،
سي هر دم پرڻ پسن، جي ”موتوا“ ٿيا ”مراد“ چئي.

(27)

هادي! هدايت جو، ڪو پيالو مون پيار،
مستي جا محبت جي، سا مون ذات ڏيار.

(1) پوءِ (غ).

(2) سڄ (ب).

(3) ذوالوجهين (ب).

وسِرُ ڪيمر ”مراد“ چئي، مَر ڪي مون وسار،
سا ڪا نظر نهار، جنهن سان تنهنجي رنگ رڃي رهان.

(28)

ڪلمو پڙهي سڀڪو، پر پُرجهڻ پري ٿيو،
پڙهي جن پُرجهيو، تن ڪينو ڪين ڪيو،
”انا احمد“، ”مراد“ چوي، وحدت منجهه ويو،
وڃي تبت پيو، جيت حَق حقيقت هيڪڙي.

(29)

ڪلمون قلوب ۾، سي هر دم حق پسن،
وڃي وحدت ۾ پينا، پرتا سا پرين،
ري الله اڪين ۾، پيو قطرو ڪين سهن،
”مراد“ مرادون تن، پريسي پوريون ٿيون.

(30)

چڙهي چيئن رنگ، لُنءُ لُنءُ ۾ لالي،
خاوند ريءَ خالي، سُنئيءَ پاھو نہ ڏسان.

(31)

هئن ساڻ الله، عيش نہ عيشن جهڙو،
چاڃي روءِ زمين جي، شاهي ڪري شاه،
پرتنهن کان بهتر آھ، هڪدم هئن هوت سان.

سر سھڻي

(1)

جنهن کي عشق اُتاريو، سا سانگو ڪري نه ساه،
 موٽڻ تنهن کي ميهڻو⁽¹⁾، پسي دور درياه،
 جهلي رهي نه جهول ۾، ڏي لهرين مٿي لاه،
 ساهڙ جي صلاح، وڃي ملي مُنڌ، ”مراد“ چئي.

(2)

مئي مٽي مهراڻ جو، نه ڪو آڙ نه پار،
 لهرين ليکوناھ ڪو، اونهو جت آجهار،
 اڻ تاريءَ کي تار ۾، جئن تارين تئن تار،
 منهنجي ساڻ مينهار، ڪج ملاقات ”مراد“ چئي.

(3)

تون تارين تان تار، هيءُ اڻ تاري مهراڻ ۾،
 لکين لهريون لَسَ وهن، اويارون اوتار،
 جت ڪپر ڪُن ڪڙڪا ڪري، پيو آڏي بجهي ٻار،
 اُت⁽²⁾ پرين لنگهائج پار، ڪج مون مُهت ”مراد“ چئي.

(4)

سپڙ سائر هيڪڙو، لهرين لڪ هزار،
 ”تون“ جي هن تار مون، پلي ويهه پچار،
 مَرَجِيو، ”مراد“ ٿي، پيهي ويهه پاتار،
 تان نائي نيڻ نهار، ته منجهڻي موتي لَهين.

(1) ميهڻو (غ).

(2) هت (ب).

(5)

نه آوار نه پار ⁽¹⁾، نڪو ساھڙ سِيرَ ۾،
چا ڪي چوليءَ ۾ گھڙين، اُٿي مَن ميهار،
توهي ⁽²⁾ ۾ تڪرار، آهي مُنڌا "مراد" چئي.

(6)

توهي ⁽³⁾ منجهه مھراڻ، تو ۾ ماڳ ميهار جو،
دلبر اُٿي دل ۾، چوپاڻيءَ وجهين پاڻ،
ويشي ڪر قريب سان، اندر روح رهاڻ،
تو ساھڙ توڻي ساڻ، آهي سڀ ڪنهن مهل "مراد" چئي.

(7)

جنهن سيبائي ساڻ، سيڻه ڪنئين سچ جي،
لهر نه لوڏي ⁽⁴⁾ تن ڪي، جا گھوري گھري پاڻ،
محبت جو مھراڻ، ٿو تاري اڻ تاريءَ ڪي.

(8)

جن ڪي سيڻه سچ جي، سي تَرهي تات نه ڪن،
ڪڍن نه ڪاڻ ڪنڀار جي، پيلي ڦٽي نه ڦيلن،
رڪي روح رضا تي، ٿا طالب تار تارن،
سي محبتي مڙن، وڃي محب ساڻ "مراد" چئي.

(9)

پيلي تي مَ پُلا، جو ڪچي مان ڪين ٿئي،
توه تنهنجو تَرهو، ٿو لهر يون لَسَ لنگهءَ،
ڪهڙو پَوُ پَرِيُن جو، جن پيڙي باجهه سندا،
اچي پرين پاڻ پَساءِ، ڪر مون تي مُهت "مراد" چئي.

⁽¹⁾ نه آو آر نه پار (ب).⁽²⁾ تونھين (غ).⁽³⁾ تونھين (غ).⁽⁴⁾ اوڏي (غ).

(10)

تَرَجَ کيمَ تَرسُ، محبتَ جي مَهرِيانَ⁽¹⁾ ۾،
 پڇاڻيندي⁽²⁾ پَرَکي، خوفَ مَ پَائنُجَ خَسُ،
 ويٺي ماڻَ "مراد" چئِي، روزَ رهاڻيون⁽³⁾ رَسُ،
 تون پاڻَ پُرجهي پَسُ، جو اُٿي ساهون ساھڙَ اوڏڙو.

(11)

مري جيئن تان مَنَگَ، پيالو پريتَ جو،
 نهوڙيندَ نڪڙيانَ، اُٿي نينهنَ نهَنگَ،
 تائِي نيندَ تارَ ۾، وجهي وحدتَ وَنَگَ،
 تون ڏيندي سرَ مَ سَنگَ، تہ پَسينَ محبَ "مراد" چئِي.

(12)

جڏهن سَئائين سانپر، تڏهن سانپرَ تي سَهڻيءَ کي،
 وَتُون ورَ اُٿي ڪري، وڃي پئسي وِرينَ ورَ،
 جا گهڙي ڪَر ڪُننَ ۾، تنهن جي قادرَ لهجَ ڪَر،
 سا نئي ميڙَ ميهَر، منجهون مهرَ "مراد" چئِي.

(1) مَهرِيانَ (غ).

(2) پڇاڻيندي (ب).

(3) ڏهاڙي (ب).

بيت سوال - جواب سسئيءَ جا

سوال:

تَڙ تَڙ تڪ مَ تَور، ۽ ڪيچ ڪڇاڙي ڪي وڃين؟
نڪي هاڙهي هوت ويوءَ، نڪي حَب، هنگورو،
موٽي وڃ "مراد" چئي، پوري! منجهه پنيور،
ناحق ڏيهه مَ ڏور، اٿي دل ۾ ديرو دوست جو.

جواب:

عاشقن ائين، ڪين سَري ري سڄڻين⁽¹⁾،
موٽڻ جا "مراد" چئي، تون ڪئن ٿو ڏس ڏئين،
پيالو پريت جو، جي هٿئون هوت پيئن،
تہ جانڪو ڏينهن جيئن، تان ڪوڪون ڪرين قاف ۾.

سوال:

قاف ڪڇاڙي ڪاڻ، تي ڪوڪون ڪرين قرب⁽²⁾ لءُ،
جن پرين لءُ پنڌ ڪرين، سي تان توهي⁽³⁾ ساڻ،
موٽي وڃ "مراد" چئي، اوڳي منڌ اڃاڻ،
پيهي نهارج پاڻ، اٿي دل ۾ ديرو دوست جو.

جواب:

چي دوست پنهنجي دل ۾، سڄڻ ڏنو جن،
ويهڻ تين کي وهه ٿيو، نڪي سَڪ سمهن،
موٽن ڪئن "مراد" سي، محب جنن جي مَن،
هڪ تات نہ اٿي تن، پيو اُڪندين آڏو ورين.

⁽¹⁾ سڄڻان (ب).

⁽²⁾ ڪوڪون ڪرين ڪانڌ لءُ (ب).

⁽³⁾ توهين (خ).

سوال:

اُڪندين آڏو وريئن؟ سنئون ڏنسون ڏس،
 محبتن "مراد" چئي، شل گهوري لڳي مَ ڪَسُ،
 دلبر اٿي دل ۾، رڙهي تنهن کي رس،
 ته جڳ پڻ چيئي⁽¹⁾ جَسُ، هوت به گڏجي هُتهين.

جواب:

جَسُ تين کي لکيو، جي جودون جهڊ ڪن،
 گهڙي لڏائون گهٽ ۾، سندو پير پرين،
 وه پيا وحدت جي، پيون ڏنائون ٻن،
 تن سک نه سالڪن، ويا هي-هي ڪندا حق ڏي.

سوال:

هي - هي هِنئين ۾ ڪجي، تون ٻاهر بات مَ بَڪُ،
 "الانسان سِرِّي وَاَناسِرَّة"، ساري پڙه سبق،
 "نحن اقرب اليه من حبل الوريد"، واري پس ورق،
 ته هاري! توکي حق، هوت به گڏجي هُتهين.

جواب:

جي هُتهين هوت ٿيوم، تان پي ڏاڍي ڪنهن ڏک مڙي،
 "السَّت بِرَبِّكُم"، "قالوا" ڪن پيوم،
 "كل شيء قدير"، سڻي سک ويوم،
 تهان پوءِ ٿيوم، پسڻ پار پرين جو.

سوال:

جي پسين پار پرين جو، تان رڙهڃ مڻي راه،
 دلبر اٿي دل ۾، ڪاڏي ڪنديئَن ڪاه،
 "كل شيء محيط" سڻج هيءَ صلاح،
 ساڄن شامل ساه، اٿي محب "مراد" چئي.

⁽¹⁾ رهڻي (ب).

جواب:

ساجن تون سو وار، سر صدقو ڪريان ساه سان،
تن ۾ اٿم تنهن جي، اٿئي پهر پچار،
جي پاڻ نه هليڻ ڏي، ته وينديڪن هڏ ۾ وار،
توڙي هٽا ڪرين هزار، تان پي پير پوڻاهون نه ڪٿان.

سوال:

پدر ڪڻ ۾ پير، هل هينئين سين هوت ڏي،
تو هي منجهه ”مراد“ چئي، سپريان جو سير،
سي سڀ سڄڻ تنهنجا، جي ڏجهڻ پانيئي ڏير،
وچون لاهي وير، هل ته پسين هوت ڪي.

جواب:

جن پروڙيو پاڻ ۾، وريو تن وصال،
ويا تين کان وسري، ڪايا، ميا ڪال،
محو ٿيا محبوب سان، ڪڍڻ ڦيل نه قال،
سي ڪٽڙا نينهن نهال، محبتي ”مراد“ چئي.

سوال:

وڃي وهائي، تو سمهندي صبح^(۱) ٿيو،
”موتوا قبل انت موتوا“، ڄاڻي نه ڄاڻي،
پاڻ نه ماريئي پر لئ، ٿي واتون واکاڻي،
حيف وڃائي هوت ريءَ، جوپڻ جواڻي،
هاڙهيائي هاڻي، پرينءَ منجهه پروڙ ڪي.

جواب:

آءُ چئي چونديس ڪيترو، ڳالهه مڙيائي هڪ،
جنهن ڪي سڄي سڪ، سا پسندي پرينءَ ڪي.

^(۱) صبح (ب).

بيت سسئي

(باب وصال)

(1)

وئي ڪونه ويو، آهي هوت تنهنجيءَ هنج ۾،
چا ڪي ڏورين ڏونگرين، ساڻي هوت سندو،
تو ۾ محب ”مراد“ چئي، نڪي⁽¹⁾ ڪين لڪو،
پسُ متان پرين پيو، اُتي پاڻئون پرين اوڏو.

(2)

هينڙي هوت ٿيو، تون ڪيچ ڪُڇاڙ ڪي وجين،
توسان محب ”مراد“ چئي، سڄڻ آه سندو،
وندر ڪين ويو، ڪڏي وڙ نهارج وٽ ۾.

(3)

وندر سي وڃن، جنين وڙ وڃائيا،
منهنجي محب ”مراد“ چئي، مونهيَن وٽ وَسَنِ،
جي پل پل پرين پسَنِ، سي چو ڏورن ڏونگرين.

(4)

سُڌڪيون چو سُوَر، ٻڌائين ٻين ڪي،
اوڳي اورج مام سان، محبتن مذڪور،
ماندي ٿي مَ ”مراد“ چئي، ڏيهه نه اُٿي ڏور،
آهن⁽²⁾ هوت حضور، پر جي پيهي پاڻ نهاريَن.

⁽¹⁾ لڪي (ب).

⁽²⁾ آهي (خ).

بيت سسئي (تاكيد طلب)

(1)

سرتيون سڪي ساه، پڻ عينَ اُداسي اُن ري،
پسڻ خاطر پير جي، روز نهاريان راه،
وئي محب ”مراد“ چئي، ويا آريائي ارواح،
آئين شال الله، تـ ڏسيو لاهيان ڏڪڙا.

(2)

حجت حبيب سان، ڪاٿياريون ڪئن ڪن،
جن حق نه رکيو هوت جو، سي چو دعوا دم هٿن،
ڪهڙو منهن ”مراد“ چئي، وئي ڪيچ وڃن،
شل اوڳڻ ڳڻ نه ڪن، پوي باجهه بروج ڪي.

(3)

اُتي سنبه سسئي، پير پنهور جو پَس،
تان ڪي ڏورج ڏونگرين، جان ڪي لڳئي وس،
موتج ڪير ”مراد“ چئي، ڇڏي گونگن⁽¹⁾ گَس،
مَن ڪو ڏيئي ڏس، سُونهون انهيءَ ساٿ جو.

(4)

وڻ وڻ هيٺ نه ويهه، مرندينءَ ڪين ”مراد“ چئي،
توڪل جا تنبو آڏي⁽²⁾ چلي چير پيهه،
ڏونگر تنهنجو ڏيهه، لوچ ته لهين پير ڪي.

⁽¹⁾ گنگين (ب).⁽²⁾ ڏي (ب).

مومل راڻو

(1)

تون سوڍو آهين سون، جهڙا پيا جهان ۾،
پيا جي راڻا، راڄيا، ترُ برابر تون،
تنهنجو مٽُ ”مراد“ چئي، آءُ ڪامل ڪريان ڪون،
سُرسَ ٿيان ڪون سون، جي اچي پارسَ پاسو تون ڏئين.

(2)

تون راڻو تون راڄيو، تون راوَن⁽¹⁾ جو راءِ،
ڪامل قرباني ڪريان، ڪڍي سوڍا سڀ مٽاءِ،
تنهنجو مٽُ، ”مراد“ چئي، آءُ لهان ڪانڌ ڪٽاءِ⁽²⁾،
عاقلاً اڳڻ آءُ، ته سرتين سُڪائون ڏيان.

(3)

سرتين سڪائون، تولئ مڃيون مينڌار،
آءُ تان انهنن ڪي ڏيون، ويتر واڌايون،
عاقلاً آرڏيون، اچي منهنجون ميت ”مراد“ چئي.

(4)

جئن سو ساھ سرير ۾، تئن سوڍو ساماڻو،
ڍٽ پڪت وائي هيڪڙي، سڀ راڻوئي راڻو،
پر جي مون جئن ڄاڻو، ته پَسو محب ”مراد“ چئي.

(1) راڻن (خ).

(2) ڪوا، (ب).

عمر مارئي

(1)

عمر مانُ مَ ڪر، پسي دَور دَماڪ،
تو پليرا پونءِ ۾، خان ڪَپي ٿيا خاڪ،
خندءِ موت مٿي ٿي⁽¹⁾، هاڃي سنڊي هاڪ،
پانڇ ڪيم مذاق، کڻي بانڊي موڪ ”مراد“ چئي.

(2)

عمر ڪر مَ مانُ، پسي ڪوٽ ڪچهريون،
هي سَڪ سانگي سَومرا، ڪين هلندءِ ساڻ،
هت وايون ويندءِ وسري، جت پاڪ پچندءِ پاڻ،
نه تا نيئي ميڙ اماڻ، ماروئڙن ”مراد“ چئي.

(3)

عمر مانُ مَ ڪر، پسي ڪوٽ ڪچهريون،
هوندءِ ڪين هميشه، هيءَ دنيا دولت در⁽²⁾،
مٿانهين ”مراد“ چئي، ڪڙج نيڪ نظر،
”ڪُل يَوم بَسْر“، هي سڄ قول ڪنن سين.

(4)

هن منهنجي حال، جي سڌ نه آهي سومري،
”وَنحن أَقرب اليه“، واحد ڪيَم وصال،
پسي نَور نسوهر، ٿيڙا نيڻ نهال،
پلي ڪيڙو پيال، گڏيا محب ”مراد“ چئي.

⁽¹⁾ تو (ب).⁽²⁾ زور (غ).

بيت نوريء جا

(1)

ڪَني ڪوجھي ڪُوڙي، نوري نماڻي،
هٿئون وٺي جنهن جي، ڪوپيئي نا پاڻي،
سا محلن منجهه ”مراد“ چئي، ٿي مرڪي مهاڻي،
جِلهان سمي سِباڻي، تيلهان سونهي منجهه سرتئين.

(2)

ڪَني، ڪوجھي ڪُوڙي، نوري نماڻي،
ٿي آئي ڇٽ مڇيءَ جي، جنهن مون ڪالهه ڪڪي هاڻي،
اڄ سمي ڄام سهاڳ سان، ڪئي راڻين جي راڻي،
سا مرڪي مهاڻي، جنهن سڀ معافيءَ ۾ ”مراد“ ڪيا.

(3)

مر مرڪي ملاحن ۾، نوري نوراني،
جنهن جي جهوليءَ ۾ چنڊ جهلي پيو، سمو سلطاني،
تنهن معافيءَ ۾ ”مراد“ ڪيا، ٿيا سمي جا ثاني،
جي هئا ڏيهه سدا ڏاني، تن جو ڏيهه اچي ڏاني ٿيو.

(4)

نوريءَ، سان نيڻن، ڏيئي رمزون راءِ ريجهائيو،
سمي جي سهاڳ سان، ٿي جهولي جهروڪن،
تنهن مٿڪي مهريءَ مصري، لائي ملاحن،
سڀ معافيءَ ۾ ”مراد“ ڪيا، ڪٿي ڄام تماچي تن،
سي مرڪو ڪينجهر ۾ ڪن، جن توڙن لٿا حرف حساب جا.

(5)

هو جي هئا مَڪت، سي راڻي ڪٿي ڪت چاڙهيا،
ريءَ پڪت پهرن ڪينڪي، پيو پير نه ڏين پت،
پيئن مَت ”مراد“ شراب جا، جن ڪالهه مٿي هئا مَت،
سي اڄ ويهي پاسي وٽ، وٽن وٽ سمي سلطان جي.

ليلا چنيسر

(1)

هيئن ليلان پانيو هو نه، ته مڪر ڪوٽروءَ مَن ۾،
نه ته هارَ مٿون هڏ هيڪڙي، وارُ ڏئي تنهن تون،
سا نمائي ”مراد“ چئي، ڇاڪون پسي چو نه،
جنهن جو ڪامل توريءَ ڪونه، تنهن کي دَسَتون ڇڏ مَ، داسڙا!

(2)

ويچاريءَ ويساه، آيو ڪوٽروءَ جي ڪُوڙن تي،
نه ته مَتي ڪئن مَٽئي تي، محب پنهنجو ماهه،
سا نمائي ”مراد“ چئي، ڏئي ڪهڙي ڏاهه⁽¹⁾،
جنهن کي ڪنڌي ڪانه ڪا، والي توريءَ واهه،
تنهن کي لڳ الله، دَسَتون ڇڏ مَ، داسڙا!

(3)

جو تو هاري پانيو هارُ، سو تان مٿيو مُور مَڪر جو،
هن ڪوٽرو ڏٿيون ڪيتريون، ليلان لَڪَ هزار،
موهي منصوبي سان، نَڪرُ وٺي وٺي نار،
انهيءَ مهل ”مراد“ چئي، ويلو اُٿي وار،
نه ته موٽي ڄام⁽²⁾ ڄمار، دست نه ايندءِ داسڙو.

⁽¹⁾ ڏيهه وڌائي واه (ب).

⁽²⁾ ڄم (خ)، (م).

بيت گھاتو جا

(1)

کوڏيا ڪُن ڪلاچ جا، عاشق جي اچن،
سي عشق ڪچونءَ جي وات مان، موٽي کين وڃن،
جن کي موت مشاهدو، سي چو نه ”مراد“ مرن،
آءُ قرباني تن، جن جيئريءَ جيءُ نه واريو.

(2)

عاشق ڪُن ڪلاچ ۾، اچي جي پيا،
سي عشق ڪچونءَ جي وات موٽن، موٽي کين ويا،
مشاهدا ”مراد“ چئي، تن مري منجهه ڪيا،
سي جانڪيتا جيا، جن جيئريءَ جيءُ نه واريو.

(3)

عاشق ڪاهون ڪاهه، ٿا اچن ڪُن ڪلاچ تي،
ڪات ڪچونءَ جي وات ۾، ٿو لاهي ڪنڌ ڪلاه،
پيئي رت رڳن جي، مهڻيو ڪائي ماهه،
سي هٿ سانگو ڪن نه ساهه، جن کي موت ”مراد“ مشاهدو.

بيت سامونڊي

(1)

جنين جي جهاڙ ڪي، ساڄا سڙھ سڪان،
 ڏس ڏهاڙي ڏيهه جا، معلم ڏي مهندان،
 سي ڪٿي آيا خير سان، سفر صاب پيان،
 ستر ساويرا ڍڪيا، بندر بار سندن،
 سڀي سنگ مٿان، ٿيڙا معاف ”مراد“ چئي.

(2)

جنين جي جهاڙ ڪي، سدا لڳي سواءِ،
 ڏس ڏهاڙي ڏيهه جا، ڏي معلم تن مهنداءِ،
 ستر ساويرا ڍڪيا، ننگيا ناکوجاءِ،
 تن جي مال مٿاءِ، تيا معافي سَنگ ”مراد“ چئي.

بيت پرياتي

(1)

آءِ ڏڏ، ڏڏان ئي ڏڏ، ڏڏ نـ ڏڏن جي هـڙو،
سڙي آيس سڏ، ڏاٽرا! تنهنجيءَ ڏات جو.

(2)

ڏاٽرا! تنهنجيءَ ڏات جو، نڪي آر نه پار،
جهڙو ڪونه جهان ۾، پيو ڏاتارين ڏاتار،
دان مڱان ديدار، ڪر سائل سرفراز تون.

(3)

سائل سڙي آيو، سڙ سڙ سڙ سندو،
ڪڏهن ڪونه ٻڌو، ته ڪو هتون موٽيو منگتو.

(4)

سڙ تنهنجي سڙ ۾، نه ڪا اڄ نه بک،
اچن جي آس ڪري، ڏور تين تون ڏک،
لهن سدائي سڪ، هت مڱڻهار ”مراد“ چئي.

(5)

نه مون ڪلهي ڪينرو، ڪيرت ڄاڻان ڪانه،
تون اجهو اڄو جهن جو، مهر پويئي مان،
مون تي ڪر ”مراد“ چئي، عنايت احسان،
جو تون سدا سلطان، تون نالائق نوازئين.

(6)

مون جي هـو ڏڏ ڏي هـ م، تو جي هـو ڏاتار،
جان چڪاسم چوتار، تان پيو ڪونهي مور ”مراد“ چئي.

(7)

آءُ اوڳڻ ڳڻيان ڪيترا، جي بيحد ڪون بيان،
پر جان نالو تو رحمان، تان مون ڪونهي وهم ”مراد“ چئي.

(8)

آءُ ڳڻي ڳڻيندس ڪيترا، عيبن آنت نه ڪوءِ،
پر صمد نانءُ سندوءِ، تان مون ڪونهي وهم ”مراد“ چئي.

(9)

اوڳڻ عيبَ آپار، لڪڻ ليڪو ناھ ڪو،
پر جان سندوءِ نانءُ ستار، تان مون ڪونهي وهم ”مراد“ چئي.

بيت پورب جا

(1)

نانگا چڙ نه ننگ، ٿولائين رک لڱن ڪي،
توڪي چوس چوسن جي، رام نه لڳڙءِ رنگ،
مايا ساڻ "مراد" چئي، ڪوڙو ڪيو⁽¹⁾ ڪُسنگ،
دوئي ڏوڙ نيسنگ، ويئي لڄا نڪري.

(2)

جوڳي تو نه جڳاءِ، جو تو ڪن چيرائين ڪاڙي،
سامي سانت صبر جي، من ۾ مندر پاءِ،
سڪ سڱي ڪر سڄڻا، وينو وير وڄاءِ،
سيلهي سيل، پريت پتر، اندر الڪ جڳاءِ،
لڱين رک لقاء جي، لاهوتي تون لاءِ،
روح ۾ رام ريجهاءِ، چڙ ٻاهريان مڪر "مراد" چئي.

(3)

جت نانگا نينهن لائين، تن "نانهن" بنان ٻيو نانهين ڪي،
ڳوڙها ڳالهين ڳجهه جون، ڪاڻي ناڳائين،
جي پرجهڻ ڪان پري ٿيون، سي واتون نا وائين،
سي روح ۾ رام ريجهائين، جن جي مالها ماڻ "مراد" چئي.

(4)

گيان گنگا دل دوارڪا، ڪايا ڪاسي، جن،
سي پورب ۽ پچم جا، چاڪون پنڌ پچن،
ماري من "مراد" چئي، ٿا ريءِ تن تيرت ڪن،
سي نت نانگا نات پسن، جن کي گڏيو گر گر نار ۾.

(1) ڪيو (ب).

(5)

تَرَڪ ڏنائون تَنَ ڪي، ماد ڪيائون مَنَ،
 سي بابو بديهي ٿيا، ويڙا منجهه وطن،
 لامڪان ”مراد“ چئي، ڪيا آسَن اڏوتن،
 سي نِت نانگا نات پَسَن، جي واحد وحدت ۾ ٿيا.

(6)

جي رنگ رتا رام جي، تن ڪالهه ڇڏي ڪاسي،
 ويئي تن ڪون وسري، چِتُون چوراسي،
 لنگهي پيا لاهوت ڪون، اوڏو ابناسي،
 تن جوڳين جاتون پُنيون، جي هئا پيءُ جا پياسي،
 لامڪان ”مراد“ چئي، ٿيا وحدت جا واسي،
 سي سنمڪ سناسي، وڃي نانگا گڏيا نات ڪي.

(7)

سُڪ نه ڏئي سرتيون، ويراڳين ويراڳ،
 لوچي لامڪان ۾، ملڪوتين ڪيو ماڳ،
 جيئري مرڻ ”مراد“ چئي، لاهوتين جو لاڳ،
 ڏيئي ڏيل ڏهاڳ، وڃي سامي سُهاڳي ٿيا.

(8)

سُڪن جو سرتيون، سامين چڪيو ساءُ،
 هر دم هلن هُو ۾، چِت جَنين جي چاءُ،
 منجهه ئي منجهه ”مراد“ چئي، ڪيو لاهوتين لقاءُ،
 تون پڻ تنين ڪاءُ، وڃي سڪ ته سڪ پرائئين.

(9)

سامي سي چڱجن، جن ڪي سڪ سرير ۾،
 سي لاهوتي لال ٿيا، جي هُو ۾ هُو هلن،
 ماري مَن ”مراد“ چئي، ٿا نانگا نات پَسَن،
 تون پڻ وٺُون تن، وڃي سڪ ته سڪ پرائئين.

(10)

جن لائا نيرَ ننگ جا، تن ڪسيهو ننگ نانگن،
 لنگهي ڪيا لاهوت ڪون، آسڻ آڏوتن،
 روح رتائون رام سان، ٻيون وڌائون ٻن،
 منجه ئي منجه ”مراد“ چئي، ٿا جوڳي جاتون ڪن،
 تون پڻ وٺون تن، وڃي سڪ ته سڪ پرائين.

(11)

نانگي ڪي ناسوت، ڪشي پير پساڻو پير جو،
 تنهن ڪاهوڙي ڪرو پيو، ڏس منجهون ملڪوت،
 سجاتائين سپرين، جاءِ وڃي جبروت،
 لنگهيو جن لاهوت، تان ٿيو هو ۾ محو ”مراد“ چئي.

(12)

گهر چورن جي گهل، ۽ ٻاهر سانگ ڪرين ساڌن جا،
 مڪر جي ”مراد“ چئي، ڏوڙ مَ منهن ڪي مَل،
 تَسِيو ڏئي تَن ڪي، جهيڙي جهَٽي جهَل،
 پاڻ پنهنجو پَل، ته ٿين سنگت جوڳو سڄڻين.

بيت متفرق

(1)

ڇاڪي چِتُ "مراد" ڪري، گهاٽو من گهماءُ،
 ساري سُرَت نِرت جا، ڏينھڪ ڏاند وهاءُ،
 تھ تاري ڪيڏَن مَوْن، سرھ صاف پيڙاءُ،
 تھان پوءِ تون لاءِ، لڳين تيل لقاءِ جو.

(2)

ڪر ڪبو تر روح ڪي، دل پڇري پارينس،
 سرھ صاف سُرَت جي، چُوڻي چِت وارينس،
 پاڻي پاڪ پرست جو، پلپل پيارينس،
 هو ڀر محو "مراد" ڪري، ٻي وائي وسارينس،
 سا ڪا بازي سيڪارينس، جنهن سان وڃي وحدت ۾ پوي.

(3)

نِڪر "نانهن" ڪلهي ڪري، وڃا سڀ وڃاءُ،
 رياضت جا روح ۾، فڪر ڪر فنا،
 حال هلي حيرت سين، تون منهن مهندا پاءُ،
 عدم منجهان "مراد" چئي، ڪنهن کي رسي نه ڪاءُ،
 هت ٻئي جي جُڙي نه جاءِ، ٿو پاڻ سڃاڻي پاڻ کي.

(4)

نِڪر "نانهن" ڪلهي ڪري، ڇڏ تعين تات،
 هليو وڃ حيرت ۾، جتي ڏينهن نه رات،
 عدم منجهه "مراد" چئي، جهت ڪانهي جهات،
 نفی نڪو اثباب، ٿو پاڻ سڃاڻي پاڻ کي.

(5)

تنهن کي سَل مَ سور، جنهن کي سَد نہ آهي سَور جي،
 جنهن کي گهٽ نہ آهي گهٽ ۾، ڀڄ تنهن کان ڏور،
 جي وهر پريان جي وڌيا، رهڄ تن حضور،
 هيءُ اُتي محبت مَور، ”موتُوا“ تي ”مراد“ چئي.

(6)

هتون لويي من! لڏي، وڃي پاڙي ويهه پرين جي،
 پڪا پڪن سامهون، اوڏا ويهه اڏي،
 موتي چيڪ ڇڏي، توکي شال ڇڏيندا ڪينڪي.

(7)

هن تَن ۾ من! مَ ويهه، جو آهي چوڪس چلهه چورن جي،
 نڳند نڳيءَ سان، اُتي نڳ نڳن جو ڏيهه،
 انهيءَ مهل ”مراد“ چئي، وڃي پڪي پَر جي پيهه،
 سندءِ سو ساڻيهه، جنهن ۾ وار ونگوئي نہ ٿئي.

(8)

رهزن نفس نفيءَ سان، توڻي ڪوڙين ڪارون ڪن،
 توءِ گڻ ڏسي اوگڻ ڪري، ڏئي ڏهاڙيون ڏک تن،
 تنهن کي مار ”مراد“ چئي، جيئرو ڇڏ مَ چَن،
 سا بيلهه ڪڍي وجهه بَن، جنهن مَوَن جيءَ جوکو ٿئي.

(9)

توڪي معلوم سڀڪي، منهنجو حال حبيب،
 چئي چونديس ڪيترا، اوگڻ آءُ عجيب،
 پنهنجو قرب ڪريج تون، مون سان ڪرم قريب،
 جو تو رِيءَ تَنَ طبيب، پيو ڪونهي مور ”مراد“ چئي.

(10)

اديون مون گهر عيد ٿي، آيم اڄ عجيب،
 ٿي سرهائي ساھ کي، لڏي ڪَر قريب،
 پسي حال حبيب، ڪيو مون تي مهت ”مراد“ چئي.

(11)

اوڏي ٿيان نه آرٽ، ڪاڻ ڪوريءَ جي نه ڪيان،
هڪ پڇن پڇارن ڪي، پيو هر هر وڃن هٽ،
مَٽينديون ”مراد“ چئي، ڪوٽ جنهين جي گهٽ،
وَر منهنجي وٽ، ڪمي ناهه ڪَٽَڙَ جي.

(12)

پهرين ماءُ جي بيت ۾، جڏهن هُئَڙين نُطفو نير،
پاري تنهن پيدا ڪيئن، وجهي ساه سرير،
تو هون مهند ”مراد“ ڪيو، تنهن رَت رڳن مون ڪير،
جوا هڙي سَڪ سَڌير، سو ڪيئن ڇڏيندءِ قوت ري!

(13)

جان ڪر منهنجي جيءَ ڪي، لڳي عشق لپاٽ،
تان ڪر هڪڙو حرام ٿي، نيٺين ننڊ نپاٽ،
صبر سڪ وڃائيو، ويٺي پڪسان واٽ،
اڪين اُڇ اُساٽ، اچي وٽي ڏيڇ وصال جي.

(14)

ويچارا ورسيا، ويهي ڏيئي وٽ،
مهندان مرليڏر جي، پاڻ هڻن ٿا پَٽ،
موتِي مهڙو ڏي، ڪن سوالِي سَٽ،
سو گهڙي نه پسن گهٽ، جنهن ۾ محب ”مراد“ چوي.

(15)

جتي سوئي ڄاڻ، جنهن جي جويون ڏين شاهدي،
تنهن سَٽ پَري سورهي جي، ويهي ڪن واکاڻ،
سائين جهين ساڻ، تنهن کي مهٽ ”مراد“ چوي.

(16)

جئن اٺ ناڪيري نڪ ۾، ۽ جَٽ هٿ مهار،
اٿي، ويهي ۽ هلي، سر تي ڪڍي بار،
جو جيڏهن تائي تنهن ڪي، تڏهن تر تيار،
تئن وس وڃي پيو يار، منهنجو من ”مراد“ چوي.

(17)

جِيلهائي هت ڪري هاري، تيلها ڪُني تي ڪاري،
چَرُ ڇراتيو ڇندڙو، سڀ عمر ساري،
ڏهاڙي ڏوين جي، ٿي مار جهلين ماري،
مري ٿي ”مراد“ چئي، سڪي قرار،
ڇو ڏاڳهه چڙهين ڌاري، پڇ ته ڇٽين باهه کان.

(18)

طوطا توکي ڪهڙو، اندر قيد قرار،
آءُ اڏام ”مراد“ چئي، هت ماريندءِ منجهار،
هڪر هندستان جا، جي پڪسين باغ بهار،
ته موتي سڀ ڄمار، پير نه ڏئين پڇري.

(19)

سو⁽¹⁾ ساءِ مڪتاو سڄڻا! ڪو جو واڻون واءِ،
ياري⁽²⁾ يارن کان وئي، مٽي مٽ نه ڪاءِ،
پُٽ نه وڻي پيءُ کي، پيو پائڻ ڇڏيو پاءِ،
سُوجهي سڀ ڪنهن جو، جان لڏوسين تر پاءِ،
ته هڪ ڏٺي! تو ڌاراءِ، ٻي ڪانهي ماڙ ”مراد“ چئي.

(20)

منهنجا مٺا چٽ وٺڻا، دل جا دغا باز،
جن کي عادت عداوت جي، ٻي هڏ نه ڄاڻن هاڃ،
پر پٺ گوز گلا جا، منهن تي ڪن مينج،
جن جا اهڙا ڪوڙا ڪاڄ، تن کي مَور نه پَس ”مراد“ چئي.

(21)

بَن حلوا هالار جا، ور پڪن جي پڪت،
جي سڄڻ هون سنگت، ته ڏکيا ڏينهن نه ساريان.

(1) پسو (ب).

(2) سو ياري (ب).

(22)

ور پُسي پدمات جي، ٻن حلوا هالارَ،
جي هون هيڪاندا يارَ، ته ڏکيا ڏينهن نه ساريان.

(23)

ويا هَنجه هَلي، آيا ڪانءُ ڪُنبن تي،
مورن جي، ”مراد“ چئي، مُرن جاءِ جهلي،
چين سان چُلي، ٿي مَينا مقالون ڪري!

(24)

باري پروردگار ڪيا، وڻ ڪامل ڪڪاڙين جا،
تاريون تالپرن جون، ٿيڙيون باغ بهار،
سي مَرڪن شال ”مراد“ چئي، سنڌ صوبي سردار،
جن کي ڏنو ڏيهه ذاتار، مرڪائن خان خوشيءَ سان.

(25)

تاريون تالپرن جون، پرور پوکايون،
دائمر تنين دعا جو، اسين پاڻي ٿا پايون،
سي سدائي سايون، جن جي مدد محمد ”مراد“ چئي.

سي حرفي

- (الف) الله العالمين، ساراهايان س——بحان،
جنهن قادر "كُنْ فَيَكُونُ" سان، جوڙيو سي جهان،
خلافت خلق جي، ڪيائين آدم تي احسان،
تنهن ۾ وڏو روح رحمان، "مِنْ رُوحِي"، "مراد" چئي.
(ب). بدعات ڇڏ تون، خودي خام خيال،
سچو ٿي صاحب سان، اٿئي وقت وصال،
وَنءِ وهي وحدت ۾، جتي جوت جمال،
"دَعْ نَفْسُكَ وَتَعَالُ"، ته پسين محب "مراد" چئي.
(ت) توبه ڪر تن کون، ڏينس ترڪ تمام،
پردو ڪڍ پرينءَ کون، ننگ ناموس ۽ نام،
"مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ"، ٻيو ڪڇ ڪين ڪلام،
جو آهي اسلام، محمدي "مراد" چئي.
(ث) ثابت ڪر سچ ڪي، ڪوڙ نه ايندءِ ڪم،
ڪايا، مايا، مال ڌن، دام نه هوندءِ دم،
تَرُ نه نيندين تنهن مٿن، جو جوڙي ڪيڙءِ جَم،
پوءِ غافل ڪائيندين غم، نه ته ساجهر سمجهه "مراد" چئي.
(ج) جدائي ڇڏ تون، وٺ پرين جو پير،
هٿ نه ايندءِ ايهڙي، پوءِ ورونهن وير،
صبح سين مَ سمه تون، ٿي هيڪاندو هير،
سُري وچ سوير، تو منجهه حضور "مراد" چئي.
(ح) حياتيءَ ڏينهڙا، تون پرينءَ گڏ گذار،
ماري من "مراد" چئي، وحدت ڏي وڪ وار،
دلبر اٿي دل ۾، دائم ڪر ديدار،
ڪشي نيٺ نهار، آهن سي جاءِ سپرين.

- (خ) خمر مٺڻ عشق جي، جنين چڪي چڪس،
ويا سڀئي وسري، روح تئين جي رَس،
مٺايا "مراد" چئي، محمودي، مجلس،
عام لنگهيائون لس، محو ٿيا محبوب سان.
- (د) دل اسو دل ڪي، ڏنو پاڻ پرين،
وائي ساڻ وصال جي، جيءَ جيارو جن،
"نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ"، آءُ قرباني تن،
بيو سڀ ڏيئي ٻن، آءُ تان ڪريون "مراد" مشاهدو.
- (ذ) ذڪر ڪر ذات جو، ٻيا وهم سڀ وسار،
راتو ڏينهان روح ۾، ڀرتئون ڪج پچار،
"فَاذْكُرُونِي أَذْكَرُكُمْ"، سڄڻ لهندو سار،
جي اهڙا سين ستار، تن کي مور مڇڏ "مراد" چئي.
- (ز) رياضت رب جي، آهي فرض فنا،
اٿي موت مشاهدو، عاشق ٿئين ته آ،
"مُوتُوا، قَبْلَ أَنْتُمُوتُوا"، آڻج آمر بجا،
پوءِ هر دم ذوق بقا، ويٺو ماڻ "مراد" چئي.
- (ز) زڪوات ڪڍيچ تون، ڪري نفس نفي،
اٿي وقت وصال جو، اچي عاشق ٿي،
سڀ گڻ لائق سپرين، ڪندو توهه ٿسي،
پوءِ جانڪي تون جي، ڪونهي موت "مراد" چئي.
- (س) سيني ۾ تنهنجي، دل بيت المعمور،
"كل شيءٍ محيطٌ"، آهي نسورو نور،
وينو پڙه پريت سان، هر دم حج حضور،
تون ڏور "مراد" مڏور، اٿي ساهئون اوڏا سپرين.
- (ش) شراب وٺيچ تون، صاف هٿئون ساقي،
پي طهورا تڪ ڏئي، مٺڻ من مشتاقِي،
نئين عمر "مراد" چئي، بخشيندءِ باقي،
مرشد ملاقي، ڪندءِ پهرئين جام ڀرڻ سين.

- (ص) صبر جو رک تون، روزو اندر روح،
 هوا، حرص، "مراد" چئي، ڪڏ ڪٿي وجهه ڪوهه،
 اُنئي پهر پرينءَ سان، ويٺو ڪر ورهه،
 پوءِ هر دم سنجھ صبح، عيدون ڪڇ عجيب سين.
- (ض) ضرور "مراد" ڪڇ، وحدت سين واپار،
 منجهون حوض حضور جي، ويٺو وضو سار،
 منهن محراب پرينءَ جو، نيت نماز گذار،
 تھان پوءِ بيهار، توتي ڪونهي حرف حساب جو.
- (ط) طلب ڪر تڪيو، وحدت ۾ ٿي ويهه،
 ريءَ حقيقت حق جي، پيا سڀ مڪر ميهه،
 "لر يلد"، "مراد" چئي، پسج پنهنجو ڏيهه،
 سندءِ سو ساڻيهه، جت ناهي پيو "نانهن" ري.
- (ظ) ظاهر پيو ذات ريءَ، قطرو آهي ڪين،
 سڀ حقيقت حق جي، ٻولي ٻولج ٻي نه،
 "هو الاول، هو الآخر"، سڄي ساڪ سندين،
 سودنيا سودين، جي تون پُرجهين مام "مراد" چئي.
- (ع) عدم مان سپرير، جان واصل ٿيا وجود،
 ته ملڪن آمر مڃيو، سڀني ڪيو سوجود،
 پسي منهن "مراد" چئي، ماڻيائون مقصود،
 جي هئا ماڳ انهيءَ موجود، وڏا طالع تن جا.
- (غ) غين پانئڇ غير، هي عين اهوئي آهه،
 نقطا جي نفيءَ جا، سي "لا" سوڏا ٿي لاهه،
 ثابت ڪر اثبات ڪي، روح سڃاڻج راهه،
 ڏس مڏيا باهه، هي سڀ سڻائي سج جي.
- (ف) فنا في الله ٿي، پهرين ماڻج پاڻ،
 پري پانءِ م پَر ڪي، ساجن تو هي ساڻ،
 "قائما تولوا"، "مراد" چئي، ثابت ڪر سڃاڻ،
 مول مڙين مهرڻ، نه ته لهرين ليڪو ناهه ڪو.

- (ق) قلوب المؤمنين، آهي عرش الله،
مٿي تخت "مراد" چئي، پاڻ وينو بادشاهه،
وڃي پهتو پير کي، روح سڃاڻي راهه،
پر هي سانڍ برابر ساهه، ڳالهه پريان جي ڳجهه جي.
- (ڪ) ڪڙو هن قلب کي، لاهه ڪثافت ڪس،
اوجر ڏيئي آرسي، منهن پريان جو پس،
"والظاهر والباطن"، ٻيو سڀ ڏورون ڏس،
هي عام "مراد" مرس، جو بي ڪانهي لڪ لطيف ري.
- (ل) لطف ڪيو سڄڻا، ٻاجهون ٻاجهايا،
نماڻيءَ جي نجهري، اچي پرينءَ پير پايا،
سَوَن ورهين جا ڏکڙا، لحظي ۾ لاهيا،
سي شل موٽي م آيا، جي ويا وڇوڙي ڏينهڙا.
- (م) مڙوئي سپرين، آءُ ڪهڙو ڪريان بيان،
عقل اُت اوڏو نه ٿئي، ذکر ناهي زبان،
"الانسان سري"، سڀوئي سبحان،
جامع ڪُل جهان، آه حقيقت حق جي.
- (ن) نهايت نانهن ڪا، چوان ڪڇاڙو آن،
بي نمود "مراد" چئي، جنهن جو جسم نه جان،
سو پرجهڻ کان پري ٿيو، لاهيو لامڪان،
هت ماڳ نه آهي مان، ريءَ هدايت حق جي.
- (و) وصال پرين جو، ڪوڙين مان ڪي ڪن،
وايون تن وساريون، واتون ڪين ڪڇن،
وڃي وحدت ۾ پيا، محب جنين جي من،
سي سونهان ڪين منجهن جن جو مهدي محب "مراد" چئي.
- (ه) هدايت رب جي، ٿيءَ رهبر سان رهبر،
پسي ڪين پرينءَ ري، "ما زاغة البصر"،
يار سڃاتو يار کي، ساڻ يقين نظر،
جئن سو شير شڪر، تئن پرين مٺا ٿيا پاڻ ۾.

(لا) لقاء پرين جو، پلپل ۾ پيو پَسُ،

جاڏي کاڏي سپرين، خالي ڪونهي خَسُ،

”عَرَفَت رَبي رَبي“، راهه تنهين کي رَسُ،

تون پاڻ ”مراد“ مَپَس، جو آهي نَور نسوهرو.

(ء) اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ، جڏهن سجدو روح ڪيو،

سجائائين سپرين، وحدت منجهه ويو،

بنا محب ”مراد“ چئي، پَسِي ڪين پيو،

وڃي تَتِ پيو، جت نَور نهايت ناهه ڪا.

(ي) يقينن ڪريج تون، پيو ناهه ذرو ريءَ ذات،

اڄ ”مراد“ مشاهدو، ڏاٽر ڏني ذات،

اَتي ڏينهن الست جو، ويهي وڃاءِ نه رات،

ڪلمو جنين وات، هوندا سي ايمان سين.

عشقيه

فقير صاحب "عشقيه" جي اندر درد، فڪر، فقر، نفی ۽ اثباب جو ذڪر نهايت سادي نموني ۾ ڪيو آهي، پر ان جي اندر معنيٰ وڌي آهي. طالب انهن منزلن تان گذرڻ کان پوءِ ئي وحدت جي ملڪ ۾ واسو ڪري ٿو. هن ننڍڙي رسالي کي "مراد" سائينءَ پنهنجن طالبن جي رهبريءَ لاءِ لکيو هو.

- پيراڳي

عشقيہ

ذڪر ذاتي سان رهن جي، مَوران کين مُنجهن،
 ائني پهر اندر ۾، ٿا نينهَن نظارو ڪن،
 ”فَاذڪُرُونِي اذڪُرُڪُمُ“ آهي ريت چڱن،
 دلبر جن جي من ۾، سي ٻاهر کين ڏسن،
 ري مشاهدي محبوب جي، هر دم موت مَڱن،
 جي ويا واديءَ وحدت جي، سي موٽي کين لين،
 وحدت جي واديءَ جي، ڏکي وات ڏسن،
 سانگو چڏي سِرَ جو، بَڌن سِرَ ڪفن،
 ڏسي ٿاڪ ٿَڪرَ کي، ڪڏهن کين ڪَنين،
 سوريءَ ڏيندي سِرَ کي، سالڪ ٿا وهن.

پهرين منزل

(درد)

پهري منزل تن جي، گهٽائي درد چون،
 بانڪا بيپرواهه ٿي، وڏي هيچ هلن،
 جت حاجت ناهه هلڻ جي، سِرَ پَرَ اُت رڙهن،
 تنگ تاريڪي جاءِ جي، ڏسي کين پُلن،
 ٻولي ٻولين ڪينڪي، توڙي سور سُهڻ،
 اندر اورن پاڻ سان، ٻاهر کين سَڻن،
 سختيون ڏونگر جون ڏسي، طالب نا ترسن،
 اڪيون پريل آب سان، پر ڳوڙها کين چنڊن،
 همت سان ”مراد“ چوي، سي چاڙها سخت چڙهن،
 موجون محبت جون سي، مائٿو ٿا ماڻن.

منزل بي

(فڪر)

لنگهي منزل درد جي، جڏهن طالب تيز ٿيا،
 سامهن پنهنجي فڪر جا، تن رستا سوڌنا،
 هلندي پنهنجي راهه تي، ڀلا ڪين ڀليا،
 سي صاحب سرت سمجهه جا، پنهنجي واٽ ويا،
 جهاتي انهيءَ جهنگ ڪي، وحدت تي وڌيا،
 ونگيون واٽون عقل جون، اوڏانهن ڪين وريا،
 ”يَمشي في الطريق التصوف“، انهن پَهه ڪيا،
 پردا سمجهه صلاح جا، تن ڏاهي سڀ ڇڏيا،
 دوئيءَ جي درياهه کان، پڪڙڻ پار ٿيا،
 ڪينو ڪن اندر مان، تن ڪوري سڀ ڪڍيا،
 ڪڍي ڪام ڪروڙ ڪي، وڃن خوش ڪيا،
 اوندھ جي اُجهرائين کان، مٿي نيٺن نيا،
 اوجھڙ کان آجا ٿي، مَرڪن مرد ميا،
 ”طالب الدنيا مخنث“، سي ڄاڻن حال هڪيا،
 طالب العقبلي، ڀرتي پند پيا،
 طالب المولا مذكر، ڳڻن ڳاڻ گڻيا،
 فائق انهيءَ فڪر سان، روهي رمز رسيا،
 محبتي ”مراد“ چئي، سدا قلب ڪڙهن،
 موجون محبت جون سي، ماڻهو ٿا ماڻن.

منزل ٽين

(فُڪر)

ڇڏي منزل فڪر جي، نوريَن ڪئي نظر،
 ڏٺو ڏاهن فُڪر جو، سامهن پاڪ پٿر،
 ڪنيو سامن سِر تي، ڪيڏو سَچ سفر،
 واڍوڙيا واٽن تي، ڪن گينور ٿا گذر.

بُڪَ ٻلاڻون پاڻ سان، نِيتُ سورن جو سمر،
 راتيون ڪاتين رڃ ۾، ٻڌي پيٽ پٿر،
 ڏکي انهيءَ حال ۾، ڪيا سي خوشتر،
 نامرادي نجهرو، جن جو اٽڻي پهر اکر،
 هاري آب اکين کان، ڪن اندر ڪي اوجر،
 راتيان ڏينهان سر تي، محبت جو مڱر،
 ظاهر نماڻا خلق ۾، پر باطن ۾ بحر،
 ڪڙو لاهي قلب جو، تن آجو ڪيو اندر،
 ڏسي ڪين ڏڪن سي، آوارو اثر،
 ڪڍي ڇڏيو بت مان، ڏاهن سي ڏمر،
 راضي رياضت ۾ رهن، ڄاڻن ڪين هنر⁽¹⁾،
 وڙهي آمري نفس سان، کٽڻ ٿا خيبر،
 تن ڪي اوڏو ڪينڪي، آهي خوف خطر:
 سي فائق فقر کان لنگهي، ٿا اڳتي پنڌ پون،
 موجون محبت جون سي، ماڻهو ٿا ماڻن.

منزل چوٿين

(نفي)

منزل ماڳ نفيءَ تي، وڃي ڪئي لاهوتين،
 هڻي نعرو ”لا“ جو، سي پاڻون پاڻ وڃن،
 نالو انهيءَ ملڪ جو، ٿا نيهي ”نانهن“ چون،
 ڏاها انهيءَ ڏيهه جو، ڏاڍو ڏس ڏين،
 جي ويا انهيءَ ڏيهه ڏي، سي موٽي ڪين ورن،
 ڇڏي جار جُسي جو، روهي رمز رسن،
 ”لا اله“ جي لار سان، روز رهائون ڪن،
 وڃي پيا ڪن ”ڪين“ جي ڪنا ڪين ڪڇن،
 دانهن ان درياهه ۾، راتو ڏينهن رَمَن.

⁽¹⁾ هنر کان هٿ مطلب قريب ۽ نڳي آهي. (مرتب)

تارون سي ان تار جا، رهيا موج مڱن،
 ”لا خوف عليهم“ ڪي ٻڌي، لڻا پڪو سندن،
 آجهاڳي عميق ڪي، جهاڳي چوٽ چڙهن،
 اُن ولايت واسئا، جت نڪو سڌ سڻن،
 ملڪ اهو آ ماڻ جو، جنهن ڪي سڪوتيا سمجهن،
 هوڏون هستيءَ جون پڇي، پنهنجو پاڻ پڪسن،
 ڀولي، ڀرم ۽ پيد جو، بت پڳو آڏوتين،
 ڪيني، ڪام، ڪروڙ جي، رتي ناه وٽن،
 جن نفي ڪيو پاڻ ڪي، ڪلا پاڳ سندن،
 محبتي ”مراد“ چوي، سي مري ٿا جيئن،
 موجون محبت جون سي، ماڻهو ٿا ماڻن.

منزل پنجنين

(اثبات)

ڇڏي ملڪ نفيءَ جو، ويا طالب اثباتي،
 هرجا ديرو دوست جو، تن جهاتي جان پاتي،
 ماري آماري نفس ڪي، ٿيا بالا براتي،
 ”الا الله“ جي اور سان، ڪيائون حاصل حياتي،
 هرجا موج محبت واري، لات لطيفي لائي،
 چشمو آب حياتي مليو، زائل ٿي ظلماتي،
 چوڌر ايڪا ايڪ نظر ۾، وئي دوي درجاتي،
 منزل حق حقيقت واري، ڪوڙي صفت صفاتي،
 ذات ملي وڃي ذات جي اندر، هرجا هوڪو ذاتي،
 ظاهر حقيقت وارو، ڪنهن حقيقت ڄاڻي،
 ماڻ جي اندر منزل تن جي، قرب جي ڪنڌ تي کاتي،
 سڌ پڙاڏو وسريو تن کان، ڇيهه لڳو تن ڄاڻي،
 چولي اندر تن جي لائي، هر دم ڀريم چواڻي،
 ساه جي اندر سانڍيو، ساندين سونهون ساڻي.

عروج نزول کان اڳتي آهي، عجب عشاق اوقاتِي،
 كشفِ کرامت ڄاڻن ڪاڻي، مرد آهي مصلحتِي،
 مُونن ۾ سي موجون ماڻن، چارئي پهر چُپاڻِي:
 لڪِي الڪ اندر ۾، سدا ٿا وهن،
 موجون محبت جون سي، ماڻيو ٿا ماڻن.

منزل چهين

(وحدت)

مُلڪ نفي اثبات کان اڳتي، وادي وحدت آئي،
 جت ”همه“ جو هو ڪو هر دم، بي نه بُڌ جي وائي،
 مذهب ملت اوري اُن ک ان، منزل جنهن هيءَ پائي،
 شاهد ۽ مشهود اُتي هڪ، بي نه ڪيرت ڪائي،
 صاحب واري رمز اها سڀ، ”روحل“ مون سمجھائي:
 موج ”مراد“ هي حاصل جن کي، مانجهي هو مَرڪن،
 موجون محبت جون سي، ماڻيو ٿا ماڻن.

(ه 10)

سرائڪي ڪلام

بيٽ

(1)

رندان روز الست ڪنون ڪر چايا نينهن نهنگان،
جوت جمال حسن دے وچ پوندے آءِ پتنگان،
سے موت ڪنون ڪيون مڙن، جنهان دے خاطر نال ختنگان،
پر جي منگين "مراد" مشاهدا، تان وچي ملين مست ملنگان.

(2)

ميخانے شه مستانے باجهون، سڌريا سهل نه آوے،
خواباتيان، دي مجلس دے وچ، صوفي ڪيون سماوے،
جو سر رک تلي سے آوے، تنهن ڪون جام جگاوے،
پر گوءِ ميدان اتاهين، جو کٽي سو ڪاوے.

(3)

سر ڏيوڻ تان ڪهڙا سانگا، صوفے سوپ نه ٿيوے،
وچ ميدان محبت دے، نت "موتو" موت مريوے،
سر سرواھ سجن تون صدقے، تن من گهول گهٽيوے،
يار "مراد" ماڻيسي سو، جو جينديان مرڪر جيوے.

(4)

جي لک ڪروڙ ڪرين قرباني، تان موياءُ مول نه جيوے،
پر رندي جام مغان دے هٿون، هڪواري گهن پيوے⁽¹⁾،
ته عزرائيل نه آويس نيڙے، نت جڳان جڳ جيوے،⁽²⁾
"مراد" مغان دي مجلس دے وچ، ڪنين موت نه سڻيوے.

(5)

ٿيا ايمان سلامت تان جان زلف زُٺار ٻڌو سے،
لٿي قفل ڪفر دے سڀے، ڪنجي عشق ڪيتو سے،

⁽¹⁾ پر جي رندان والا جام مغان دي هٿون، هڪواري گهن پيوي. (خ).

⁽²⁾ ته عزرائيل نه نيڙي آوي نت جڳان جڳ جيوے (خ)

دستون ساقي ٿيا عنايت، شوق شراب پيتو،
 ”مراد“ مغان دي مجلس دے وڃ، نوشه ڳول لڏو،

(6)

پير مغان ميڃانے دے وڃ، رندي جام پلايا،
 دستون ساقي ٿيا عنايت، رات ڳئي دن پايا،
 آب حيات ڪنون ده چندان، آها سرس سوايا،
 ”مراد“ مغان دي مجلس دے وڃ، نوشه الله ملايا.

(7)

چوڙ ميست ڳيسُ ميڃانے، توڙ زنار ڪفر دے،
 رندي جام مغان پر ڏتا، ساقي حوض ڪوثر دے،
 چٽي جند جواب سوالون، لڏے هول حشر دے،
 ٿيا شفيع ”مراد“ محمد، ولے ورق هجر دے.

(8)

جنهن ڏينهن نور محمد ڪون، مين صدقون سجدا ڪيتا،
 تنهن ڏينهن غير سڀو چا ساڙير، ڏے ڪر برهه پليتا،
 نور خمارون ٿيا اکئين، جنهان مست پيالا پيٽا،
 مين ”مراد“ تنهن ڏينهن چا، دست دامن وڃ سڀتا.

(9)

عشق شراب ڏتو ڪو ساقي، پي ڪر مست ٿيو،
 دل ڪعبي وڃ بت ڪفر دے، ”لا“ دي نال لڙيو،
 برڪت دين محمد دے وڃ، وحدت وڃ پيو،
 مالڪ رضوان دي محتاجي ڪنون ”مراد“ چٽو.

(10)

جنهن ڏينهن پير مغان دے هٿون، شوق شراب پيتو،
 تنهن ڏينهن يار يقين ٿيا، سڀ دل دا شڪ لٽو،
 چوڏهن طبق ٿيو ڪو روشن، اڪبر حج ڪيتو،
 پر ٿيا ديدار ”مراد“ جڏهان ڪر، هے سر عرض رکيو.

(11)

پر ڪر قدح ڪلال ڏتو ۽، روشن جام الستِي،
 پيوڻ نال وصال ٿيو ۽، چُٽ پئي دل دي خستي،
 رهون هوشيار هميشه، توڙي مست ڦرون وچ مستي،
 ڏي سر يار ”مراد“ ڳڏو ۽، سودا دست بدستي.

(12)

جي تو طلب ملڻ دي سڄڻا، تان سر ڪون نال نه چائين،
 اول عقلون ڪرين جدائي، پير پيچي تون پائين،
 چوڙي خام خيال خودي دے، ”مئن“ ڪون مار منائين،
 چو جينديان سندي جاءِ نھين، بن مويان ”مراد“ اٿائين.

(13)

ڪيتي عين عنايت ساقِي، ڏتس جام پراڻا،
 پيوڻ نال شراب طهورا، دل تون غم سڌاڻا،
 لٽي هول حساب حشر دے، يار مليا من پاڻا،
 سڀ وڃائي ”مراد“ سَٽا سک، ڏي سر هيٺ وهڻا.

(14)

تَن مَڪا، من مدينا، دل ڪعبا ڪر چاڻي،
 رب رسول ڏونهين وچ پينے، نال يقين سڃاڻي،
 ”من عرف“ نبي فرمايا، بيشڪ شڪ نه آڻي،
 جو حج حضور ”مراد“ اٿاهين، ٻي سڀ ڪوڙ ڪهاڻي.

(15)

مسلمان مسجد ويندے، هندو پوچندي پتر پاڻي،
 اُوھ مڪا، اُوھ مَٿرا ويندے، ايويں عمر وهڻي،
 اے دل عظيم عرش الله دا، جنهن وچ جوت سماڻي،
 تن من نال ڪرين تبت سجدا، بيشڪ شرڪ نه آڻي،
 جو حج حضور ”مراد“ اٿاهين، ٻي سڀ ڪوڙ ڪهاڻي.

(16)

ڪيا مقصود مسيت وڃڻ دا، جے تون نفس نہ مارين،
من دي ميل نہ ڏووين من تون، ول ول وضو سنوارين،
منهن ڪعبے ڏے، سرت سيلائي، سهج نماز گذارين،
لوڪ رڻائي ڪرے ڪمائي، عمر آجائي هارين،
پر سڀي فرض ”مراد“ ٿيون، جے دليون دوست نہ وسارين.

(17)

جے مقصود ملڻ دا هووے، ڪر گهڻ ساجهر سعياءِ،
وچ ميدان محبت دے، نت رکين قدم سوايا،
اے سودا سر ڏيوڻ باجهون، محض نہ پلے پايا،
پر جيندے مرڻ ”مراد“ سجايا، پيچے مرڻ آجايا.

(18)

عاشق نام سڏاوڻ سوڪا، پر عشق اڻانگا لاوڻ،
لاقان لڪ مَريندے، پر هے مشڪل توڙ نڀاوڻ،
ڪم ڪنھان وريامان دا، سر رک تَلِي تے آوڻ،
پلپل يار پيارے هڻون، ول ول آپ ڪُهاوڻ،
ڪُني مرغِي وانگون در تے، رات ڏينھان تڙڦاوڻ،
هر دم باھد برھدِي وچ، مڪڻ شيخ پَچاوڻ،
دل اندر ديدار تنھان ڪون، ٻاهر پير نہ پاوڻ،
ڪامل عشق ”مراد“ تنھان دا، پيا سڀ ڪوڙ ڪماوڻ.

(19)

نيھي نيھي سڀڪو آکے، پر سڀل نہ نيھي ٿيوڻ،
پھلي نيھن نشاني ايھا، جينديان مرڪر جيوڻ،
دستون ساقي آب حياتي، پلپل دے وچ پيوڻ،
تڏان ”مراد“ مناسب تنھن ڪون، نيھي نام سڏيوڻ.

(20)

جے نيھي وچ نيھن سجن دے، هن رنگ رباني رے،
رندي جام مغان دے هڻون، پي متوالے مے،

بیرواہر بٹی تے شاکر، کامل عشق کہتے،
 زلف زنجیر "مراد" تنہا کون، پیچ پیچاں وچ گھتے۔
 (21)

نیہی دے دل اندر دونہاں، کت کون دونہاں دکاوے،
 نیہی رنگ ربانی رتا، انگ پیوت نہ لاوے،
 نیہی نت رُضا وچ راضی، سہج بٹی سر چاولے⁽¹⁾،
 نیہی ہمیشہ "مراد" سجن کون، ویک سپو سک پاوے۔
 (22)

اول فرض نماز جنازے، عاشق ادا کَریندے،
 دیندے ترک تعلق سپکون، مَر تُکبیر مَریندے،
 چشمے عشق حقیقی دے وچ، سر ڈی وضو سَریندے،
 سے مشتاق "مراد" بیچے وت، کیدھے قرض پَریندے۔
 (23)

عاشق چشمے عشق وچون، سر ڈے وضو سنوارن،
 ترک کرن تَدیراں سپئی، مَر تُکبیراں مارن،
 دل بیت اللہ دے وچ ہردم، نال نماز گزارن،
 عشق امام "مراد" جنہاں دا، سے کیوں وقت وسارن۔
 (24)

مک مہتاب سجن دا قبلا، زلف غلاف سنوارے،
 ہن ابرو محراب عجائب، چشمان نُور نظارے،
 عشق امام، "مراد" جماعتی، نت نماز گزارے،
 سپی فرض قبول تیا سے، ڈنے یار پیارے۔
 (25)

سہج مسیت، صبور، سُر، سیل، سنتوک منارے،
 مک محراب، تے سنوات مِصلا، سکمن وضو سنوارے،

⁽¹⁾ سہج نہ بی سر جاری (خ)۔

مير سکر منبر تي چڙھ ڪر، "انحد" بانگ پُڪارے،
عشق امام، "مراد" جماعتي، نت نماز گذارے،
سجدے سَھو نہ پوے ڪڏھان، نڪر وقت وسارے،
سپے فرض قبول ٿياسے، ڏنڻے يار پيارے.

(26)

زاهد زور رکے ظاھر تے، باطن ڪنن بيگانا،
پارسائين دے پردے جنهن ڪون، سڄھے نا نادانا،
ڏينهن دا انڌا مُول نہ ڏيکے، دوست و سَے هر خانا،
پير مغان دے مجلس باجهون، ها رڳيا حيوانا،
"موتو" مُورک مُول نہ ٿيوے، ڪنان ڏونھين جھانا،
يار "مراد" مليا ميخاڻے، شڪرانا صد شڪرانا.

(27)

واعظ ڪرے بيان نصيحت، ظاھر وچ زمانے،
محشر دے مذڪور ڪنن، ڪوئي هول پيا حيوانے،
"ضعطوا" فرقان نہ سمجھي، غرق ٿيا غمخاڻے،
يار "مراد" مليا ميخاڻے، شڪرانه تي شڪرانه.

(28)

سيڪوئي عاشق نوشه دا، ڪيا دانے ڪيا ديوانے،
هڪ ٻينے پڙھن مسيتيان وچ، ٻے مست رهن ميخاڻے،
ڪے ڪعے ڪون ڏيون سجدے، ڪے وچن بُتخاڻے،
سوئي وستے دي وچ وسندا، سوے و سَے ويرانے،
جهر جهنگ يار "مراد" مليو سَے، شڪرانه تے شڪرانه.

(29)

جے ڪرين رياضت رب دي، تان تون صورت سمجھ صفاتي،
اول مال زڪوات ڏيون، سر ڪر هٿ "لا" دي ڪاتي،
روزا رکين غير ڪنن، تان عين ٿيون اثباتي،
جو حج حضور شريف اٿاهين، دل وچ پائين جهاتي.

پڙهين نماز ”مراد“ مدامي، رهين ذکر وچ ذاتي،
تان ملڪ الموت ڪنن جند چڻي، حاصل ٿيو حياتي.

(30)

شربت موت پيالا ساقِي، سڀ ڪنهن ڪون ڏيسي،
شاه گدا سنڀال نيسي سڀڪون، هڪو ڪون چڙسي،
پر جنهن ساه سنڀال سجن ڪون ڏتا، تنهن ڪون ڪون مڙسي،
يار ”مراد“ جنهان دي جهولي، سان ن ذوق مڙسي.

(31)

شربت موت، پيالا ساقِي، ڏيسن سڀ ڪناهان،
شاه گدا نه چڙسي ڪوئي، ڪرن توڙي لڪ دانهان،
پر جيڪو جينديان مر ڪر جيوءَ، مين قربان تنهان،
يار ”مراد“ پيو تنهن جهولي، ڏي ٻئي گل بانهان.

(32)

شربت موت، پيالا عاشق، پيندے نبت نماڻے،
ساه سنڀال ڏتوسي تنهنڪون، جنهن دے دست وڪاڻے،
هر دم نال وصال ڪريندے، گهلا لوڪ ڪيا ڄاڻے،
يار ”مراد“ جنهان دي جهولي، رب پي س ٿي پاڻے.

(33)

گردش دور فلڪ دا هنر، ڪوئي علاج نه ڄاڻے،
توڙے لڪ طيب مڙن، سڀ افلاطون سياڻے،
تان بي شه سلیمان، سکندر جيھے، صاحب چوڙ سڏاڻے،
فلڪي مار فلڪ دے نيٽے، ناڻگے ڳڻے نماڻے،
پر يار ”مراد“ ڏيون جند جينديان، چوڙ ڪمي ماڻے.

(34)

همت ڏيک هندو دے زن دي، ڪيها ڪم ڪريندي،
جو بولے سو پالے اپنا، پيچا پير نه ڏيندي،
سيج وانگر چڙه بهے چڪيا آے، مرڻ قبول ڪريندي.

سترُ جھولي رک صدقے ٿيندي، جيندئين جان جليندي،
وچ ميدان محبت والے ”مراد“ ويندي گوءِ مريندي.

(35)

لاف ماريندے لڄ نهين آوندي، عاشق نانءُ سڏيندا،
همت هندو دي زن جِلتي، تون ڪاهر نهين ڪريندا،
اُو مَر پوندي مُردے اُتي، تون دل دلبر نهين ڏيندا،
پر يار ”مراد“ مريسي سوئي، جو جيندئين مَر ڪر جيندا.

(36)

جے دل ويندي وحدت ڏے، عادت وڃڻ نه ڏيندي،
بَچ هزار، هزاران خطرے، رهنن راهه مَريندي،
غول بيا بان وانگر ڪڙي، ڪپے سڄے سڏيندي،
هادي حق ”مراد“ جنهين دا، سا دل وچ ديدار ڪريندي.

(37)

يار يقين جنهان دا هويا، سَ اُٽڪي رهن نه عادت،
روح دي راهه روان ٿي، وچ سالڪ پوءِ وچ وحدت،
اُٽي آپ ”اناالحق“ هوءَ، ڪنهن دي ڪرن عبادت،
محض ”مراد“ محقق ڪُون، هے ڏيون سر سعادت.

(38)

سِرَ ڏے سِر حاصل هوءَ، دل ڏے دل جاني،
روح ڏے دل روح ٿيو، ”سبحاني اعظم شاني“،
قطرا وچ پيا وچ قلزم دے، هويا بحر حقاني،
ٿيا محيط ”مراد“ وهم وچ، رهندا لا مڪاني.

(39)

نَين سوداگر دلبر سودا، عشق دلال ڪيتو سَ،
سِر سَرواهه سپو وچ سودے دے، تن من نال ڏتو سَ،
مليا دوست، مِٽي دلگيري، سودا ساب پيو سَ،
رب سبب ”مراد“ ڪيتا، جو ڪَڪ ڏئي لک ڳڏو سَ.

(40)

دل درياھ، محبت پيڙا، کوها توکل کيتا،
 ٻڌ سڪان صبر دا محڪم، سڙھ همت دا سيتا،
 معلم وچ وطن دے سونھان، ڪامل مرشد کيتا،
 مال ”مراد“ يقين تنھين وچ، صحيح سلامت نيتا.

(41)

خوراسي لڪ پجرے دے وچ، هڪو ٻولڻ هارا،
 تنھن نرمِل نوري طوطي دا، نڪوانت نہ پارا،
 پانتو پانت بوليندا ٻولي، روپ ورن سڀ نيارا،
 ڪاوے پيوے مويھان ماڻھے، ڪون ”مراد“ ويچارا.

(42)

آپ ڪنون لڪ ٻيٺا آے، ڪنھن نا آپ لڪاے،
 آپے ٻيٺا ويھڪے سڀڪجھ، اندر آپ الاءے،
 دل دي تخت اُتي چڙھ نوشھ، هر دم حڪم هلاے،
 هے اول آخر، ظاھر باطن، بے دي جاءِ نہ ڪاے،
 ڪيا وچ ”مراد“ ويچارے دا، جو ناحق نانءُ ڳڻاے.

(43)

تن من دے وچ تونھين تون، ڦر تن من تو بن ناھے،
 دل دے اندر ديڙا تيڏا، هڪئين تحقيق آڻاھين،
 آپے ڪاوے آپے پيوے، سڀ رس سنجھ صباحين،
 منھن بوليندا، ڪننن سڻيندا، نيڻين نال نگاھين،
 ”مراد“ ڪنون هڻ ڪيون ڪر لڪسين، جو لڏڙا جاءِ بجائين.

(44)

تن پي تئين تون، من پي تئين تون، سر پي گھول گھمائين،
 هڪ پل پاسے مَول نہ ٿيون، نيت اکئين نال وڪائين،
 سڀج سَتيان ڳل بانھن سيراندي، ماڻھے سڪ سڌائين،
 دلبر دل ديان لاهين سڪان، سڀ ”مراد“ پڇائين.

(45)

دل دلبر بن رهندي ناھي، آپسے عشق ليوئي، درد چيوئي،
وچ بند دام زلف دے وچ، قابو قيد پيوئي، سڪ ڪيوئي،
نت مريندے ناز نينان، دے ڪيتا پيش آيوئي، جوڳ ٿيوئي،
پر غبغب دے وچ مار غوطا، جے يار ”مراد“ مليوئي، بخت وليوئي.

(46)

درد سهڻي دلبر دا مين تان سو سڪ ست ڪر چايا،
ميت گهڙے خام خيال خودي دے، جان دل اندر آيا،
شالا هووے هميشه نوان نيت روز بروز سوايا،
برڪت نال ”مراد“ جنهين دے، نوشهه الله ملايا.

(47)

درد نهين ڪو دارون دل دا، جو پيوے سو جيوے،
جے روز چڪن رمز خماري، مرون هميشه ڪيوے،
ميت وچن سپ مستي ۾، دے مستي حق لايوے،
يار ”مراد“ وسے وچ ويڙهے، جو ڪو عاشق ٿيوے.

(48)

درد دوائي محبوب جنهن ڪون، عشق طيب ڪوائے،
رتي روڳ نه رهے اندر وچ، غير گمان وچاے،
”مئين“ دا پڙدا ڦاڙ ڪرا هڻ، اکين ”عين“ وڪاے،
يار ”مراد“ وسے وچ ويڙهے، جو ڪو جهاتي پايے.

(49)

”مئين“ ڪون سمجهه ته ”مئين“ ڪون پائين، جو ”مئين“

وچ ”مئين“،

”مئن“ دے وچ ملين تون مئين ڪون، ڏونڊ نه سڃيان جائين،
”تون“ وچ ”مئن“ تي ”مئن“ وچ ”تون“، جا دل دا غير وچائين،
”الاسان“، ”مراد“ سڃاڻين، ”مئن“ وچ ”مئن“ ملسائين.

(50)

سيڪو لوڇي ساڌي ڪون، ٿي اسان چوري چائي،
رستي چوڙ پيا ٿي جهنگل، سائين سَڄ وسائي،
پيران ٻاجهون پنڌ ڪيتو ٿي، هٿان ٻاجه ڪمائي،
سمجهين ملڪ ”مراد“ امولڪ، ڀاڱا پراپت پائين.

(51)

ننڌڪ لوڇن سنگي ڪون، ٿي نيهي ننڌيا چائي،
جنهن ملامت وڃ سلامت، سا اوھ پلڪي پائي،
سُڻ ڪر سمجه جواب نه ڏيندا، ويندا ڪنڌ وٺائي،
پر چائي گو ”مراد“ جنهن، مَن ڪو مار منائي.

(52)

جنهن دا ڍول سلامت هو، ساڪت ڪارڻ ڪٿي،
ڦرے البيلي، راج ٻهيلي، چرخي تند نه گهٽي،
ڏيهون اڳي ڦرے، رڪي رنگ برنگ رتي،
جنهن مهر ”مراد“ خضر دي، ڀاڱ تنهن دے مٽي.

(53)

ايون ماڻ ڪرين نا ڪوڙي، ڪٿن مَول نه چوڙين،
ويڪ سهاڳ نه ڪيچي حجت، هوند ڪنون منهن موڙين،
چيتي نال ڦرائين چرخا، هڪا تند نه توڙين،
هو حليم ”مراد“ هميشه، نال ادب هٿ جوڙين.

(54)

نا مٿين رنگ نه روپ نه صورت، نا مٿين ڪيرت ڪائي،
نا مٿين سُرخي سُرمه پايا، نا مٿين ميندي لائي،
نا مٿين مَڪيا چڪيون چندن، نا مٿين ڏڙي ٻڌائي،
نا مٿين هار سينگار بنايا، نا مٿين ڪَرن ڪمائي،
ڪُل ڪُلڪين سڀئي مٿين وڃ، ڪت ڪون ڪَرن وڌائي،
پر جنهن تي مهر ”مراد“ خضر دي، جڳ سهاڳڻ سائي.

(55)

جيڪو ڄاڻي مٿين ڪُڇ ڄاتا، ڄاڻ نسي ڪُڇ ڄاتا،
جنهن ڄاڻي وڃ ڄاڻ نه پائيس، سو ڄاتا ٿيا ناڄاتا،
پر ڄاتا ڄاڻ ”مراد“ تهين، جنهن اڻڄاڻا ڪر ڄاتا.

(56)

وڃ ميدان محبت دے، جي عاشق آءُ وڪاڻي،
اندر عيش ”مراد“ تنهان ڪون، ٻاهر ڦرن ڪوماڻي،
درد مندان دا درد مندان بن، ڪهڙا قدر سڃاڻي،
ڳڙن ڄاڻي ٻا ڳڙ دي لذت، ڳڙ ڪاوي سو ڄاڻي.

(57)

سنگي سو جو تن من سنگي، سک رهي يڪرنگي،
تنهن سنگي ڪون ڏے نه سنگين، جے سنگي سر منگي،
بن يڪرنگي ڪيها سنگي، بن سنگي ٻهه سنگي،
مورڪ سنگ ”مراد“ نه ڪيجهي، فرق رهي فرسنگي.

(58)

بيوفائي ڪار زنان دي، مردان وفاداري،
جي لائين تان سر ڏئي چاهين، توڙ نڀاهين ياري،
ڪوڙي قول نه ڪرين ڪڏاهان، پاس سخن سچاري،
سے وريام ”مراد“ بيان ڪم، ڪرن نه جيند وساري.

(59)

ايهه رن نال جنهان دي ياري، سو ڪيونڪر رب پياوے،
روڳي راون ڪيتا رن سرگها، چمڙي سے دل لاوے،
ڪوڏي بدلے لعل لکيڙان، نامعقول مڪتاوے،
سوزن مرید ”مراد“ اسان ڏي، مولا منهن نه لاوے.

(60)

دنيا دنيا سيڪوئي آڪے، دنيا نهين اے ڏئي،
اے رنڊن رن راهه نه وڃين، ڪُتليان ڪيے مٽي،

جنهان نال نڪاح پڙهياس، تنهان سنگ نه سَتي،
گهَتي وير وڙهائي ڪُتي، ڪَتي ماهه دي ڪُتي،
پر لاهه ”مراد“ مڙهين منهن تي، پيران دي جُتي.

(61)

دل وچ درد نهين دلبر دا، عشق نه چوچي لاياءِ،
باهر ويس فقيري دا، تي من وچ مقصد ماياءِ،
چوڙ توڪل تڪيا رب دا، بے لڄي لڄ وچاياءِ،
جنهن دنيا ڪارڻ دوست وساريو، ساتا ڪوڏي ڪم نه آيا،
يار ”مراد“ ڪتوري دا سَت ڪر، چا ڪني ڪاري چاياءِ.

(62)

دل وچ درد نهين دلبر دا، عاشق نانءُ سڏايو،
چت وچ جوتِي، سر رے توبي ڪر ڪے بيڪ وڪايو،
نانگا تي ڪر، ننگ نه چوڙيو، اُلتا ويس لڄايو،
ساري عمر ”مراد“ مڪر ڪر، حارص هٿ ڪيا آيو.

(63)

جو ڪُچ ڪَتڻ واليان ڪيتا، سو مئن ڪَت نه ڄاڻان،
ڪامل ڪانڌ ڪُچين مئن ڪون، هيئنڙے مے هرساڻان،
ماڻ ”مراد“ ڪيها تنهن سיתי، جنهن هٿ جيءُ وڪاڻان.

(64)

جے تون عاشق ٿيون مئن رے، مئن معشوق ٿوئين ڦولھ بهائين،
جے تون معشوق ٿيون، تان مئن توسيتي دل لائين جِنديان تائين،
جے تون سيج اُتے چڙھ آوين، تان مئن سهج ڪون ڳل لائين سو سڪ پائين،
وس ”مراد“ پيا وچ تيڏے، سُنڻ تان سيج آڪائين سهڻا سائين!

بيت هير رانجهو

(1)

مئن تان ويسان جهوڪ رانجهن دي، توڙي لوڪ ڪرے لڪ حيل،
مئن مشتاق ٿي هان تنهن ڏينهن لاکون، جڏان چوڙيم ڪُڙم قبيلا،
ڪامل عشق حقيقي ڪيتر، وڃ وڪيل وسيل،
جنهن مئن ڪون آڻ ”مراد“ ملايا، سو رانجهن رنگ رنگيلا.

(2)

جنهن ڏينهن روح ڪيترے رب پيدا، تے ڪاني قلم، مَسَ سياهي،
لکيا انگ ازل دا ميان رانجهو نال تڏان، ڪيڙان خبر نه آهي،
روز ميثاق ”مراد“ آساڏے، روح ڳڏا سنگ ماهي،
بنهان ڪون وڙ ماءُ پي ڏٽڙا، پر ميڪون آپ الاهي.

(3)

درد جنهن دا تنهن در تون، چوڙ نه هرگز ويسان،
هڪ دل آهي، لُت رانجهن نيتي، ڪيڙان ڪون ڪيا ڏيسان،
رنگپور شهر شيطاني ويڙها، تنهن ڪو چوڄي لاءِ سَڙيسان،
ذات ڪيڙان دي وچون مئن، هڪو ڪانه چُڙيسان،
ڏے ڳل پانهن ”مراد“ ماهي ڪو، مئن هر دم ذوق مَڙيسان.

(4)

جيڪر وس لڳا پي ميڏا، ويري ڪُل مَڙيسان،
ماءُ ماسي تے پيڻ پاڇائي، رانجهن هٿ وچيسان،
وير پرا تے باپل چو چڪ ٻڌ پانهي ڪَر ڏيسان،
ذات ڪيڙيان دي وچون مئن هڪو ڪانه چُڙيسان،
ڏي ڳل پانهن ”مراد“ ماهي ڪون، هر دم ذوق مَڙيسان.

(5)

مين تان ويسان جهوڪ رانجهن دے، توڙے لوڪ گهتي لڪ وڙے،
 ڪَپاسر چوچڪ چنڊا، هڪ جهيڙے پيا جھلے،
 ماءُ مراد ملائي وانگر، ول ول اڳئون وڙے،
 مين تان ويندي طرف رانجهن دے، ”مراد“ ميڏے سَوڻ سپ سولے.

(6)

تن من تخت هزارے دے وڃ، هڪوئي رانجهن وڙے،
 لُون لُون دي وڃ ڪيتس ديرا، ڏے رمزان دل ڪسے،
 ڪيڙيان خالي ڏے نيڪالي، هڪ مئي پي نسي،
 ڏے ڳل ٻانهن ”مراد“ ماهي ڪون، ماڻسے سڪ سمسے.

سي حرفي

(جهولڻو)

- (الف) الله دل نال هميشه ڀنڀاڙ ڪر.
 جان جان دم جيوين، تان تان تون نت ڏر:
 لا ابا ئي درگاهه نه چاڻين خندگي،
 تن من نال "مراد" ڪرين نت بندگي.
- (ب) بديان ست گهٽ، چڱائي هٿ ڪر،
 سودا سمجهه وهائين، ويسين ول نيٺ گهر:
 ويڪر مٿان مورڪ وڃين مول ڪوه،
 سنجڻ نال پارس، سون ڪرين وت لوه.
- (ت) توبهه تقصير ڪنون ڪر بار بار،
 نفس نحس دے نال نه ٿيون يار غار:
 چوڙ صبح، سَٽ آيه مايا، مال، زر،
 پھٽي موت "مراد" ڪرين، سو آڇ ڪر.
- (ث) ثابت ڪر چاڻ سڃاڻ حق تون،
 سي گهٽ سرڇڻهار، نه آئين شڪ تون:
 جے دل ڏيکين ڪول ته نرمي نور،
 هئين چوڙهن طبق "مراد" پريا پريور.
- (ج) جدا نهين هڪ دم، هے تئين نال،
 غفلت منون وسار، جو هي وقت وصال:
 هے يار جنهان دے نال، سے رهن سڪالڙي،
 پريم پيالا پي ڦرن موجون متوالڙي.
- (ح) حياتي وڃ هدايت چاڻ،
 سمنڪ صاحب نال، سدا سک ماڻ:
 ڪيها پروسا ڪيجهے، ڪوڙي دم دا،
 جو نهين نيباهه نال، سو ڪيھے ڪم دا.

- (خ) خالق جملے جھان دا،
 کیتس خوب خیال، زمین آسمان دا:
 اربع عناصر دي بٹنا جوڑ گھس،
 ڏيکين نت تماشا "مراد" رنگ کر.
 (د) دعوا دا دم نا مارين،
 ٿي تون يار يگانا گھارين:
 چيتن نال هميشه چيت لائين،
 وحدت دے وچ "مراد" سدا سک پائين.
 (ذ) ذکر کر ذاتي، چوڑ صفات،
 ڏينهن ڏنا ٿي روشني، گئي آنديري رات:
 حاصل کرين "مراد" هميشه حج حضور دا،
 نت پي شراب طهورا، نرمِل نور دا.
 (ر) رضا مند رهڻا وچ رضا دے،
 سڀي هين سهڻي سرے حڪم قضا دے:
 "موتوا" ٿي وسلا "مراد" ديدار دا،
 مرڻا باجهون نه ملندا درسن يار دا.
 (ز) زودون ذکر کر، روز نهين جو آوڻا،
 من دا پرم توڙ دے، هے راءِ ريجهاوڻا:
 تان توڏيکين، نت نظاري نور دے،
 نور دے، سرور دے، محبت دي مذکور دے.
 (س) سعادت مند سوالي سچ دے،
 مولا نه لاوے نيڙے، کوڙي کچ دے:
 اندر ٻاهر سڀو سچ کماوڻ،
 سمجھه "مراد" زبانون سچ آلاوڻ.
 (ش) شهيد کرين تون نفس نفي کون،
 وچون کيون وچوڙا پاوين پي کون:
 باجهون هٿان يار دے، مَر کر جيوڻا هے،
 آب حیات "مراد" پيالا پيوڻا هے.

(ص) صفا ڪر تون سـڀا،

ڪل مار ڪر ڪڍ، نه چوڙين ڪينا؛

رنگ ڪر سرير رنگ وچ، ”مراد“ سڃاڻي پاڻ ڪون

جو اهڙي ٻاجهه نه ويڪين، اڪئين ”مراد“ آپ ڪون

(ض) ضرور زڪوات زمان منگيسي،

آسي موت مهل ٿي، رهسي نه سنگ سنگيسي؛

پر جيندڙ جهڏ ڪرين، ليڪا لاهين ساھ تون،

چٽ رکين چيٽن، من ”مراد“ صلاح تون،

(ط) طالب مطلوب تيڏا تون نال ھي،

من دا محرم هر دم حاضر حال ھي؛

جڏ تو طلب ملڻ دي ھي مطلوب ڪون،

تان چوڙ سرير، ”مراد“ ملين محبوب ڪون،

(ظ) ظلمات اُٿي ھن خضر دا خيال ھي،

دل وچ آب حيات حاضر حال ھي؛

پُر جام جڏان پر مرشد مئون ڏيو،

پيوڻ نال ”مراد“ وصال ڪر ليو،

(ع) عجائب پيڙهي پريم پيالڙي،

رتي رنگ ديدار دي ڦرون متوالڙي؛

عشق عيسيٰ دم رمل روح جڳايا،

انتر جامي عشق ”مراد“ ملايا،

(غ) غروري چوڙ، غريبي پاءِ،

نيڪي دا ثمر سر ٿي چاءِ؛

سمجھ صوري نال، چيٽن چٽ لاوڻ،

ڏي دل دلبر يار ”مراد“ ريجھاوڻ،

(ف) فنا ڪر ڪر ڪنن غم کاوڻا،

يار تيڏا تون نال وڃي، غم من پاوڻا،

جو وڃي وڃي، پڇائي سڄ ڪون،

تنهن مورڪ ڪنن ”مراد“ نه پڇاوين پڇ ڪون.

- (ق) قُلُوبُ الْمُؤْمِنِينَ عَرَشَ اللَّهُ دَا،
 نَت كَرِين طَوَافِ تَنْهِيْن كُون سَنْجَه صَبَاح دَا:
 لُون لُون دے وِچ لَوِين رَنگ لَقَاء دَا،
 تُون مَان "مراد" هَمِيْش ذُوْق بَقَاء دَا،
 (ك) كُتَان هِيْن تُون، پَاك لَطِيْف هے،
 غَافِل غِيْر نَه جَاثِيْن، ذَات شَرِيْف هے:
 هَتُون دِيْن گَنَوَاء تے كِيَا كُفْر كَمَاوُثَا،
 سَاَجَهْر سَمَجَه "مراد" نَهِيْن وَل آوُثَا،
 (ل) لَطِيْف لَذُوْسے، دَل وِچ گُول كَر،
 پُنِي مراد، ذَنُوْسے دَرَسَن دُوسْت گَهْر:
 سُون سَرِيْر تِيَا، پَكْت پَارِس پَايَا،
 جَنَهَن دَا مَوْل نَه تُول، سُوْرَتَن آمُولَك آيَا،
 (م) مَبَارَك دِيُون سَجُوت گَهْر آيَا،
 نَال جَنَهِيْنْدے دَل دِيَان گَالِيَان، اَللّهُ مَلَايَا،
 چُكُتِي جَنَد، لُتَا فُكْر فِرَاق دَا،
 مَطْلَب سِپ هُويَا پُورَا، هُن "مراد" مُشْتَاق دَا،
 (ن) نُو نَهَال تِيَا سے، سَجُوت مَلِيَا اَنْدَر وِچ،
 سِيْئِي سَك پِيَا سے، اَنْتَر مَلِيَا گَهْر وِچ:
 لُگَا رَنگ، تِيَان خُوش حَالِيَان،
 لُتَا فِرَاق "مراد" مُتَوَالِيَان،
 (و) وَحْدَت وِچ وِسَاھ كُيْتَا،
 وَسَر گُئِي سِي تَات، پَرِيْم رَس پِيْتَا:
 دَل بِيْسَت اَللّهُ وِچ، لَقَاء لَطِيْف دَا،
 كَرِيْن "مراد" مُشَاهَدَا، ذَات شَرِيْف دَا،
 (ه) هَرْدَم هَر دے اَنْدَر، دُوسْت دُونَهْڑِي،
 سِيْج اُسے سَك سُتِي دے گُل پَانَهَن سُونَهْڑِي:
 اَكِيَان نَال اَكُيْن دِي لَوْن يَار يَان،
 مُسْت رَهَن "مراد" هَمِيْش خُونِي خَمَارِيَان،

(۴) الله دي ذات سڃاتا ذات ڪون،

آپ هي داتا، آپ هي پاتس ذات ڪون:

ذات صفات "مراد" سمايا،

بهرنگي نرين رنگ مين آيا.

(لا) لڙي سڀ دل تون وهم وصال دے،

ڪل هنس ڪر ڳل لايو محرم حال دے:

سرڌے سڄڻ ڳڏوسے جيونڻ پايا،

يار "مراد" مليوسے، ٿيا بخت سوايا.

(ي) يقين ٿيا لاپڻ لاپ مڙي،

حاصل حق ٿيوسے سڄ پرتاپ مڙي:

جت ويڪان تان او روپ اپار هي،

آپے يار "مراد"، آپے ديدار هي.

کافیون

(1)

- وارو ڙي وارو، يـسـار، هوت اچي پس حال مون.
 1- آءُ پيادي ڪين پڄان، موٽج سيڻ ستار...
 2- آئي ويل وصال جي، وٽ نه سهان وار...
 3- صبح سندي آسري، هو تان ورسيون لک هزار...
 4- مون کي اڄ "مراد" چوي، ڏي دوست پنهنون ديدار...

(2)

- سُڪ نه سمهڻ ساه، ڏاڍي ڏير ڪري ويا،
 آيل ماءُ!
 1- ٻارڻ ٻاري ويا، اندر برهر جي باه،
 آيل ماءُ!
 2- عينِ اُداسي اُن ريءَ، سَرتيون سِڪي ساه،
 آيل ماءُ!
 3- پَسڻ ڪارڻ پَر جي، روز نهاريان راهـ،
 آيل ماءُ!
 4- "مراد" سِڪي ٿو جن لڻ، تن کي آڻي من الله،
 آيل ماءُ!

(3)

- آ ويڙهي وڃ اُنسا سائين، ميڏا رانجهن سائين،
 1- چولے اندر پينا ٻولے، ٻهون لڳا مئن نون مئا...
 2- ڪنان دے نال سُئيندا هم، اڪيان دے نال مئن ڏنا...
 3- پريم حسن ديان فوجان چڙهيان، بن کاتي دے نال ڪُنا...
 4- آڪ "مراد" مليوے ماهي، فضل ڪريسي مرشد مئا...

(4)

رانجهي ميڏے گهر آيا، سنڻيان!

1- وفي انفسڪر ڏيڪ تو نهن تون،

سو دل اندر پايا...

2- جنهن ڪپيٽي مٿن ڏونڊيندي رهندي،

سو شه الله ملایا...

3- جنهن ڏي حقيقت "مراد" ڪريندا،

تنهن ڪول آڪي ڳل لایا...

(5)

هٿ سڀ بڻ ۾ هڪ سانگ فقيري،

هڪ فقيريءَ دا ڪال.

1- ڪا پي ڪر سڀ پيٽ پريند،

سمه ڪي ساري رات گنويند،

ساري عمر دا ايهو حال.

2- فقير هڪ ٻيڪ مڱيند،

مايا ڪو برهم ڪر ڪي پوچيند:

من وچ ميڙن مقصد مال.

3- گيان ڏيان سڌي دور بهيند،

بيڪ بنا ڪر لوڪ ريجهيند:

رات ڏينهان هڪ اڌ خيال.

4- ڪيا مٿن ڪيتا، ڪيا هٿ چايان،

پانڊ ڳچي ڳل تڻ ڪون پايان:

ڪر "مراد" سڌي پلا پال.

(6)

سودا عجب سامان هڪ، مٿن گهر آيا ڏول.

1- سر سَرواه سڀ سودي دے وچ،

تن من ڏتر تول...

2- سرت نرت سڀ گنوا ڪي آکان،

وسن هميشه ڪول...

3- گهر گهر وندا، سڀ ڪجهه ڏتر،

ساه سجن تان گهول...

4- مفت "مراد" ڪيتو سودا،

جنهن دا تول نه مول...

(7)

- چاک سڏيندے گھول گھتان، نينهن لڳا رانجهو نال.
 1- نا مئن ڪنهن دي مڱ مڱيندي، نا مئن هير سيال...
 2- رانجهن ميڏے سر دا سائين، جنهن دي نينهن نهال...
 3- يار ”مراد“ مليسي ماهي، ڪريسي رب اپنا پال...

(8)

- آوين سچڻ ول، هوئي اے درماني دل.
 1- ڪنهن نون آڪان حال اندر دا،
 ڏے ٻانهين ڳل...
 2- تو باجهون ڪچ نا پاوے،
 فالان پاوان پل پل...
 3- يار ”مراد“ او ڏينهن آوے،
 هووان نال رانجهن رملل...

(9)

- ياران دے نال بسئنت هميشه،
 گهر آپڙے وچ رنگ رليسان.
 1- رت بسئنت تا آوے جاوے،
 نال نه غيران ويسان...
 2- باغ اساڏا باغ بهاران،
 نال سچڻ سڪ پئيسان...
 3- بے حجاب ملير دل جاني،
 ڏے ڳل ٻانهن ”مراد“ پڄيسان.

(10)

- تن من وسندا رانجهن سائين،
 سر صدقے توتان گھول گھتائين.
 1- قادر اندر قلوب گذارے،
 رهندا رکدي تخت هزارے.

روح رتا رنگ يار پيارے،

هر دم ويڪين تي سڪ پائين.

2- جيون جيون تيڏا درسن ويڪان،

تيون تيون مرندي نت مئن جيوان،

پرير پيال تيڏے دستون پيوان،

لائق لطفون دير نه لائين.

3- ”مراد“ اندر وچ دلبر ديرا،

گهر فقير دي ڪر وچ ڦيرا،

دنيا هے يه رين بسيرا،

مڪڙا ڪول هے باجهون آلائين.

(11)

بيخبر يار، دم غنيمت ڇاڻ!

1- اهو دم آوے، اهو دم جاوے.

دم هے سُهڪ سڄاڻ.

2- اهو دم عاشق، اهو دم معشوق.

دم ڪون خالي نه اماڻ.

3- اهو دم اول، اهو دم آخر.

دم نون ”مراد“ سڄاڻ.

(12)

اڄ ڍولڻ آسي ميڏے گهر، سپڪا آڪے هلو هلو!

1- ”وَنَحْنُ اقْرَبُ“ نيڙي لڏوسے.

نال سڄڻ دے ملو ملو.

2- دوست مليا، مَن نريا ميڏا،

سپڪا آڪے ڪلو ڪلو.

3- ڳاوڻ اوڻ رلمل سينگيان،

گيت سڄڻ دے آلو آلو.

4- نت بسنت مبارڪ ميڪون،

پاڪے ”مراد“ پلو پلو.

(13)

چرخے چت لاءِ، ڙي، چرخے چت لاءِ.

1- آتش سٺيان سڏ ڪريندے،

سٽے ڪيهڙا ساءِ...

2- جنهان ڪيتا اوجاڳا، تنهان ڪتيا،

بيٺيان ڍول مٺاءِ...

3- جے تون نال صراف دے ريجهين،

تد پريتون پاءِ...

4- يار ”مراد“ ماڻيسي اُها،

جا جيندے مر ڪر ڄاءِ...

(14)

سُمهڻ بَهڻ آرام نہ آوے،

تو ٻاجهون ڪُچ مُول نہ پياوے.

1- پلپل دے وڃ ڦالان پاوان،

مُلا پيوے روز پُڇاوان،

خاک قدم دي نيڻين لاوان،

تارے ڳڻيندے رات و هاوے.

2- جو ڪُچ ڪيتا تيڏے وڇوڙي،

قسمت ماري پيئي لوڙے،

هُڻ تان اين جند مُول نہ چوڙے،

جے گهر آوين تان سُڪ پاوے.

3- عشق تَساڏے بره بچايا،

سِڪ تَساڏي سائون لايا،

آون دا ڪر گِهن ساجهر سِيا،

”مراد“ ملڻ دے نا ويرم لاوے.

(15)

- دوست جنهنين دا دل وڃ هوو، سا ڪيون ڳليان ڳولے.
 1- لوئن لوئن دے وڃ جهوک جنهنيندے،
 سا مَول نہ ٿيوے اولے...
 2- اونچے سڏ ڪريندے ڪيئي،
 اُونت وسندا ڪولے...
 3- مل ”مراد“ نہ وڃڙيا ڪوئي،
 آپ ڪيون گهٽيندے پولے...

(16)

- ڪيٽئي يار دے نال جو وعيد، ميان،
 درد والي رک ديد، ميان.
 1- وحدت دے وڻجارے هوڪے ڏيندے،
 در در ”هَلْ مَن مَزِيد“، ميان.
 2- سر دے سودے سورهيہ ڪريندے،
 سَولي چڙهه ٿيون شهيد، ميان.
 3- ماري مدد ڪو ميل ڪر دور ڪرو،
 چوڙ وڃي يهودي يزيدي، ميان.
 4- حب الوطن ايمان اساذا،
 ”مراد“ ڪرين ايھ عيد، ميان!
 (بياض ”بيراڳي“)